KAMALAPAHARANAMU

OR

THE STOLEN LOTUS

A Telugu Drama in Ten Acts

BY

G. C. V. SHRINIVASACHARYAH

Author of

Harischandra, the Martyr to Truth, in English.

1919

All Rights Reserved.] [Price, Re. 1-4-0.

To

Lieutenant, His Highness Sri Sri Sri

SRINIVASA RAJAMANI RAJA DEVA

Rajah of Manjusha

This humble attempt at Telugu Drama

is, by permission, most respectfully

inscribed by one of his proteges,

G. C. V. SHRINIVASACHARYAH,

THE AUTHOR.

AUTHOR'S PREFACE.

My humble prayer to my kind readers and audience is stated in the first sisa verse (సీసపద్యము) in the prologue.

The following English introduction is written by my esteemed and learned friend, Ubhaya Vedanta Pravartaka Keertanacharya Sreeman C. R. Srinivasa Aiyangar, B. A., L. T. He is a distinguished scholar of international repute in Sanskrit, English, Tamil and Telugu, not to speak of his valuable researches into the other languages of the East and the West. He is a decided authority in comparative religion, philosophy and mythology as is evidenced by his "Unification of the three schools", "Life and Writings of Sri Ramanuja", "the Esa and the Kena Upanishads" and last but not least, his monumental renderings in English and Tamil of the Ramayana of Valmeeki with encyclopædic notes from the entire range of oriental and occidental literature, that would have roused the envy and admiration of the most distinguished German savant. He commands perfect mastery over the science and art of Sanskrit and vernacular drama, as I can well speak of from his splendid and brilliant acting of the cast of Kanva in Sakuntala, Nakshatresa in my Harischandra, Manavalaiya in my Telugu farce of Penke Pantulu, not to speak of his wonderful representation of Shylock and Coriolanus. He was one of my best and most valued co-adjutors in histrionic matters, in my good old days and has always evoked unqualified applause from the most cultured and critical audience. He is the highest exponent we have of art criticism in music, as the public has reason to know better than any from his marvellous articles to the "Hindu" and "Swadesamitran." He holds the last word in everything related to Sri Tyaga Raja Swami, the greatest saint and

singer of South India, whose Masterpieces he alone could sing and expound with inimitable proficiency. He has, of late, chosen to confine his activities to lectures in the Sanskrit Colleges of Mylapore and Triplicane (of which he is the Honorary and honored Principal) on Sanskrit language, literature, comparative religion, mythology and philology. This introduction from his pen is doubly valuable in that it places before the lay reader everything that is worth knowing about Sanskrit and Dravidian drama.

The Telugu preface that follows the English Introduction is from Brahmasri Vedam Venkatachalaiyya Garu ; he was a staunch colleague of mine in theatrical matters in days long gone by : he has been connected with several dramatic associations in Madras and always acts to perfection any part entrusted to him ; he has produced a few fine dramas, such as Prahlada, Proud Queen or Parijatamu, Queen's Prophesy or Akbar's dream, Mock Doctor, Munyith Singh, (all these in Telugu) and Nandanar, in Telugu and Tamil; and he is an admitted authority on the art of stage make up.

The aforesaid two deal with all important points in my humble drama. Hence it is needless for me to refer to them.

My only important duty is to ~~record my~~ most hearty and grateful thanks to the following gentlemen.

1. Brahmasri V. Venkateswara Sastrulu Garu, Proprietor of Messrs. Vavilla Ramaswami Sastrulu & Sons, the pioneer Telugu and Sanskrit printers and publishers in Madras but for whose enthusiasm patriotism and sacrifice, several Telugu books and Sanskrit ones in Telugu characters would not have seen the light of day and who undertook the printing of my humble work only out of sheer

sympathy towards me and appreciation of the work and not as a financial concern.

2. Ubhaya Vedanta Pravarta Sreeman Mudumba Narasimha Charlu Garu, a remarkable Sanskrit and Telugu scholar and author of Vizianagaram Samasthanam, for having kindly permitted me to insert, herein, two very fine stray verses of his, which tickled my fancy very much and appeared as if they had been purposely composed to suit a special interesting situation in this drama, and also for having composed, with the ideas supplied by me, four more verses, which I have embodied herein.

3. Brahmasri Puranam Suryanarayana Sastrulu Garu, a brilliant Telugu scholar, who actually compelled me to print and publish this drama, saying that it would form a very valuable addition to the present Telugu dramatic literature and who also took the trouble of going through the whole manuscript and making the necessary corrections.

4. Brahmasri Satya Godavari Sarma Garu, a first class Telugu scholar who, amidst his multifarious activities, found time to kindly correct the major portion of the proofs and make a few amendments. This gentleman also has produced a few interesting novels in Telugu, such as Veerabala, Rajarshi, Veeravilasini and Maharashtra Veerudu.

5. Brahmasri Chedalavada Sundararama Sastrulu Garu who made a few very important suggestions which I adopted in the preparation of the work.

6. Ubhaya Vedanta Pravartaka, Sreeman W. Doraisami Aiyangar, who furnished me with a few important

musical points of discussion, that I have embodied in the drama and who was an enthusiastic colleague of mine in those palmy days in the way of staging sanskrit dramas and whose musical attainments are of very high order.

I have not noted the metre of different verses in the body of the book as is generally done in all Telugu books, for the simple reason that the reader must be able to recognise the metre from the flow of the words. My authority for doing this is that the practice of noting the metre is entirely absent in Sanskrit and English poetical works.

I have specified even to verses Ragas (airs) that will be in keeping with the emotion conveyed by such verses. My object in doing this is to help the actor to appear on the stage with a tune cut and dry rather than make him to improvise one just then. My long experience with the stage has made me believe that such a course is very efficacious.

I find a tendency in most of the actors and the audiences to attach undue and undesirable importance to music: they even go to the length of putting into the mouth of very low characters highclass music. Once upon a time I happened to witness a drama staged by a company of very great repute and long standing, wherein one wood-cutter and a village Munsiff were made to carry on an altercation in classical music. I belong to a musical family and have been a musician myself from my boyhood and one of those that love and admire music to distraction. Nevertheless my humble opinion is that music must be made to play second or third fiddle in drama. But there are situations wherein music is both opportune and commendable; and they are when one is praying to his favourite deity, or is carried away by excessive anxiety, sorrow or joy, or proclaims some important truth, or gives expression to some uncommon and excellent sentiments, calculated to stir up nice and tender susceptabilities

of the soul, or describe some transcendental scenes and events, and when lovers meet and pour out their long pent-up feelings. If my readers and audience would kindly refer to Mahakavi Bhavabhuti's Uttara Ramacharitam, they would find several brilliant verses, which go to prove the aptness of verses and music to the aforesaid situations. Actuated by the aforesaid opinion I have put in songs and verses so as to be appropriate to such situations, excepting two or three instances.

Owing to defect in my sight and other causes several printers' devils have crept in, but these are of a trifling nature in as much as they are letter blunders, such as న for స, ప for వ and vice versa, ఐ for వ, ఞా for ఙ్ and so forth. Being quite sure that readers will not be misled by such trifles, I do not append an errata.

Dramas being Drisyaprabandhas as is clearly evidenced by prologues therein and also corroborated by the fact that the word Rupaka is used in all treatises on dramaturgy to signify drama and Rupaka means manifestation or representation, I venture to suggest that, if my intelligent, Telugu reading and stage going public would kindly stretch their imagination a bit and make up their mind to think that they do not read from a printed book or listen to recitations from such printed books, but actually see some people of different social statuses and characters carrying on conversation on matters concerning themselves, very many puerile criticisms will not appear; and I should suggest that they would enjoy it the better.

My last humble prayer for the kind consideration of intelligent critics is that, as I attach more importance to ideas than to style, I shall be quite satisfied if they find that my style, in spite of all defects that may have crept in, conveys my ideas.

G. C. V. SHRINIVASA CHARYAH.

Lalitakala Kutiram
The Luz, Mylapore
Madras.
1st June 1922.

ERRATUM

English Introduction

Page	Line	*For*	*Read*
17	23	Vasakasajja	Vasakasajjika.
25	24	Errotic	Erotic.
25	Last	Vargatraya	Tripúrushanam.

INTRODUCTION.

By Mr. C. R. Srinivasa Iyengar B. A.
Principal, Sanskrit College, Triplicane.

ORIGIN OF THE SANSKRIT DRAMA.

Like everything oriental, the origin of the Sanskrit drama is lost in the dim Night of Time, in nebulous myths and hoary legends. Some hold that the art was developed by the four faced Brahma, the Ancient of Days, the Hindu Demiurgos, and taught by him to Bharata. Yet others opine that Maharshi Bharata or Bharata-muni was the founder of that school of fine arts. The earliest mention we have of it is, that he trained the Gandharvas and the Apsarasas, the heavenly choristers to perform a play before Indra. The plot was the Lakshmi Swayamvara, when the Goddess of wealth and prosperity chose a husband for herself, the primæval Narayana. The Vikramorvaseeya of Kalidasa assigns a probable date to this, in that it makes Urvasi, one of the divine nymphs, act the part of Lakshmi in it; and all engrossed in delicious thoughts of love for the noble king Purooravas, she chanced to make a mistake. When asked, "Who is the object of your choice?" she at once blurted out "Purooravas" instead of "Purushottama"; and for this, she was cursed by Bharata-muni, the conductor, to be born in the world of men.

Others affirm that the earliest forms of dramatic literature in India are found in the hymns of the Rig Veda, in the dialogues between Yama and Yami (X-10), Purooravas and Urvasi (X-95), Sarama and the Panis (X-108), Indra and Varuna (IV-42), Varuna and Agni (X-51), the Gods and Agni (X-52), Indra and his wife (X-86). It is a curious coincidence that the most famous playwright of India, if not of the world, should have chosen one of the above as the plot of his drama, the Vikramorvaseeya.

Another school attributes the origin of the acted drama to the Krishna cult of worship. The love passages between Krishna and his Gopis form, as they think, the starting point of what is known as Sangeetha, the petfect combination of song, music and dancing. The Geeta-govinda of Jayadev stands, as it were, between the bare dialogues referred to above and the elaborate plays of the latter times, in that it contains in itself the germs of modern dramaturgy three characters—Krishna, Radha and her friend,—music of the highest order and the most perfect specimen of the Sanskrit Kavya. The tradition yet lives in the modern Yatras of Bengal, where scenes from the life of Krishna or Rama are generally represented in public. The earliest acted representations were religious plays of the type of the Mitacle plays of the west, in which scenes from the lives of gods and saints were enacted, supplemented by dance, song and dialogues in prose. The dialogue came in last into the group. after dancing, gesticulation and pantomime. The same order of development is to be found in Greece too.

But, it is rightly objected that the earliest dramas take as their plots incidents of civil life and leave alone religious rites and cèremonies. Mystery plays, where allegorical representations of human qualities are made prominent, are of very late growth in Sanskrit literature, Krishnamisra's Prabhodha - chandrodaya and Vedanta Desika's Sankalpa-Sooryodaya being the earliest known of the series.

Professor Weber, the Iconoclast of everything Oriental, naturally supposes that the Sanskrit drama had its origin, not in India but in Greece. It was the representation of Greek dramas at the courts of the Greecian kings in Bactria, in the Punjab and in Gujarat, (for, so far did Greek supremacy for a time extend), that awakened the Hindu faculty of imitation and so gave birth to the Indian drama. He qualifies the statement by saying that "this does not admit of direct verifi-

cation. But its historical possibility, at any rate, is undeniable, especially as the older dramas nearly all belong to the west of India." But, the next sentence quite naturally militates against the above view; for, the Professor confesses that no internal connection, however, with the Greek drama exists.

There are no genuine historical facts to prove any intimate relations between the Greeks and the Hindus before the invasion of Alexander. Again, the Greek plays are divided into comedies and tragedies. Surely if the Hindus imitated them, they would have preserved the two prominent types. But, we have come across no specimens of tragedy in Sanskrit dramatic literature, ancient or modern (with the solitary exception of Bhase's lately discovered Urubhanga.) In fact, the canons of dramaturgy severely prohibit not only any tragical conclusion of a play but even incidents that savour of unpleasantness.

The Greek tragedy, moreover, belongs to the type of classical dramas, while the Sanskrit plays are, as is well-known, entirely romantic. This again proves that the Greek and the Hindu schools of drama are utterly opposed to each other in sentiment, taste and construction.

A good deal of capital is made out of the solitary word 'Yavanika' to prove the above theory. But, it seems natural that a nation that borrows a foreign science or art must import at least some of its terminology that could not be adequately rendered in its language. We have seen this in the case of Hindu astronomy. The Romaka and the Yavana Siddhantas or schools of astronomy are plainly Greek in their origin and build. Again, Pythagoras is very often mentioned as the Yavanacharya. We cannot by any means explain the following terms in Sanskrit astronomical works—lipta, anapha, sunapha, durudhara, kemadrama, vesi, kendra, apoklima, panaphara, trikona, hibuka, jamitra, dyutam, meshurana, hora, drekkana, ara, &c., &c. But, we find no such adoption of

Bikshus that he condemns very strongly the prevailing tendency among the laity of wasting their time in witnessing plays and merrymakings, of which the wordly Brahmins were most guilty. *Cosma Korosi* thus refers to it (Asiatic researches XX-50) "They met on the occasion of a festival at Rajagraha. Their behaviour during the several exhibitions of spectacles—their mutual addresses after the show was over". This is plainly a reference to the behaviour of Maudgalyayana and Upatishya, two of the disciples of Buddha who attended these plays. Again, the Lalitavistara, a Tibetan life of Buddha in Sanskrit, mentions natya or dramatic representation as one of the various arts and sciences in which the Lord Buddha was examined when he was Prince Siddharta. Now, Lord Buddha's Nirvana, according to the most authentic sources, the Tibetan secret records, is 560 B.C, exactly 50 years before the coming of the Adi Sankara (vide the history of the various Sankaras published by the Sankara Mutt of Kumbakonam, The Lord made use of This mortal vesture for full three score years and twenty; which places his birth in 640 B.C. Dramatic literature must have flourished in the North of India long long before the age of Buddha.

Yet again, we can put forth negative evidence to support the above view. Lord Buddha preached his doctrines in Pali or Prakrit; his contemporary, the Lord Mahaveera, discoursed to his followers in Magadhi (prakrit) on the tenets of Jainism. If Sanskrit was then intelligible and formed the current language of the people, there would have been no necessity for them to adopt another corrupted dialect, more especially so, for conveying sacred instruction. It is plain that Sanskrit ceased to be the spoken language of the people at some time before the age of these two great teachers. Further, the presence in the Sanskrit plays of Sanskrit and Prakrit languages proves that the writers aimed to make them reach the level of the uneducated masses to whom Sanskrit was foreign. This must have been contemporary with or

subsequent to the initiation of such a procedure by the Great Founders who sanctioned it by using it for religious purposes.

It is a pity that we meet with the earliest Sanskrit play fully developed and sprung Minerva-like, in almost flawless perfection. The long period of preparation and pioneer work anterior to it must have been represented by earlier pieces which are now lost to us, owing perhaps to the difficulty, may, impossibility of adequate methods of preservation and the almost stinted resources of the multiplication of copies. None but the most precious of even the sacred works of the Aryans were preserved by the almcst phenominally developed memories of the Aryan sacredotal class; and lay dramatic literature could have had no place in that literary Pantheon.

Another reason too suggests itself. In those far off times the plays composed by a certain writer became the property of the company of actors that laboriously got it up and successfully performed it. These would naturally keep them to themselves and jealously guard it from being published and exploited by others.

Be this as it may, we have not the slightest hesitation in assigning the origin of the Sansktit drama to purely natural and indigenous causes :—

1. *Imitation.* This is co-eval with the origin of sentient life; birds, beastsand men are all endowed with this faculty in a very remarkable degree, so much so that it is a main cause of an individual's growth and adaptation to his surroundings. Much of what we know and do is the result of observation and imitation, more or less careful and perfect. Dramatic representation owes its degree of success to the proficiency attained by the actors in observing the characters whom they express and imitating them to life.

2. *Gesticulation.* This again lies at the root of the beginnings of speech. It is the most natural method of expression and communication of thought. Even long after gestures had developed into picture-writing, ideographs, ideograms, phonograms, and alphabet, long after a language is fully equipped, gesture forms an important and inseparable adjunct of speech in every age, in every nation and in every part of the world. It is used to supplement and emphasise what is left unexpressed by spoken words. This eloquence of the body is cultivated by orators as a separate art and has been so from the very beginnings of history. This primary and natural instinct of man is utilised in the art of dramatic representation, where the actors aim at the most careful observation and reproduction of the peculiarities of types of men and women of various ages of life and character and development.

3. *Dialogue.* This most impressive form of composition is used to elaborate and emphasise truths otherwise ineffective, even in such religious works as the Vedas, the Itihasas and the Puranas. They are in the Epic age almost always represented by interminable dialogues between a teacher and his pupils or between a Rishi and his hearers. The Brahmanas, the Aranyakas and the Upanishads teem with such specimens of composition, whichmost faithfully represented the thoughts of the age. This grew up later on into such half way stages between the dialogues and the plays, as the Geeta Govinda of Jayadev. One such lingering remnant of the earliest stage of dramatic development cropped up in the later times even of artificial composition in the shape of one of the roopakas or secondary dramatic pieces. The Bhana, though to all appearances a long monologue, yet manages to transform itself into a dialogue by a stage device of locating an imaginary speaker in the air, as it is named (akase'), who is supposed to put him questions to which he answers categorically. Again, the Veethi, another specimen of the roopakas, is a play in one act

and may be performed by a single actor, although the Dasa roopaka charitably gives him an assistant. This is, an unconscious or rather sub-conscious reversion to the earliest ages of dramatic development, when dialogue formed the first stage of it.

4. *Music.* It is most easy to trace this source right up to the Vedic age and further, for, it is as old as man. Dance and song are plentifully referred to in the hymns of the Rig veda as being highly cultivated and popular. Song, music and dance are laid down as among the principal items of religious rites, sacrificial and domestic. A separate school of priests was set apart, the Udgatri, for the study and cultivation of the science and the art of correctly singing the samans. Stringed instruments, wind instruments, percussion instruments are very often referred to in the Rig veda and the makers and players thereof became, in the time of the Yajus, recognised professionals. The science and art of lay music is said to be deduced from the Sama veda by Brahma himself. Music and song meet us right in the beginnings of cosmogenisis, where the Trimurtis are intimately associated therewith, and their consorts with them. Dancing pure and simple; dancing accompanied by occassional ejaculations of feeling; dancing accompanied by more definite expressions of sentiment; dancing accompanied further by appropriate gestures expressing and emphasising the above; dancing developed later on into the art of gesticulation—rythmic, ordered, harmonious, graceful—accompanied by song and music and dialogue—thro' these gradual stages passed the art of representation into natural language; and conversation took the place of music and singing, while gesticulation sank to a subordinate position and was used only to supplement, amplify and emphasise the action.

The following modes of early dramatic representation may or may not correspond to the several stages of dramatic literature.

(1) *Nritta:*—dancing pure and simple, unaccompanied by gesture or language.

(2) *Tandava:*—a variety of the above, so named because Siva, the originator of it, taught it to his attendant Tandu.

(3) *Lasya:*—another variety of it, more appropriate to the fair sex, originated by Parvati, the consort of Siva and taught by her to the Princess Usha, the daughter of Asura Bana, a great devotee of Siva. Usha taught it to the Gopis of Dwaraka, when she went there as the wife of Aniruddha, the grandson of SriKrishna. From them the women of Sourashtra learnt it and passed it on to others all over India.

(4) *Nritya:*—This is pure gesticulation without language, so careful and so perfect as to enable the audience to understand and follow the unspoken thoughts and conceptions of the actor.

(5) *Natya:*—Dramatic representation proper.

The earliest references to acted drama is to be found in Patanjali's Mahabhashya, where mention is made of Kamsavadha (slaying of Kamsa) and Balibandha (Binding of Bali) epoisodes in the life of Krishna. But the earliest play that we possess is Mrichchakati by King Sudraka, though modern research includes to push it back further before the Christian era, as also the masterpieces of Kalidasa.

The earliest writer on the art seems to be Bharata, whose sutras or aphorisms are often quoted in the commentaries of sanskrit plays ; but the work is lost to us in its complete form. The later writers but developed his principles and reversed the order of things, by laying it down that plays were to be composed according to set rules and limitations and not "to hold," as is to be expected, "the mirror up to Nature".

The Dasa-roopaka of Dhananjaya and the Sarasvati-kantabharana of King Bhoja, the Kavyaprakasa of Mammata Bhatta, the Sahitya-darpana of Visvanatha Kaviraja, the Sangeeta-ratnakara of Sarnga deva and last, but not the least, the Natya sastra of Bharata himself, are the most authoritative works on Hindu dramaturgy. Special treatises on the science of emotions and passions are the Sringara-tilaka of Rudra Bhatta, the Rasamanjari and Rasa- tarangini of Bhanu-datta.

A play or Rupaka is but a poem that is to be seen and heard. Dramatic writings are classed as Rupakas and Upa-rupakas (secondary pieces.) There are 10 varieties of the former and 18 of the latter.

RUPAKAS.

1. *Nataka,* play proper. comprising all the elements of dramatic composition. The subject should always be celebrated and important. While modern play-wrights follow the Sahitya darpana that confines the plots only to mythology or history, the older writers followed the more tolerant Dasa-rupaka which permits the author to supplement or modify the old records and also to draw upon his imagination or to mix both judiciously. The hero must be a demigod, a monarch or some personage equally exalted and worthy. "The action or rather the passion, should be but one, as love or heroism; the plot should be simple and the incidents consistent; the business should spring directly from the story, and should be free from episodical and prolific interruptions. The time should not be protracted and the duration of an act should not exceed one day; but the Darpana extends it to a few days or even to one year. When the action cannot be comprised within these limits, the less important events may be thrown into the form of a narrative, or may be supposed to pass between the acts; or may be explained to the audience by one of the actors, under the names of Pravesaka and Vishkambaka. The diction

should be clear and polished and the acts may range from five to ten. Unity of action and simplicity of business are carefully observed ; but the unity of tune and place are paid scant attention to. The comparative derth of scenic apparatus and the liberal appeal to the imagination of the audience may lead us to expect the rigorous abhorence to the latter. As regards the unity of tune, the duration of an act is very commonly that of representation or one course of the sun, the night elapsing in the interval. But as in Sakuntala and Uthara-rama-charita, as also in the play under review, the rule is honored more in the breach than in the observance. Sakuntala, Mudra-rakshasa, Veni-samhara, Anargha-raghava and some other plays belong to this group.

2. *Prakarana*, differs from the above in the less elevated range it occupies. The fable is to be a pure fiction, drawn from real life in a reputable class of society and the most appropriate subject is love. The hero may be of ministerial rank or a Brahmana or a merchant of respectability. The heroine may be a maid of good family or a courtesan. Mrichchakati and Malati-Madhava come under this class.

3. *Bhana*, is a monologue in one act, in which the actor narrates dramatically a variety of incidents happening to himself or to others. Love, war, fraud, intrigue, and imposition are appropriate topics. It is often diversified by one suppositious dialogue with an imaginary interlocutor. The language must be polished and music and song should begin and end the piece. Lila-madhukara, Sarada-tilaka and Vasanta-tilaka are examples of this species of composition.

4. *Vyaoga* is a representaion of a military transaction, in which the element of love or comedy is conspicuous by its absence. It is a play in one act with a duration of one day; the hero should be a warrior or demigod. The Sougandhika-harana, Jamadagniya-vijaya and the Dhananjaya-vijaya are specimens of this class.

5. *Samavakara* is in three acts and presents some mythological fable. The first act should take about 9 hours, the second act, three and a half and the third act, one hour and a quarter. The story concerns itself chiefly with gods and asuras. There is no hero so named or there may be as many as twelve. The Gayatri and similar Vedic meters are used. Heroism is the predominent passion, while the others might be lightly touched upon. Tempests, combats, assaults, seiges may be represented and all the paraphernalia of war might be introduced. The Samudra-mathana, of which no trace exists, is the type of this species. But the Ramaleela festival in Northern India comes nearer to it.

6. *Dima* is similar to the last, but more gloomy in character and limits itself to terrific events such as portants, incantations, seiges, battles, curses etc. It is a play in four acts and the Hero should be a deity or a demi-god or a demon. The Tripura-dahana is mentioned by ancient writers as belonging to this class.

7. *Ehamriga* is a play in four acts with a god or illustrious mortal as the hero and a goddess as the heroine. Intrigue, love and mirth are the prevailing sentiments. The stratagems of the hero to secure the heroine may end not in death but in disappointment. The Kusumasekhara-vijaya represents this group.

8. *Anka.* Some take this as an independant play in one act, while others take it either as a preparatory or supplementary act of a play. The hero may be a mortal, the subject well-known and the style pathetic. The Sarmishtha Vijaya is an example of this class.

9. *Veedhi* resembles the Bhana ; but the Dasaroopaka permits two actors to it. A love story is related in a sort of comic dialogue, replete with jest, quips, cranks, quibbles, enigmas, reparties, ambiguities, puns, quaint conceits, rollicking abuse, over-done endearment, ironical praise. The ancient writers have mentioned no specimen of it.

10. *Prahasana* is a roaring farce, comically satiric levelled against such sanctimonious hypocrits and humbugs as are to be found among the brahmanas, monks, royal personages and nobles. Abuse of riches, low luxury, cant, sensuality and gluttony are castigated with extreme rigour paralled only by its indelicacy. The Hasyarnava, the Kautuka sarvasva, and the Dhurta nartaka are some of the existing specimens.

Among the Upa-roopakas or secondary dramatic compositions, may be mentioned:—

1. The Natika, somewhat like the Nataka and prakarana. It differs in that it is confined to four acts; and where it resembles the Prakarana, it is styled Prakaranika. The Ratnavali is one such.

2. The Trotaka, which is represented by Kalidasa's Vikramorvaseeya, treats of events partly human, partly celestial in five, seven, eight or nine acts.

3. The Goshthi, in one act, treats of love with nine or ten male five or six female characters. The Raivata-madanika is the example named.

4. The Sattaka, in any number of acts, is a record of marvels in prakrit, of which the Karpura-manjari is an instance.

5, The Natya is in one act, with plenty of love, mirth, song and dance, of which the Narmavati and Vilasavati are specimens.

6. The Prasthana is similar to the last, but the characters are drawn from the lowest ranks of society. It is a play in two acts, like the Sringara-tilaka.

7. The Ullapya is in one act. The Devim-sahadeva deals with a mythological event, giving prominence to such sentiments as love, mirth and pathos, but the dialogue is enlivened with songs.

8. The Kavya is a love story in one act, interspersed with stanzas and songs. The Yadavodaya is an example.

9. The Prenkhana, in one act, treats of war and dissension. The hero is of inferior rank as in the Vali-vadha.

10. The Rasaka, in one act, with five characters, is a comic representation. In the Aneka-moorta, the hero is a noble personage but a fool, while the heroine is of the opposite stamp.

11. The Maya kapalika and possibly the Prabodha-chandrodaya represent the Samapaka type in one, three or four acts with the hero as a heretic. Deceit, violence, war, and controversy might be treated of.

12. Srigadita, in one act, in which the Goddess Sri or Lakshmi is introduced or is imitated by the heroine. It is partly recited and partly sung. The Kreeda-rasastala is an example.

13. The Silpaka in four acts, is a curious kind of play in which the scene is laid in cemetaries, cremetoriums, grave yards and the like. The hero is a brahmana and his companion is an out-caste. Marvels, magic, phantoms and the like are prominent. The Kanakavati-mahabha is a specimen of it.

14. The Vilasika or Lasika is in one act and treats of love in the vein of farce.

15. The Durmallika is a comic intrigue in four acts, in each of which, the hero and his friends lead the plot successively, as in Bindumati.

16. The Prakaranika—is but a variety of the Natika.

17. The Hallisa, in one act, is played by one man and eight or ten women with plenty of song and dance, something like the operatic ballets of the west. The Kelee-raivataka is cited as an example.

18. The Bhanaka is a comic piece in one act and is a representation of unfounded jealosy and mutual recriminations. The Kamadatta is the specimen named.

The Sanskrit plays generally open with one or more verses of prayer and praise to the Hindu divinities, by the Sutradhara or the conductor. He thereafter makes a complimentary appeal to the fovour and indulgence of the audience, when he generally dilates on the author, his works and his high place in the world of letters. The dialogue is skilfully brought to a point where it leads to the entrance of one of the principal characters in the play. This prologue is named Prastavana and prepares the audience for what is to come. The scenes are marked, not definitely as in the west, but by the entrance of one character and the exit of another ; generally, the stage is never left unoccupied till the end of the act ; nor is there a total change of places. But where such lapse of time is to be accounted for, the Vishkambhaka and Pravesaka, the interpreter and the introducer, two special characters, help the audience to bridge the gulf of intermediate time and events. The Anka or the act, is marked by the exit of all the personages. It varies from one to ten, except, in the doubtful Hanuman nataka, (more a poem) which indulges in fourteen acts. The first act or the anka-mukha, furnishes the seed and clue to the whole story and does it very skilfully. The succeeding acts lead on the story to its consummation. The piece ends as it began with a benediction or prayer by one of the principal actors and calls down peace and prosperity on the land and its people.

Every plot includes in it five main elements. The beeja or the seed is the event from which the plot arises—the policy of the prime-minister in the Ratnavali. The Bindu, the drop, is the natural and unintentional devolopment of some secondary incident furnishing a clue to the main event—Ratnavali learning that she was promised by her father to be the bride of Vatsa Raja. The Pataka (the banner) signifies embellishment in the shape of an episode. The Prakari is mainly like the previous one, a subordinate incident, in which the

The Sanskrit plays generally open with one or more verses of prayer and praise to the Hindu divinities, by the Sutradhara or the conductor. He thereafter makes a complimentary appeal to the fovour and indulgence of the audience, when he generally dilates on the author, his works and his high place in the world of letters. The dialogue is skilfully brought to a point where it leads to the entrance of one of the principal characters in the play. This prologue is named Prastavana and prepares the audience for what is to come. The scenes are marked, not definitely as in the west, but by the entrance of one character and the exit of another ; generally, the stage is never left unoccupied till the end of the act ; nor is there a total change of places. But where such lapse of time is to be accounted for, the Vishkambhaka and Pravesaka, the interpreter and the introducer, two special characters, help the audience to bridge the gulf of intermediate time and events. The Anka or the act, is marked by the exit of all the personages. It varies from one to ten, except, in the doubtful Hanuman nataka, (more a poem) which indulges in fourteen acts. The first act or the anka-mukha, furnishes the seed and clue to the whole story and does it very skilfully. The succeeding acts lead on the story to its consummation. The piece ends as it began with a benediction or prayer by one of the principal actors and calls down peace and prosperity on the land and its people.

Every plot includes in it five main elements. The beeja or the seed is the event from which the plot arises—the policy of the prime-minister in the Ratnavali. The Bindu, the drop, is the natural and unintentional devolopment of some secondary incident furnishing a clue to the main event—Ratnavali learning that she was promised by her father to be the bride of Vatsa Raja. The Pataka (the banner) signifies embellishment in the shape of an episode. The Prakari is mainly like the previous one, a subordinate incident, in which the

The Vidooshaka is, by a curious literary irony, almost always a Brahmana, coarse-witted, ugly, dull and more often the object of ridicule and horse-play on account of his age, attire, gluttony and selfishness. He has to be and yet cannot be classed with the jester, the clown and the fool of Western plays, who are more intellectual, wise and independent. The heroine, likewise, has her friends, maids, favourites, who are always intent on furthering her views.

The rasas (one can roughly render it as tastes or flavours or emotions) are usually the effects or bhavas, mental or bodily states. The Sthayi or permanent bhavas are distinguished from the Vyabhichari, the transitory or incidental. The rasas are love, mirth, heroism, the terrible, the frightful, the disgusting, the tender, the marvellous and the peaceful. But Bhavabhuti holds that all these are but varying aspects of karuna or tenderness, same yet not the same. The permanent states are again divided into preliminary and accompanying emotions (Vibhavas) external indices of internal feelings (Anubhavas) and in-voluntary expressions of emotions (Satwikabhavas) such as trembling, change of colour, change of voice, tears, helplessness and the like. The emotion of love is broadly sub-divided into Sambhoga-sringara, the successful or the smooth-running of the course of true love and Vipralamba sringara, broken by the rocks and shoals and reefs of obstacles.

The language used by the various characters almost always follows the natural varieties—Sanskrit for the higher and educated ranks of life and the various Prakrits or vernaculars, graded down to the *patois* and slang of out-castes, headsmen, thieves and the like.

The ancient Indian stage never boasted of any permanent habitation or locality devoted to such purposes, being generally held in temporary erections in the open air or in the music and dancing saloons of kings and nobles. Companies of

actors travelled over the land, giving performances here and there and ever on the move. Chanakya, in his famous Artha-sastra or the science of polity, emphatically prohibits the erection of any permanent theatre or music-halls in towns and villages, and the reasons he adduces are sound enough and amply borne out by the present state of things. The Sangeeta ratnakara, curiously enough, lays down minute rules for the construction and arrangement of music saloons, of course, private. Though the scenic apparatus was almost mythical, yet all the modern theatrical devices were wellknown ; they had their asides, their aparts, their to himselfs and the like.

So far as my enquiries and researches have led me, I have not been able to find in even the earliest periods of Dravidian literature, any definite specimens of plays such as we have in Sanskrit, I mean acted pieces, where conversation occupies a prominent part. The Tolkappiam, the earliest Tamil work extant (assigned by scholars to the 1st century of A. D., if not earlier,) deals mainly of the effective expression of human emotions, mainly love, by two distinct methods, the nataka valakku and the ulakiyal valatkku. The one is through poetry and is chiefly descriptive and appeals to the heart through the ear. The other is more complicated and expresses human sentiments by means of appropriate gestures of the head, the brows, the eyes, the face, the lips, the neck, the hands, the trunk and the feet, but without speech, utterly silent. This was what is usually known by Nataka Tamil in the ancient works. Dance and gesticulation formed the main elements of ancient drama, which is most admirably dealt with in such works as Silappatikaram. The Koottu (the general name for such performances) is variously classified as Kuravai-koottu, Kuda-koottu, Achiar-koottu and Aranga-koottu. An almost faithful picture of it is, curiously enough preserved for us in the Land of Charity (Malabar) in the shape of Kathakkali and Sakkiar-koottu, where the most minute

and delicate feelings, sentiments and emotions are faithfully expressed by action and gesticulation alone, in silence. Early Tamil literature confirms this in that we read that Senkuttuvan, the famous king of the Chera kingdom, on his return from his North Indian tour of victory and triumph, was entertained with a Sakkiar-koottu that had as its subject the burning of the Three cities by Mahadeva. Aranga (the stage), Aranga-koottiar (professional actors), yeni (curtains) and other theatrical appliances are mentioned therein. But all such representations are to be understood as purely dance and gesticulation accompanied by other professional singers in the intervals or throughout. Mativanan cannot mean any other than this in his definition of Nataka Tamil. The sort of composition known as Kovai is the first departure and half-way stage towards the modern acted plays. There we have a heroine with their friends carrying on a conversation ; but always these are poems and never acted conversations. This might be ranked with such works as the Geeta Govinda, where the three characters Krishna, Radha and her friend carry on the plot with song and speech.

The Achiar-koottu resembles the Geeta-Govinda and such like compositions in taking as subjects the incidents in the life of Krishna when he dwelt among the Gopis.

Similarly the Telugu literature is mostly devoid of any plays in the modern sense, though there is ample reason to conclude that the science of emotions and the expression thereof were carefully and successfully cultivated from the earliest times. The so-called Telugu plays that do duty at present, are new, brand new, with the gilt still upon them. They are closely and faithfully built upon the model furnished for them by the Sanskrit plays and poetics.

A study of the Kanarese literature strengthens this view. Nripatunga, the earlist name we meet with in that field, is a king of the 8th or 9th century A. D. who has left behind him an

authoritative work on poetics; I believe it is named Kavi-samaya. Next we come upon Kasiraja of the 13th century, a famous name in the world of grammarians. He is best known by the Sabda mani darpana, a treatise on Sanskrit language and grammar. But he gives us to understand that he has written two plays, the Subadra harana and the Prabodha chandra. Akalanka Bhatta of the 15th century, another famous grammarian, refers to various works on dramaturgy and plays. But that is all we know of it. Sringararya of the 16th century, is the author of Mitravinda Govinda, the earliest Kanarese play we have access to. It is a natika built on the model of Ratnavali; but the plot is taken from the life of Krishna.

All this goes to prove that the Telugu literature on drama, as is now understood, is not indigenous, but a close and colourless imitation of the Sanskrit works on the subject.

The author of the play which I have the pleasure and the privilege to introduce, all inadequately, to the reader, is Ubhayavedanta Pravartaka G. C. V. Srinivasachariar, one of those rare links between the past and the future, who epitomises in himself the knowledge and progress of society during four generations. Born in the early forties of the century that has gone to seek its fore-fathers (1842), in the Chingleput District, he went through the usual treadmill of public education then available, until Fate shunted him half way to the honored and honorable profession of a teacher, at Madras. His first association with the stage was as a visitor to the original Parsee Victoria Theatrical troupe of Bombay, brought over to Madras by Mr. Patel M.A. (Oxon). Mr. Achariyar was inspired thereby to bring together a number of enthusiastic and educated young men to co-operate with him in the formation of the first Oriental Dramatic Company in Madras. He was peculiarly fortunate in enlisting the attention and warm sympathy of men of light and learning of the time, eminent Sanskrit Pandits, Colonel McDonald, the then Director of

Public Instruction, the Hon'ble Mr. V. Rama Iyengar C. S. I, Their Excellencies the Duke of Buckingham and Chandos and Sir Mount stuart Elphinstone, Grant Duff and Lord Wenlock, Governor of Madras, the Hon'ble Mr. Carmichael, the Maharajas of Travancore, and Vizianagaram. The Duke apprecia-ted his histrionic talents so highly as to confer the well-deserved title of the Indian Garrick upon the actor and play-wright. He was pleased to refer to him on a public occasion and say that the fine sculptures to be found in the Madras Presidency and the Sanskrit dramas he had recently seen performed, were alone sufficient to remove the stigma of being "benighted" from the province. The Maharajah of Vizianagaram, "the Prince Charming" of India, himself no mean amateur of fine arts, attached Mr. Acharyar to himself as one of the brightest ornaments of his splendid Court, right to the very last, and showered upon him honors and distinction.

As having the privilege of being an unofficial member of the troupe of Mr. Acharyar at Vizianagaram, Madras and elsewhere, I could speak with authority on the almost marvellous gifts of my esteemed friend as an actor, and play-wright. He raised the Indian stage in our Province from a nebulous amorphous and in-congruous state to a position of dignity, precision and fame. The masterpieces of our anicient play-wrights underwent at the hands of Mr. Acharyar a Midas-touch and attained remarkable grace and effect. A fine scholar in Sanskrit, Telugu and English, one of the few remaining authorities on the science and the art of dramturgy and emotions, the best exponent of the immortal songs of Kshetragna and their first introducer in the Telugu country, gifted with a voice of rare sweetness, pitch and volume and flexibility, that he preserves undiminished even now, when he is on the verge of four score, he made the Sanskrit plays a living force and elevator of public life in our country. He was the first to set to appropriate and charming music the verses in the dramas that were till then repeated but baldly and with weari-

some monotony. This Nestor of the south Indian stage richly deserves the name of Indian Garrick in that he is the most brilliant expounder of such varied and difficult artistic conceptions as Dushyanta, Purooravas, Sree-Rama, Agnimitra, Harischandra and, last not least, Penki-pantulu in the roaring farce of that name. He has helped to place many like myself on the path of histrionic repute, as Messrs. N. R. Iyer of Calcutta fame, Doraisami Iyengar of Longmans, Green & Co., R. Ramamurthi and V. Venkatachalaiah. His English play Harischandra or Martyr to Truth. was written for the Jagannatha Vilasini Sabha, Vizianagaram, but missed the unique honor of being dedicated by permission to the Empress Victoria by the untimely death of the Maharaja of Vizianagaram. Mr. Acharyar is still hale and hearty, like Father William of our school-days and his last appearance on the stage in 1897 as Sree Rama in Bhava-bhooti's Uttara Rama Charita evinced undiminished energy and powers. The play hereby introduced by me to the public is the darling child of his last years and is preceded by many quaint and valuable poems that go to prove that he but mellows with age and experience. I am almost sure that with active and efficient co-operation and warm sympathy I could actually persuade him once more to appear before the footlights and give as it were an object-lesson to the present play-going population before and behind the curtains.

The play Kamalapaharana under consideration, is unique in many respects. The story is taken neither from mythology, nor history, nor the realm of imagination. No one except an old stager like myself would suspect that it is, like one of Ovid's Metamorphoses, and adaptation, rather regeneration, of what was so popular in the indigenous South Indian stage as Gul-bakavali, one of the legacies left to it by the Parsee Theatrical Co. The plot is so well-known to the professionals and the lay public that I need not weary them with a recital of it, but I shall confine myself to the points where the author

has departed from, or modified, or improved upon the original. At first sight the play presents two heroes, the old king and his eldest son, born of the first wife; but in reality the old man is but a foil to the prince and serves to bring into strong contrast the weakness and vacillation of the one and the strength and steadiness of the other. It is more natural for an uxorious husband to love the younger wife and her children, more than the elder; and Mr. Achariyar has wisely chosen to charge the original plot in this respect. Further, the story is made to begin earlier, with the sole object of showing that the king is at the mercy of a wily woman and the two Brahmin Pandits who respectively champion the cause of the two princesses. It is an object lesson to husbands too much married and proves that while the old gentleman finds it utterly impossible to manage a couple of wives, the hero finds it smooth-running to pull on with as many as three. The collusion between the quack and the astrologer is a good hit upon the profession in general and its unworthy representatives and proves that a weak mind is easily affected by, and succumbs to, powerful suggestions by designing men and sometimes very palpable bodily results follow the mental action.

The author has availed himself of the example of Kalidasa and Bhavabhuti to brush aside the rules of the unity of time and place and create an interval of almost 18 years between two acts.

It is more consistent with the character of the hero to overcome the dread guardian of the magic flower by his valour than, as in the original, by stratagem.

While the original story ends with the restoration of the flower to the king and the discovery of the treachery of the brothers of the hero and his happy marriage with the object of his love, the author has very skillfully improved upon the old story by creating an occasion of the display of his artisti

owers and rightly too, in that he has instead of confining imself to the description of the Sambhogasringara, supplemened it by the more attractive and more difficult depiction of the Vipralambha Sringara, that forms the life and light of Sakunala, Vikramorvaseeya and Uttara Ramacharita; hence, the urse, the fruitless search, the aimless wanderings and almost new play tacked on to the old one. The incident of the unvorthy rishi and his pure-minded disciple is meant to condemn social and educational plague-spot, unfortunately too comnon.

The remarkable absence of the characters of Vidooshaka or Courtfool and the Vishkambhaka or the interpreter proves hat the author boldly militates against the unworthy degradation of the Brahmana class as a whole and the unnecessary prologue between two acts that the imagination of the audience and the skilful development of the plot can supply. The hero is as could be expected a Dheerodatta and the heroine worthily expresses the difficult sentiment of Vipralambha.

A noticeable point about the style of the play is that it is not so vulgarly colloquial as is now the fashion nor so pedantic and unintelligible as that of a few dramatic authors; it is lucid and quite appropriate to the characters.

The music introduced here is pure carnatic except in one or two javalis or light errotic pieces where it is an *Olla Podrida* of many melody types. The author is not ashamed to borrow conceptions and conceits great and glorious from renowned authors and put them in simple and effective telugu. The public will thank him for avoiding unnecessary verbiage solely meant for the convenience of alliteration and quibble.

The 78 years that have passed over the revered head of the author has given the public among others such bright and beautiful specimens of poem and play as the Streechaturya, the Streesahasa, the Vargatraya (three generations), the

Kamalapaharanamu, the Penkepantulu farce, the Panditha Raja Samvada a most amusing dialogue between a king and a learned man, not to speak of many beautiful songs composed in Telugu, Tamil, Sanskrit and English.

The grateful thanks of the lovers of art and learning are due to the noblemen who have munificently come forward to enable Mr. G. C. V. Srinivasachariar to place before the public the valuable creations of a fertile brain.

I cannot end this rambling foreword to my friend's play more gracefully than by a very short reference (much against my will though) to the printers of this Nataka—Messrs. V. Ramaswamy Sastrulu & Sons, Madras. The Telugu people are rightly proud of them, as having brought to light and given a permanent shape to the great and glorious masterpieces of Telugu literature. They represent in our Presidency, singly and by themselves such famous publishers as the Nirnaya Sagara, Gopal Narayana, Lakshmi Venkateswara and the Anandasrama of the North. Every branch of Literature, secular and religious, grave and gay, has been laid under contribution by them; and they have touched nothing that they did not adorn. Their keen perception, minute care for details, their infinite variety in all departments of book-work, their happy selection, their beautiful and artistic get up, have been testified to warmly by eminent savants, titled noblemen, high officials and fastidious authors and critical connoisseurs. True sons of Mother India, utterly selfless and generous to a fault, they have done for the Andhra race and the national literature a rare service whose value will but broaden with the stream of time.

C. R. SRINIVASA AYYANGAR, B. A.

29th. *January*, 1922,
Mylapore.

ఈ నాటకములోని ప్రధానపాత్రములు.

పురుషులు.

భీముఁడు.— మధురాపురిరాజు

సాత్యకి.— మంత్రి

సర్వానందుఁడు.— భీముని ప్రథమభార్యాపక్షపాతియగు బ్రాహ్మణపండితుఁడు

ఆత్మానందుఁడు.— భీముని ద్వితీయభార్యా పక్షపాతియగు బ్రాహ్మణపండితుఁడు

మూర్తి
భట్టుడు
పరముఁడు
వజ్రుఁడు } — భీముని ద్వితీయభార్యాకుమారులు

విజయుఁడు.— భీముని ప్రథమభార్యాకుమారుఁడు

కరటకశాస్త్రి.— జ్యోతిష్కుఁడు

మారీచుఁడు.— తిలోత్తమానగరమగు చిత్రసౌధమునకుఁబోవు దారిఁగాచు వాఁడైన ముసలిరాక్షసుఁడు

స్త్రీలు.

సర్వంసహ.— భీముని ప్రథమభార్య

నిర్మలచిత్త.— సర్వంసహయందు విశేషభక్తి విశ్వాసములుగల ప్రధానపరిచారిక

లలిత.— కాశీరాజ్యమునేలు రాజయువతి, విజయుని ప్రథమభార్య

తిలోత్తమ.— గంధర్వయువతి, విజయుని ద్వితీయభార్య

విద్యుల్లత — తిలోత్తమచెల్లెలు, విజయుని తృతీయభార్య

మనోరమ
సుభాషిణి } — తిలోత్తమ చెలికత్తెలగు గంధర్వయువతులు

హిడింబి.— తిలోత్తమ నగరును గాచుచుండు రాక్షసి, మారీచుని చెల్లెలు.

అప్రధానపాత్రములు.

కంచుకి, వేత్రవతి, కొందఱు రాచకొమరులు, ఋషులు, దేవతలు, పిశాచములు, సేవకులు.

ఈనాటకములోని విషయములు జరిగిన స్థలములు.

మధురాపట్టణము, కాశీనగరము, హిమవత్ప్రాంత కాంతారము, తిలోత్తమనగరు, మధురాపట్టణమునకుఁ గొంతదూరముననుండిన యడవినిబోఁగొట్టి, యాప్రదేశములోనే విజయునికై యొకదేవత నిర్మించిన విజయనగరమనుపురము, గాఢాంధకార నిబిడితమై పిశాచముల కునికిపట్టైన ప్రదేశము, తత్సమీపముననుండు ఋష్యాశ్రమము.

పీఠిక.

ఈనాటకము "[illegible]" యను హిందుస్థానీనాటకము ననుసరించినది. అం[illegible] [illegible] సునకు మె|| పేటల్ అన్నభాస్త్రి [illegible] యుండిన నొకపార్సీనాటకసమాజమువారి ప్రదర్శనములలో ప్రేక్ష[illegible] [illegible]యాదిగనుండె అప్పటినుండియు దానిని తెనుగున వ్రాసి ప్రదర్శింపవలయునని యీగ్రంథకర్తగారైన శ్రీ [illegible] గోపాలము శ్రీనివాసాచార్యులవారెంచియుండిరి. కాని వారిచే స్థాపితమైన సమాజమునందు ప్రదర్శింపబడుచుండిన సంస్కృత నాటకంబులయం దెక్కుడు అభిమాన ముండినందునను, ఆనాటకసమాజికులలో ననేకులకు సంస్కృతనాటకములే ముఖ్యముగ ప్రదర్శింపబడవలయు ననునభిప్రాయము స్థిరముగ నుండినందునను, అక్కాలంబున ద్రావిడాంధ్రభాషానాటకంబులన్న నీచ[illegible]నాట[illegible]ంబే. గొప్పగొప్ప ఆంగ్లేయోద్యోగస్థులును హిందూదేశ[illegible] [illegible], పండితులును, మహారాజులును, తుదకు సామాన్యజనులును [illegible] హిం[illegible] ప్రోత్సాహపఱచుచుండినందునను, ఆచార్యుల [illegible] రీ[illegible] [illegible] వలసి వచ్చెను.

ఇటీవల కొన్నిసంవత్సరములుగ నాంధ్రమున పెక్కు నాటకములు [illegible]గడినవి. అందు కొన్ని గ్రంథకర్తల [illegible] పాండిత్యప్రకటనార్థము వ్రాయబడిన వని చెప్పవగినవి. అట్టివానిలో పుటలకు పదియిరువదియు, పుటలకొలది గద్యములు, జనాంతికములు, [illegible]గతములును, అసందర్భములైన కోట్ల పద్యములు నిండియున్నవి. కొన్ని నాటక[illegible] [illegible] నాటకము వ్రాసితిమిగదా యని యనుకొనుటకై వ్రాయబడినవి. [illegible] [illegible]కనాటకసమాజములన్ను, ఒకనాటకసమాజ[illegible] [illegible] కోరినపాత్రల నియ[illegible]దున ననంతకష్టములైనవారందఱు నొకటిగగూడి యేర్పఱచుకొనినసమాజ

ములు, నందునందున నొకటిగ, పెక్కు నాటకసమాజము లేర్పడియు న్నవి. అట్టిసామాజికులచే, ఔచిత్యములేక తమతమమనంబులకు వచ్చి నట్లు పాత్రధారుల కనుకూలముగునట్లు, గద్యపద్యంబుల గూర్చి వ్రాయ బడిననాటకములు కొన్ని.

నాటకము కొన్నిదినములకథయో, నెలలకథయో, సంవత్సరముల కథయో యై యున్నది. ఇంతటికథను మూడునాల్గుగంటలకాలములో నాడి ముగించవలసియుండ ముఖ్యవిషయమట్లుండ రొక్కరంగమున నుండునపుడు ఒక పాత్రయొక్క సంభాషణలో గద్యమో పద్యములో పుటలకొలది యుండిన మిగిలినపాత్రములు అవి ముగియునంతవరకు రంగమున నేమిచే యుచుండునదియో యోచించిచూడుము. అటులే జనాంతికములు వాక్య ములకొలదిగ నుండిన నెట్లు? ఆత్మగతంబులు నాలుగైదుపుటలకొలదిగ నుండిన, నాల్గుగంటలకాలములోకి ఇందులకగు 20, 30 నిమిషములు పోను మిగిలినకాలములో రంగాలంకారములు, విరామకాలములు పోను, ఎంతటికాలములో మిగిలినకథ నంతటిని ముగించవలసియున్నదో చూ డుము.

మఱియొకవిషయము:—నాటకము వ్రాయుట సులభముగాదు. కవులు నాటకములలో దశకంఠుడు, శతకంఠుడు, అర్ధనారీశ్వరుడు, అష్టభుజుడు,సహస్రబాహుడు,నందీశ్వరుడు ఇత్యాదిపాత్రముల హేరా ళముగ ప్రవేశ పెట్టుచున్నారు. ఈపాత్రముల నెట్లురంగమునజూపుటయో, ఏముఖము మాటలాడుటయో, ఏయేభుజములు కదలుటయో, ముఖములు ప్రక్కవాటుగనుండుటయో, ఒకటిపై నొకటియుండుటయో, నలుప్ర క్కల చుట్టుకొనియుండుటయో, రవియెఱుగనిచోటు కవి యెఱుగు నన్న ట్లు ఆవిషయమును వివరముగ నెఱుకపఱచినసామాజికులు ప్రయత్నిం పగలరేమోగాని, లేకున్న నెంతటియుసందర్భమో చూడుడు. నారదుడు, తుంబురుడు, గంధర్వులు ఇత్యాదిపాత్రధారులు శ్రుతివిడిచియో, రాగ ముమారియో తాళములేకయో పాడిన, ఎంతటిరసయుక్తముగనుండునో యోచింపుడు. మహావిష్ణువు, శంకరుడు, సరస్వతి, పార్వతి మొదలగు

పాత్రలు అపశబ్ధభూయిష్ఠముగ మాటలాడిన ఎంతయానందకరముగనుం
డునో అరయుడు. మన దేవతలను మనమే దూషించి యసహ్యించుకొను
నట్లు చేయుటయా? కనుకనే నాటకములు వ్రాయుగోరువారు, ఇట్టి యు
సందర్భముల నెఱిగి భాషాజ్ఞానము గలిగినపాత్రధారులు గ నైన నుండ
వలయు; లేకున్న నట్టివారితోఁ గూడ నాలోచించియైన వ్రాయవల
యును. అటుచేయుట శ్రేయస్కరము. పండితులను కవులను మాత్రమె
శ్లాఘించుటయె కాక విశేషముగ సామాన్యులు మెచ్చుకొనునట్లును వ్రా
యవలయును. దీర్ఘసమాసములును, ఎన్నడును వినని సులభముగ నర్థము
కాని పదములతోడను నిండియుండినయెడల నాటకము చూడవచ్చినవా
రందఱు నిఘంటువును పట్టుకొని వచ్చియుందురా? అర్థము తెలిసికొనుటకు
నిఘంటువున పదములు వెదకి ముగియునంతలో కొన్నిరంగములే ముగిసిపో
వును. మొదటితరగతిలోనివారు ఎక్కువ యిచ్చి వచ్చినందులకు విశాల
మైన ప్రదేశమున కుర్చీలమీద సుఖముగ గూర్చొను స్వాతంత్ర్యము
గలిగియుండుటయు, కడపటితరగతిలోనివారి కాస్వాతంత్ర్యము లేక
పోవుటయునేగాని స్వారస్యగ్రహణ మిరువురికి సమానమే. సామాజికు
లిరుతెగలవారిని సంతోషపెట్టవలసినవారే. కనుక సులభమైనపదముల
తోను వాక్యములతోను వ్రాసిన ఇరుతెగలవారికిని అనుకూలము. అట్టి
నాటకములే శ్రేష్ఠతరములు. మఱి ప్రకృతము - శ్రీమాన్, శ్రీనివాసాచా
ర్యులవారు బహుదినములు సంస్కృతనాటకములయందు ముఖ్యభూమిక
లనేగాక సామాన్యభూమికలను సైతము పండితపామరరంజితముగ నటించి
ఖ్యాతివడసినవారనుటతోడ, మనదేశములోని యనేక ప్రదేశములలో, బం
గాళీ, ఉర్దు, గుజరాతీ, ద్రావిడము, ఆంధ్రము కన్నడము, ఇంగ్లీషు మున్నగు
భాషలలోని పెక్కునాటకంబుల జూచినవారగుటచేతను, సంగీతాభినయ
ములలో మంచిపాండిత్యము గలవారగుటచేతను సామాన్యుల యాచా
రవ్యవహారములేగాక, తమజీవితమున పెక్కండ్రుమహారాజులసహవాసమున
రపి వారి యాచారవ్యవహారాదుల నెఱింగియున్నవారగుటచేతను, పైని
చెప్పిన యుసందర్భములనన్నిటిని యోచించి పాత్రానుసారముగ నీనాట

కమును వ్రాసి ముద్రించి మనయాంధ్ర ప్రపంచమున కెంతయో ఉప కారముచేసినవారగుచున్నారు. ఇయ్యది రెండుదినములాడదగిననాటకము. ఒకేదినమున నాడగోరువారు కొన్నిరంగముల నెత్తివేసి యాడ వచ్చును. ఆంధ్రనాటకసమాజమువారు ఈనాటకమును ఆడి మెప్పువడ యుదురని కోరుచున్నాను.

గ్రిజెల్డా యనువచనగ్రంథము పీఠిప్రథమపుత్రిక; ఇంగ్లీషున విర చితమగుహారిశ్చంద్ర పీఠిద్వితీయపుత్రిక; ఇయ్యది పీఠితృతీయపుత్రిక; త్రిపురాయనమను నాల్గవపుత్రికను శీఘ్రకాలమునసే వీరు ఆంధ్రసరస్వతి కంకితముచేయుదురని కోరుచున్నాడను.

చెన్నపురి.
22-3-22.

వేదము వేంకటాచలయ్యా.

శుభమస్తు.

శ్రీరామో జీయాత్.

శ్రీ శ్రీనివాసో జీయాత్.

కమలాపహరణము

అను ప్రకరణము.

దృశ్యప్రబంధములై యుండియు, శ్రవ్యప్రబంధములుఁగానే పండితోత్తములు సైత మనేకశతాబ్దములుగా వినియోగించుచున్న సంస్కృతనాటకములను దృశ్యప్రబంధములుగాఁ జేయ నుద్యమించి, నలువదిసంవత్సరములకు ముందు 'ది మెడ్రాస్ ఓరియంటల్ డ్రమాటిక్ కంపని' (The Madras Oriental Dramatic Company) యను నాటకసమాజమొకటి స్థాపించి, దాని కగ్రాసనాధిపతిగానుండి, స్వయమే నాటకనాయకభూమికల వహించి, సంస్కృతశాకుంతలము, ఉత్తరరామచరితము, విక్రమోర్వశీయము, మఱికొన్ని నాటకములను బ్రప్రథమమునఁ బ్రయోగించినవాఁడును, ఆకాలములో చెన్నపురిరాజధాని గవర్నరుగా నుండి యిటీవల స్వర్గస్థులైన హిస్ గ్రేస్ ది డ్యూక్ ఆఫ్ బక్కింగ్‌హాం అన్డ్ ఛాండాస్ (His Grace The Duke Of Buckingham & Chandos) అను నాంగ్లేయప్రభువువారు సంస్కృతనాటకముఁ జూడవలయు నని స్వాభిలాషం దెలిపినందున వారు సభానాయకులై యుండ, కీర్తిశేషులైన హిస్ హైనెస్ శ్రీ విజయనగర మహారాజులుంగారగు శ్రీమదానందగజపతి మహాప్రభువువారును, అపుడు కౌన్సిల్ మెంబరుగా నుండిన డి. ఆనరబిల్ కార్మైకల్ దొరవారును, మఱికొంద ఱాంగ్లేయదొరలును, చెన్నపురి మహిళాజనమహాజనము వారిలో ననేకులును సభ నలంకరింప, స్వయమే దుష్యంతభూమికను వహించి, 1880 సంవత్సరము నవంబరుమాసములో శాకుంతలమును బ్రయోగించినవాఁడును, ఆనాటకప్రయోగము మిగుల నాహ్లాదకరముగ నుండినందునఁ బైగవర్నరువారివలనను, మహారాజువారివలనను, కౌన్సిల్ మెంబరువారివలనను, ఆంగ్లేయదొరలవలనను 'ది ఇండియన్ గారిక్' (The Indian Garrick) అను పట్టముం బొందినవాఁడును, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నాంగ్లేయభాషలో నాటకముగ రచించి స్వయమే హరిశ్చంద్రభూమికను వహించి యిరువదిసంవత్సరములకు మునుపు గవర్నరుగా నుండిన లార్డు వెన్లాక్ (Lord Wenlock) వారియెదుటఁ బ్రయోగించినవాఁడును, ఈ చెన్నపురి రాజధానిలో నాటకప్రయోగపితామహుఁ డనుఖ్యాతిఁ బొందినవాఁడు నగు—

గోమఠము, సి. వి. శ్రీనివాసాచార్యుఁడు

రచియించినది.

శుభమస్తు.

శ్రీరామో జీయాత్.

శ్రీ శ్రీనివాసో జీయాత్.

రాగము - కళ్యాణి.

యత్ ప్రాప్యం సర్వభూతానాం
యత్ ఖ్యాతం బహునామభిః,
యత్పశ్యతి సమం సర్వాన్
తద్దేయా ద్విజయం సదా.

రాగము - దేవగాంధారి.

శ్రీ శ్రీనివాసదేవః, మంజూషారాజ్యరాజపంచాస్యః
రాజమణి రాజదేవః, శ్రీ భూనీళాదయూబలా జ్జీయాత్.

(నాంద్యంతంబున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించి)

కాలయాపనము చాలును. (నేపథ్యాభిముఖమునఁ జూచి) ఆర్య్యరాల! ఈసభ భాసకాళిదాసాదిపూర్వకవికేసరులు రచియించిన మహానాటకముల ప్రయోగములఁ జూచిసరసార్ద్రచిత్తు లగుమహనీయులతో నిబిడితమై యున్నది. ఇట్టిమహాసభను శ్రీకౌండిన్యగోత్రోద్భవుఁ డగు శ్రీనివాసార్యకవి రచించిన కమలాపహరణ మనునవీననాటకముం బ్రయోగించి యథోచితముగ రంజింపఁ నుద్యుక్తుఁడనై యున్నాను. కనుకఁ బాత్రవర్గము సంసిద్ధముగ నుండుఁనెను నతిమనోహరము లగుగీతనృత్తములతో నిటు రమ్ము. (నటి ప్రవేశించుచున్నది.)

రాగము - కాఫీ. తాళము - రూపకము.

విజయ వాసుదేవ దేవ వీరపరనుతా,
విజయ శ్రీనివాసదేవ విబుధసన్నుతా.

మంజూషారాజ్య రాజమండలసోమా,
కుంజరగంభీరగమన కోమలధామా.
గానాదిపంచలలిత కలాతోషకా,
మానసీయగుణమండిత మనుజపోషకా.
శార్దూలశార్దూల శత్రుభీకర,
శశిధరకులతిలకా శ్రితసర్వశ్రీకరా.
రాజమణిరాజదేవ రమణీకామా,
రామతుల్యవిక్రమ సద్రక్షణనియమా.

ఆర్యా! ఆజ్ఞచొప్పున వచ్చితిని. ఏమిసెలవు?

సూత్రధారుఁడు:—ఇపు డీసభ కతివినయపురస్సరముగ నమస్కార మాచరించి విన్నపముఁ జేసెదను.

రాగము – మోహన.

తప్పు గానక సర్వ మొప్పుగాఁ గైకొని
శ్లాఘింతు రెంతయు సరసజనులు
తప్పును దప్పుగా నొప్పు నొప్పుగఁ గాంచి
ప్రకటింతు రభ్భంగి ప్రాజ్ఞజనులు
తప్పునే గైకొని యొప్పుల దిగఁద్రొక్కి
దూషింతు రెంతయు దుష్టజనులు
ఒప్పులెల్లను బల్మిఁ దప్పులుగాఁ జేసి
కలహింతు రెంతయుఁ గలుషజనులు
వెనుక మువ్వుర కొకయుక్తి విధము గలదు
నాలుగవపక్షమున నున్ననరుల కరయ
హేతువెద్దియుఁ గాన మీఘాతుకులకుఁ
గేలు మోడ్చెద మెప్పు డీకీడు దొలఁగ.

నటి:—ఆర్య! పైని జరుపవలసినయంశమున కాజ్ఞ దయచేయుఁడు.

సూత్ర:—ఆర్యశాలా! నాటకాంగముగ నిపుడే ప్రవర్తించియుండు సకలభోగోత్సవార్హమగు వసంతఋతువును గొంతవర్ణించి పాడుము.

నటి:—ఆర్య! తమసెలవుచొప్పునఁ బాడెదను,

రాగము - వసంత. తాళము - రూపకము.

పల్లవి. ఎంతరమ్యము, వ
సంతఋతుసామ్రాజ్య
మెంతరమ్యము

అనుపల్లవి. కంతునకు జయ మొసఁగెఁ, గడు
కాంతమౌ రణరంగ మిదియె. ॥ ఎంత ॥

చరణము. మలయవాతరథము నెక్కి
మత్స్యధ్వజము పటపటెల్ల
కలానిధిసితచ్ఛత్రము
గ్రమ్మియుండఁగా
అళిశంఖముఁ బూరింపఁ
గలరవమున శుకమును, గో
కిలమును జయభేరి మొఱయ
వలరాయఁడువచ్చె నిదిగో ॥ ఎంత ॥

ఎటుచూచిన సుమవాసన
లెటుతిరిగిన ఫలపరిమళ
మెటువెదలిన నుత్సవంబు
లింపుకులుకఁగా
పటుతరవాదిత్రరవము
పంచబాణకీర్తనంబు
మటుమీఱిన శ్రీనివాస
మైవెలయుచునున్న దిదిగో. ॥ ఎంత ॥

సూత్ర:—ఆర్యురాలా! కడురమ్యముగఁ బాడితివి. నీగీతము విని సభ్యులందఱును బరమానందపరవశులై యున్నవారు. ప్రకృతము జరుగఁబోవు నాటకప్రయోగము నీగీతమంతమనోహరముగ నుండునేని, ఇప్పుడు సభ్యులుచెందియుండు నానందము పుంఖానుపుంఖముగ విజృంభించును. మనము ధన్యుల మగుదుము.

నటి:—ఆర్యులచే సుశిక్షితమైన పాత్రవర్గము కలుగఁ బ్రయోగమం దెట్టిలోపము నుండదని తోఁచెడిని.

సూత్ర.—ఆర్యురాలా! గుణదోషముల నెంచువారు సభ్యులే కాని మనము కాముగదా!

(నేపథ్యంబున) ఇదిగో! ఇదిగో! దారి, దేవ!

సూత్ర:—(ఆకర్ణించి) ఆర్యురాలా! మన మిఁక నిచట నుండఁదగదు. ఏలయన:—

రాగము - భైరవి.

ఉల్లములో దార్ఢ్యము లే
కిల్లాండ్ర నసేకలఁ గ్రహించిన నిక్కం।
బల్లరి యానననంశము
నెల్లరకును దెల్ప భీముఁ డేతెంచెనిదో!.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్ర స్తా వ న.

కారణ మేమని నీసఖి నడిగితిని. నిర్మలచిత్తా! నా కేమైనను ప్రత్యుత్తరము గలదా?

నిర్మల:—చిత్తం మహాప్రభూ! దేవిగారి యిప్పటియవస్థను గొంత యోచించిచూచితే (అని యూరకుండును.)

భీమ:—ఔనౌను. బాగుగ నన్నావు. కడు బాగుగ నన్నావు. ప్రాణేశ్వరీ! నీచింత సహేతుకమే. కాని దాని నిప్పుడే పరిశీలించెదను. ఎవరక్కడ?

వేత్ర:—మహాప్రభువుకు జయము గలుగుంగాక!

భీమ:—వేత్రవతీ! మంత్రిసాత్వికిని, ఆత్మానందసర్వానందులను వెంటనే తోడ్కొని రమ్ము.

వేత్ర:—చిత్తం మహాప్రభో! (అని వెడలిపోవును.)

భీమ.—దేవీ! నీవిపత్తు లీసమయమును నిరీక్షించియుందురు. వాస్తవమే, అయినను రాజను నేను గదా! ఎవరేమి కీడుచేయఁ గలరు నాయాజ్ఞలేక? ఏమనెదవు నిర్మలచిత్తా?

నిర్మల:—చిత్తం మహాప్రభో! కాని దశరథమహారాజు చక్రవర్తి గదా! వారిని గైకేయి యేమిచేసిపెట్టెనో అది యందఱకును విశదమే కదా?

భీమ:—ఔను. వారివిపత్పరిహారము స్వయంకృతాపరాధము. నేనట్టి బాధ తెచ్చిపెట్టుకొనలేదే.

(వేత్రవతి మంత్రి మొదలయినవారితో ప్రవేశించి)

వేత్ర:—ఇదిగో మహాప్రభువు సెలవైనది. దయచేయవచ్చును.

మంత్రి-ఆత్మా-సర్వా:—విజయతాం దేవః! (మంత్రి-సర్వానందులు మాత్రము) దేవిగారు వేగమే పుత్రసంపూర్ణాంకు లౌదురుగాత!

భీమ:—ధన్యాఽస్మి! అనుగ్రహీతాఽస్మి! (దేవి లజ్జతో శిరము వంచుకొని యూరకయుండును.) మంత్రీ! దేవి కిది దశమమాసము కదా? రేపో మాపో నీళ్లాడవచ్చును.

మంత్రి-సర్వా:—ఔను. ఈసమయమును గొందఱు నిరీక్షించుచున్నారు దేవ! (అని ఆత్మానందునిఁ గోపముతోఁ జూచెదరు.)

భీమ:—అలాగా? కనుకనే దేవి చింతాగ్రస్తురాలై యున్నది.

సర్వా:—దేవిగారు చింతనొందవలసినసమయము నిదియే. సంతోషింపవలసినసమయము నిదియే.

భీమ:—సంతోషింపవలసిన దేగాని చింత నొందనక్కఱలేదు. ఆయంశము నిపుడే పరిష్కరించుటకై మిమ్ము రప్పించితిమి.

మంత్రి-సర్వా:—మేము నాజ్ఞచొప్పున వచ్చితిమి దేవ!

భీమ:—ఆత్మానందులేమి యూరకున్నారు?

ఆత్మా:—మంత్రిసర్వానందులు నే ననవలసిన దానినే యనుచున్నారు. గనుక దేవ! (ఆత్మగతము) ఈసమయమున నేమనిన నేమి వచ్చునో? మౌనమే కొంతనయము.

భీమ:—మంత్రీ! చిన్నరాణిగర్భవాసమునఁ బుట్టినకుమారులు నలుగురున్నారుకదా! దేవిగారికిఁ బుత్రోత్పన్నమగునేని యువరాజత్వమున కర్హత యెవరి కగును? ఇదియేకదా చింతకుఁ గారణము నిర్మలచిత్తా?

నిర్మల:—చిత్తం. శ్రీయేలినవారిదివ్యచిత్తమునకు విశదముకాని దేమున్నది?

మంత్రి:—వీరిరువురును సకలశాస్త్రకోవిదులు గదా! వీరే సెలవీయవలయును.

భీమ:—బాగు; ఆత్మానందసర్వానందులుగారు ఏమనుచున్నారు?

ఆత్మా:—(తొందరపాటుతో) యువరాజత్వము జననకాలమునుబట్టి వచ్చునేకాని జననినిబట్టి రాదు.

భీమ:—అనఁగా?

ఆత్మా:—ప్రథమమునఁ బెద్దకొమరుఁడు యువరాజు కావలసినవాఁడు. తల్లి యెవ్వరైన నక్కఱలేదు. దీనికి సంశయ మేమి? యోచన యేల?

నిర్మల:—(జనాంతికముగ దేవితో) కొంపముంచవచ్చాడు బావనయ్య. చూచారు!

సర్వం:—(జనాంతికముగ) తొందరపడవద్దు. సఖి! (అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నది.)

భీమ:—సర్వానందులుగారు! మీయభిప్రాయ మేమి?

మంత్రి:—(జనాంతికముగ సర్వానందునితో) ఇది గొప్పసమయము సుమండీ! మంచిదెబ్బ కొట్టవలయును.

సర్వా:—అలాగే! (రాజుతో ప్రకాశముగ) దేవ! ఏలినవారికిని ఆత్మానందులుగారికిని దెలియని యంశ మేమున్నది? కాని యీ పండితోత్తములు సెలవిచ్చినది శాస్త్రవిరుద్ధముగను ఏలినవారి కులాచారవిరుద్ధముగను నున్నది.

ఆత్మా:—(కోపముతో) ఇవి నట్టిపెంకెమాటలేగాని మరేమియు గావు. ఇది మీయభిప్రాయమా? మరెవరైన నన్నారా?

సర్వా:—ఇది మాయభిప్రాయమును, తెలివిగలపండితులయభిప్రాయమును. (రాజుతో) దేవ! దేవిగారివిషయము లీసమయమును నిరీక్షించియున్నారనియు, ప్రస్తుతచర్చ రాక తప్పదనియు, వారసుబట్టి యనేకపండితులతో నీయంశమును గూర్చి సలహాచేసి, సిద్ధాంతపఱచినయంశమునే నేనును మనవిచేసికొంటిని.

ఆత్మా:—మీకేమిటండోయి నియామకము?

సర్వా:—పండితోత్తమసార్వభౌమా! అశక్తులుకదా తొందరపడవలయును! (రాజుతో) దేవా! "కృతాభిషేకా మహిషీ భోగిన్యోన్యానృపస్త్రియః" అని యమరసింహుం డనుచున్నాడు.

ఆత్మా:—అనఁగా, తేటతెల్లముగ సెలవీయవలయును మహాత్మా!

సర్వా:—ముందే మనవిచేసికొంటినిగదా! అశక్తులకుఁగదా తొందరయుఁ గోపమును! తమవంటి సర్వజ్ఞులు కోపము తెచ్చుకొనవచ్చునా? అదియు శాస్త్రవిచారములోనా?

ఆత్మా:—కోపతాపము లెవ్వియు లేవు. కాని ప్రస్తుతవ్యవహారము జరగనీ బాబు!

సర్వా-మంత్రి:—రాజుతో సమానస్కంధముగ సింహాసనారూఢు రాలై, పట్టాభిషేకమహోత్సవ మనుభవించిన రాణియే మహిషి. కడమ రాజస్త్రీలు భోగార్థము పరిగ్రహింపఁబడినవారు.

ఆత్మా:—అయిననేమి ?

సర్వా-మంత్రి:—అట్టిమహిషిగర్భవాసమునఁ బుట్టినకుమారుఁడే రాజ్య భారము వహింప నర్హుడు. భోగార్థము పరిగ్రహింపఁబడిన రాజస్త్రీలకుఁ బుట్టినవారు కారు.

ఆత్మా:—వయస్సుతో నక్కఱలేదో?

సర్వా-మంత్రి:—ఎంతమాత్రమును లేదు.

ఆత్మా:—కాని, రాజుగారియభిప్రాయముతో నక్కఱలేదు.

సర్వా:—ఆయంశము వేఱు, మహాత్మా ! రాజుగారు వెట్టిఅప్పిగాని కిచ్చి వేయవచ్చును, గాని లోకు లొప్పవలరా ?

అత్మా:—రాజు స్వతంత్రుఁడు. అతనికి లోకులతో నక్కఱయేమి ?

మంత్రి:—అయ్యా, కొంత ఆలోచించిపలుకుట బాగు. మాతో నక్కఱలేనిరాజుతో మా కక్కఱలేదని లోకు లన్నచో ?

సర్వా:—ఆత్మానందులుగారు ! తాము మహనీయులును, సకలశాస్త్ర కోవిదులును గదా ! అసందర్భమైనచర్చచే రాఁగలఫల మేమి ? మేము మనవిచేసినది శాస్త్రము, శిష్టాచారము, కులాచారము, వీని నన్నిటిని ననుసరించినపద్ధతి, మహాప్రభువుగారి కిష్టముండు నెడ రాజ్యము నెవ్వరి కిచ్చిన నీయవచ్చును. (కొంతతాళి నింపాదిగ) కాని నిమిజనకవంశమున జనియించినధర్మావతారమగు మహాప్రభువు శాస్త్రశిష్టాచారకులాచారములకుఁ బ్రత్యక్షవిరుద్ధముగ ప్రవర్తించునా ?

రాజు:—ప్రవర్తింపము. ముమ్మాటు సెలవిచ్చుచున్నారము. మాచే మాకులమున కపకీర్తి రాఁగూడదుసుమా !

ఆత్మా:—శాస్త్రశిష్టాచారము లటుండనిండు. కులాచారమనుచున్నారే! అది యేమిటి?

మంత్రి-సర్వా:—మీ రీరాజ్యమునకుఁ గ్రొత్తవారు. మొన్న మొన్న వచ్చినవారు. కనుక నీరాజకులాచార మెఱుఁగరు. వీరిప్రపితామహులకాలమున నిట్టి యనవస్థయే తటస్థింపఁగా మేము మనవిచేసినప్రకారమే జరిగియున్నది.

రాజు:—ఔనౌను. చర్చలు చాలు. వేయేల? సర్వాంసహాదేవిగర్భవాసమునఁ బుట్టుకుమారుఁడే యువరాజు కావలసినవాఁడు. ఇది మాసమ్మతమును, సర్వజనసమ్మతమును, మాకులాచారమును గూడ నై యున్నది.

మంత్రి-సర్వా:—నిమివంశప్రదీపకులకు సదృశవాక్యము లివియే.

రాజు:—ఆత్మానందులుగారు! ఏమనుచున్నారు?

ఆత్మా:—ప్రభువుచిత్తము. (అని మంత్రిసర్వానందులఁ గోపముతోఁ జూచుచున్నాఁడు. వారు చిఱునవ్వు నవ్వెదరు.)

రాజు:—(నిర్మలచిత్తతో)నీ వేమనియెదవు?

నిర్మల:—శ్రీ యేలినవారి దివ్యచిత్తమునకు విశదముకాని దేమున్నది?

రాజు:—దేవీ! చింతపడకుము. నీ కేకీర్తిలోపమును కలుగదు. ఇది మంచి మంగళసమయము. ఆనందభరితురాలవై యుండుము.

సర్వాం:—చిత్తం ఆర్యపుత్ర! తమకరుణ సంపూర్ణముగనుండ మంత్రిసర్వానందులవారియనుగ్రహమును గలుగ, నాకేమి లోపము?

రాజు:—కిరీటమును ధరియించుశిరమునకు బాధ యెక్కువయనియు పోయితక్కువయనియు నీవు నెఱుఁగనేయున్నావు కదా! నీ చెంతనే నే నుండవలసినసమయ మిది. కాని కొన్నిరాజకార్యము లనివార్యములై కనిపెట్టుకొనియున్నవి. ప్రస్తుతము సెలవు పుచ్చుకొందునా?

సర్వాం:—చిత్త మార్యపుత్రా! (అని లేవఁబోవుచున్నది.)

రాజు:—ఉపచారము లక్కరలేదని ముందే చెప్పితినిగదా! నీవు లేవఁగూడదు. (అని కూర్చుండఁబెట్టును.) నిర్మలచిత్తా! అతిజాగ్రత్తతోఁ జూచు చుండవలెను సుమా!

నిర్మల:—చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజు:—మంత్రీ! మనము వెళ్లుదము.

మంత్రి:—చిత్తం మహాప్రభూ!

మంత్రి - సర్వా:—దేవిగారికి సమస్తసన్మంగళములు అతివేగముగ నవుఁగాత!

(రాజు మొదలగువారు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సర్వం:—నిర్మలచిత్తా! చూచితివా? ఆర్యపుత్రుని ప్రేమాతిశయము.

నిర్మల:—ఔనౌను. దక్షిణనాయకులందఱును ఈలాగనువారే. కార్యములోఁ దెలియవలెను.

సర్వం:—నీకు దోషముందే దృష్టి. చింతవలదు. కీడేమియు రాఁబోదు.

నిర్మల:—అందఱును గోరవలసిన దదియేకదా!

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ప్రథమాంకము—ద్వితీయస్థలము.

(కరటకసిద్ధాంతి యిల్లు.)

కరటక:—ఎక్కడఁ జూచిన నగరమంతయు మంగళవాద్యఘోషపూరితముగ నున్నది. వాదిత్రగీతారవంబులు చెలఁగుచున్నవి. వేదవిదుల స్వస్తిపుణ్యాహవాచనంబులు వినఁబడుచున్నవి. వీనికిఁ గారణమేమై యుండవచ్చును?

సర్వా:—(ప్రవేశించి) సిద్ధాంతిగారు! ఏల యిక్కడ నున్నారు?

కరటక:—మఱి యెక్కడికి వెళ్లమనెదరు?

సర్వా:—నగరునకు. బ్రాహ్మణోత్తములందఱును అక్కడ దోఁచుకొను చున్నారే.

కరటక:—నిమిత్తము?

సర్వా:—సర్వంసహాదేవిగారికిఁ బుత్రోత్సవ మాయెను. మీకుఁ దెలియనేలేదా?

కరటక:—తన్నిమిత్తమే కాఁబోలు నీమంగళ ... ఘోషములు! వాదిత్రగీతారవములు! స్వస్తిపుణ్యాహ ... ములు!

సర్వా:—ఔను! మీ రేల యిక్కడనే యు[న్నారు]?

కరటక:—రాజుగా రానందమగ్నులై యున్నారేమో?

సర్వా:—ఔనండీ! మీ కేమపేక్ష లేదా?

కరటక:—ఉండినమాత్రమున?

సర్వా:—రాజుగారు భూగోదానాదిషోడశ మహాదానములు, దేవాలయములయం దభిషేకాదులు విశేషముగ జరుపుచున్నారుకదా! ఏదేని లభించునే పండితులకు సమ్మానము కావించుచున్నారు. చెఱసాలయందుఁ బెద్దకాల మనేక ... బడి పొగులుచున్న వారిని చెఱనుండి విడిపించుచున్నారు. కార్యస్థానముల కన్నిటికిని రెండుదినములు విశ్రాంతి యొసఁగుచున్నారు. రాజపరిజనులందఱికును మూఁడుమాసములజీత ... విధముగ దయచేయించిరి. ఇట్టి మహాసమయమును మీ రేల నిర్లక్ష్యము చేయుచున్నారు?

కరటక:—ముష్టిపల్లి అగ్రహారమునకు బ్రాహ్మణార్థమునకై వెళ్లియుండి యిపుడే వచ్చినాఁడను.

సర్వా:— కుబేరునియిల్లు కొల్లపోవుచుండఁ ... దరిద్రునకుఁ బంచాంగము దొరకినదఁట. ఆరీతిగ ... మీరీసమయమున బ్రాహ్మణార్థమునకై వెళ్లుట. అదియు ముష్టిపల్లి అగ్రహారమునకు.

పోయినది పోనిండు. ఇప్పుడైనను నగరునకు వెళ్లండి. ఇంకను సమయము మించిపోలేదు.

కరటక:—నేను వెళ్లలేను ఆత్మానందులుగారిప్పుడిక్కడికి వత్తురు.

సర్వా:—ఆలాగా! అయినసరి. మీకిద్దఱకు వ్యవహారమేమయిన నుండవచ్చును. నేను సెలవుపుచ్చుకొనెదను. (స్వగతము) వీరిద్దఱును చేరి కుట్రచేయవలెను గాఁబోలు! చాటున నుండి కనుఁగొనియెద (ప్రకాశముగ) ఇదిగో వారు వచ్చుచున్నారు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

(ఆత్మానందుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ఆత్మా:—ఏమండోయి సిద్ధాంతిగారు! ఎక్కడకి వెళ్లిపోయినారీసమయమున?

కరటక:—ముప్టిపల్లి అగ్రహారమునకు బ్రాహ్మణార్థమునకై వెళ్లియుంటిని. మీరు నిరీక్షించుచుందురని వేగముగా వచ్చితిని.

ఆత్మా:—ఈసమయమేమి? బ్రాహ్మణార్థమునకు వెళ్లుటేమి?

కరటక:—ఏమిచేయను? బ్రాహ్మణకృత్యముకదా! ఇపుడు వచ్చినలోపమేమి? మీదయమాత్ర ముండవలెను.

ఆత్మా:—మీరీసమయమున నుండినయెడల నేమాత్రమైనను లాభించియుండును. సమయము మించిపోయెను. నాదయ యున్ననేమి? ప్రస్తుతము లాభకరముగ నుండునని తోఁపలేదు.

కరటక:—ఆలాగున తలఁపవలదు కాని మీరు నిరీక్షించుచుండినసమయము తటస్థించినట్లున్నదే.

ఆత్మా.—తటస్థించెను గాని, మనప్రయత్నములన్నియు విఫలమవునేమో?

సర్వా:— భగవంతుఁడాలాగే అనుగ్రహించుఁగాక!

కరటక:—ఏల? సర్వంసహాదేవికిఁ బుత్రోత్సవమాయెను. రాజన్ననో ఆనందనాగరమగ్నుఁడై యున్నాఁడు. ఇంతేగా?

ఆత్మా:—అంతనిర్లక్ష్యముగ ననుచున్నారేమి? నగరులో నిదివఱకు జరుగుచుండుకోలాహలము మీకెఱుక లేనటులున్నది?

కరటక:—కొంచెమే తెలియును. సర్వానందుఁడు వచ్చియుండి యీక్షణమే వెళ్లిపోయెను. అతఁడు వెళ్లి వెళ్లకముఁనుపే మీరు వచ్చితిరి. రాజు అనేక దానాదులు చేయించుచున్నాఁడు. మీరేల రాలేదు అనెను.

సర్వా:—ఇదిగో! ఉన్నాను. మీకుత్ర కానిండు.

ఆత్మా:—రాజుసంతోషము వాచామగోచరమై యున్నది. కోశమంతయుఁ గొల్లపోయినటు లాయెను.

కరటక:—సహజమే. అయిన మనపన్నాగమునకుఁ జోటులేదేమో? మీప్రయత్నమునకు భంగమే.

ఆత్మా:—భంగమన్నభంగమా! ఏమనను. మగపిల్లవాఁడు పుట్టుటయే మనపన్నాగమును ముప్పాతికపాలు ధ్వంసపఱిచెను. నాకు మతిపోయినది.

సర్వా:—ఉండినఁగదా పోవుటకు?

ఆత్మా:—నా కిదమిత్థమని తోఁపకున్నది.

కరటక:—తొందరపాటు వలదు. జాతకచక్రమెవరైన వేసిచూచిరా?

ఆత్మా:—ఆశుంభుండున్నాఁడే ఆస్థానజోస్యుఁడు. సుబ్బాభట్టుసిద్ధాంతి. వాఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇదిగో జన్మపత్రిక (అని యందించుచున్నాఁడు.)

కరటక:—(కొంతసేపు చక్కఁగఁ జూచి) ఓహోహో! ఏమిజాతకమండీ! ఇట్టిజన్మపత్రిక నాజన్మములోఁ జూడలేదుసుమండీ! సాక్షా దర్జునుఁడు పుట్టినవేళను బుట్టియున్నాఁ డీకుమారుఁడు. వీనిఁ గన్నవారు కదా తలిదండ్రులు! ఈకుమారుఁడు విజయునికన్న సాహసిగను ధీరుఁడుగను సత్ప్రవర్తనగలవాఁడుగను ఉండును. ఇతఁడే నిమిషులతిలకుఁడు. ఇట్టిజాతకమును జూచుటయే గొప్ప కన్నుల పండువు.

సర్వా:—నిక్క మొక్కింతయు నొకప్పుడు దాఁగదుగదా!

ఆత్మా:—(ఆత్మగతమున) నాగతి వెలిపింపఁబోయి తా వెలిచినట్లే అయినది (ప్రకాశము) మీయుత్సాహము వారందఱిదానికంటెను జతుర్గుణముగ నున్నదే! నాగతియేమి?

కరటక:—ఏమిచేయను! ఉన్నదున్నట్లు చెప్పుచున్నాను.

ఆత్మా:—ఆలా గనరాదు. ఏదైన యుక్తి చేయవలెను. లేనిచో నా ప్రతిజ్ఞ వ్యర్థమగును. చిన్నరాణీగారిబాధ సహింప నాతరము గాదు. మీకు నాకు అందఱకు ఆమహాత్మురాలు ఘాతకలిగించును.

కరటక:—(మిరల శ్రద్ధతో జాతకమును చూచి) ఏమిచేయుటకును దోఁపకుండ నున్నది. ఈజన్మపత్రికనుబట్టి పనిచేయు నెంతమాత్రము పట్టులేదు. కాని (అని ఆలోచించును.)

ఆత్మా:—ఏల ననుకుచున్నారు?

సర్వా:—ఇదివఱకు మనపని బాగుగనేయున్నది. ఆ "కాని" అను మాటమాత్రము మంచిదికాదు.

ఆత్మా:—కాని. అన్నారుకదా! వెనుకఁ జెప్పవలసినది చెప్పండి.

కరటక:—పితృకారకుఁడు ఒకపిసరుబలహీనుఁడై యున్నాఁడు. దానిచే నేమికీడును రాఁబోదు.

ఆత్మా:—ఆపిసరునుబట్టి మనపనిని సాధింపవలెను. ఆపిసరుతో నేనొక పిసరు కలిపెదను.

కరటక:—అదేమి?

ఆత్మా:—రాజుగారి కిపుడు దృష్టిలోఁ గొంచెము లోపమున్నది. కారణ మేమో చెప్పలేను. మీపిసరు నాపిసరు ఈరెండును గలిపిన మనకేమయిన ఫలించునా?

కరటక:—మఱియొకటి నాకుఁ దెలియవలెను. రాజుగారిమన స్సెట్టిది! దృఢమైనదేనా?

ఆత్మా:—కానేకాదు. తనదేహస్థితినిగుఱించి యొవరేమన్నను నమ్మును. ముఖ్యముగా నామాట యీయంశములో వేదవాక్యమే.

కరటక:—సత్యమేనా యిది?

ఆత్మా:—సత్యం సత్యం! పునస్సత్యమ్!

సర్వా:—ఇదియే వచ్చినయనర్థము.

కరటక:—అయితే సభాస్! మనకార్యము కరస్థమైనదే.

ఆత్మా:—ఏలాగండోయి?

కరటక:—పితృకారకుఁడు కొంచెము బలహీనుఁడని నే నన్నానుగదా! రాజుగారి కిపుడు దృష్టిలోఁ గొంచెము లోపమనియు వారికి మనఃస్థైర్యము సున్నయనియు, మీా రన్నారుకదా! ఈరెంటినిబట్టి రాజుగా రీశిశువును జూచినయెడ, నతనికి దృష్టిహాని కలుగునని చెప్పి మనపనిని నెఱవేర్చుకొందము.

ఆత్మా:—ఈమాటలచేతనే మనపని యేలాగు నెఱవేఱును శాబూ?

కరటక:—గత్యంతరములేదు. కనుక దీనితోనే మనపనిని సాగించుకొనవలయును.

ఆత్మా:—బాగుగాని, పనిసాగునా?

కరటక:—తప్పకుండ సాగును. రాజునకు మనఃస్థైర్యము లేనందున, నీమాటలు వినిన, అతనికి దృష్టిహాని కలుగుట సిద్ధము. మనఃకాయముల కంతటిసంబంధమున్నది. వేదమునను గలవారి కైన శిరోగము వచ్చునని చెప్పినను, ప్రత్యక్షహేతువులు లేకపోయినను, వా రా మాటలు నమ్ముదురు. ఆరోగముఁ బొటిల్లును. వారివారిమనస్సు పోలికను గనుఁగొని తనపనిసాగించుకొనుటే జ్యోతిషికునివ్యాపారము. సత్యమే జ్యోతిషికుఁడు పలుకును? ఒకప్పుడు పలికినను వినువారెవరు?

ఆత్మా:—చాలబాగుగనున్నది. నేను జోస్యుఁడను గాను. కనుక నీకిటుకు నాకెఱుకలేదు. కాని చాలామెలఁకువతో రాజుగారిచెవి నీమాటలు పడఁజేయువలెను. చాలాప్రొద్దాయె. వెళ్లిపోదము రండి. (ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సర్వా:— అనర్థము మూఁడనున్నది ఇఁకఁ గర్తవ్య మెద్దియో తోఁపకయున్నది. ఇప్పటికార్యములఁ జూడఁజూడ, వీరి ప్రయత్నము లన్నియుఁ గొనసాగుననియే తోఁచుచున్నది. కరటకసిద్ధాంతి చెప్పి నవన్నియు నిక్కమే. వీరందఱిమనస్తత్వము నెంతబాగుగ నెఱిఁగి యున్నారు. వీరికి తేనిమనస్సు లెస్సగాఁ దెలిసియున్నది. ఇఁక మన మాట లెక్కకు రాఁబోదని తోఁచుచున్నది. జన్మమెత్తినవారికి మేలో కీడో యేకాలమం దెద్ది రావలెనో అది రాకతప్పునా? తప్పదు. తప్పదు. ఇప్పుడు సర్వంసహాదేవిగారికి ఇడుమపాటు రానున్నది. అయినను కటకటా! ఆమె నిర్దోషురాలు. సాధ్వీశిరోమణి. వీరో యెంతో దారుణకర్మములఁగావింప నొడిగట్టియున్నారు. కాని, వీరిదురూహాలు అపాయకారులుగాకుండుటకుఁ దగినసదుపాయములు మంత్రితో నాలోచింపవలెను. ఆస్వామిద్రోహి ఆత్మానందునికి ఇందఱువిరోధులుండియు, వానియన్యాయోద్యోగముల నాఁపలేకయున్నారే! ఇదిగదావింత! లోకమునందు నైల్యరహితమగు సౌశీల్యమును, అనవద్యమగు విద్యయును, అనన్యసాధారణమగు విక్రమమును, నిరపాయమైన యుపాయమును గలిగి పరోపకారార్థమై జన్మమెత్తినవారికి సయితము పలుమాఱు ఇక్కట్లు వచ్చుచున్నవి. ఇది అటుండనిండు. నీతిదప్పి, చదువులేక, మూఢులై, సిగ్గుచెడి, సదా స్వప్రయోజనముకొఱకే దుర్మంత్రపరాయణులై, సన్యములైన పనులుమానుకొని, ఇటుఅటు తిరుగులాడుచుండువారు ఎంతో యుచ్ఛ్రాయదశయం దున్నారుగదా! ఇది వారివారి జననకాలమహిమమే కాని వేఱెద్దియుఁగాదు. ఇట్లే సర్వంసహాదేవి భక్తిశ్రద్ధావిశ్వాసాదిసద్గుణములచేత నొప్పియుండియు, ఆమె కేమో రారాని యిడుమపాట్లు ప్రస్తుతము వచ్చునని తోఁచెడిని. మంచిది. వానిని బరిహరింపఁదగినవాఁడు మంత్రియు, నేనే. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ప్రథమాంకము—తృతీయస్థలము.

(సర్వంసహాదేవిగారిమహాలులో నొకగది.)

[సర్వంసహానిర్మలచిత్తలు డోలయందు బిడ్డఁడగు
విజయు నుంచి యూఁచుచుఁ బాడుచుఁ
బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాగము - భైరవి.

జయజయ శ్రీమధురేశపుణ్య
జలజాతసమనేత్ర నృపవరేణ్య
భయపరాజయహీన భద్రవదన
భారతీవిగ్రహా. ॥ విహారడోలామ్ ॥

దివ్యగుణసాగర దినకరాభ
దీనజనమందార సౌమ్యశోభ
భవ్యకరమృదుభాష భక్తపోష
భామినీసంతోష. ॥ విహారడోలామ్ ॥

సర్వం:—చెలీ! మహారాజుగా రిచ్చటికేతెంచి చాలకాలమాయెనే! మన చిరంజీవి విజయుఁడు నవ్వుట, ఒదిగిలఁబడుట మొదలగు ఆటలను వారుగదా చూచి ఆనందింపవలయును! ఇట్లు వారు మఱచియుండుటకు హేతువేమో నీకుఁ దెలియునా?

నిర్మల:—(ఆత్మగతముగ) ఈమెతో నిజ మెట్లు చెప్పవచ్చును? శ్రీరామా! నిరపరాధుల నేల యిట్లు కాఱియఁబెట్టుచున్నావు? (ఇంతలో బిడ్డఁడు ఆవురని యేడువఁగా ఇద్దఱును పాడుచున్నారు.)

రాగము - తోడి. తాళము - చాపు.

పల్లవి. జోరన్న నిదురపోర, జోజోరన్న నిదురపోర

చరణము. చిలుకలుశారికలు శృంగారముగను
పలుకుచు రక్తిగాఁ బాడుచునున్నవి. ‖ జోరన్న ‖

పాలు ద్రాక్ష తేనె పంచాదారయుఁ గూర్చి
చాలినయంతయు సామి నీకిత్తు. ‖ జోరన్న ‖

వజ్రాంగి రత్నాంగి వైడూర్యమకుటము
వజ్రసమాస్త్రాల వరుస నీకిత్తుర. ‖ జోరన్న ‖

(అంతట బిడ్డఁడు ఊరకుండఁగ.)

సర్వం:—ఏమిచెలీ ! బదులుమాట చెప్ప వేమి ?

నిర్మల:—దేవిగారు ! మహారాజులుంగారికి ఒంట్లో కులాసాగా లేదని వింటిని.

సర్వం:—అకటా ! జ్వరమా ? మరేమైన నలఁకువయా ? నా కేల తెలుపఁజేయకున్నారు? నే నేమి తప్పుఁజేసితిని? శుశ్రూషఁజేయ నశక్తురాలనై యున్నాననియా ? ఎవ్వ రేమిపరిచర్యలు చేసినను, నేను దగ్గఱలేనినాఁడు నాకుఁ దృప్తియింతయు లేదు. ఈలో నీవు వారియొద్దకుఁ బోయి అక్కడివర్తమానములనుఁ దెలిసికొని వచ్చెదవా ? చిన్నరాణి సైతము దగ్గఱ లేకపోయెనే ! ఆమె కీవర్తమానము తెలిసినయెడల నెంత చింతించునో !

నిర్మల:—(ఆత్మగతముగ) ఈమె యేమో యింత నిర్మలముగ మాటలాడుచున్నది. వారన్ననో ఏమేమో చేయఁదలఁచియున్నారు. ఈమెయదృష్ట మెట్లున్నదో ?

సర్వం:—ఏమిచెలీ ! అన్నిటికి నూరకున్నావు? నీ విటులుండుట చూడఁగా నామనస్సేమో ఆతంకస్ఫురిత మగుచున్నది. కలిగినది కలిగినట్లు చెప్పుముసుమీ!మహారాజుగారికి నామీఁద నేమైనను ఆగ్ర

హామా? నామాట అటుండనీ. నాయట్టిస్త్రీలు నాయక్కలు వారికెందఱు కావలసినను ఒకత్రుటికాలములో దొరకుదురు. అయినను అనన్యాదృశుఁడయిన తనబిడ్డనిమీఁద నేమైన నాగ్ర హామా? వీఁడు శుద్ధబ్రహ్మాస్వరూపుఁడే! ఇంతేగాక, వీఁడు లోకో త్తరమైన లగ్నమందు జన్మించియున్నాఁడు. వీఁడు ప్రాయము రాఁగారాఁగా గొప్పపరాక్రమశాలిగను, సాహసికను, ఆత్మకుల తిలకుఁడుగను కాఁబోవుచున్నాఁ డని మిక్కిలి కుతూహలించు చుండిరే. ఆకుతూహల మేమాయెను? అవియన్నియు నటుం డనీ. వాస్తవముగ వారి కేమైన సంకటమా? నామనస్సు చాల నల్లాడుచున్నది సుమీ! ఏమైనను శాంతి చెప్పుము.

నిర్మల:— దేవీ! నా కేమియు విశదముగాఁ దెలియదు. అయినను మహా రాజుగారికి కంటిలో నేమో యుపాధి కనిపించియున్న దని మాత్రము వినియుంటిని. మంత్రిగారును సర్వానందులుగారును తమసన్నిధికి రావచ్చునా యని యడుగనంపఁగా విజయము చేయవచ్చు నని చెప్పిపంపితిని. వా రిప్పుడే వత్తురు. వారు రాఁగానే అన్నియు తేటపడును.

సర్వం:— అట్టులా! చాల మంచిది. వీరు మనకు దొడ్డఆప్తులు గదా! కొన్నిదినములకుఁబూర్వము మహానుభావుఁడగు నాయాత్మానం దుఁడు చిన్నరాణిగారిప్రేరణవలన మహారాజుగారికి నాపై నాగ్రహముఁ బుట్టింపఁగా, అప్పుడు యథార్థమును బయటఁ బెట్టి ఆయాగ్రహమును తీర్చినవారు వీరేకదా? చెలీ! వీరిరాక మనకు మంగళసూచకమే! (ఇంతలో బిడ్డఁడు నుదుటు నేస్వరాఁగాఁ బాడు చున్నారు.)

రాగము - ఆనందభైరవి. తాళము - జంపె.

లాలి శ్రీవిజయులాలి - శ్రీభీమరాజనుశీతనయ లాలీ
లాలి మజ్జీవలాలి - సకలజనరమ్యముఖచంద్రలాలీ.

కోమలాకార! జో! జో! నిఖిలారి భీమదోర్దండ! జో! జో!
తామరసనయన! జో! జో! కామినీకామావతార! జో! జో!
లాలినిద్దురపోవురా! నాయన్న యేలనీ వేడ్చెదవురా?
మాలిమిమెఱయవచ్చి నాచన్నుఁ బాలుత్రాగుదువు లేరా!

(అని బిడ్డని నెత్తుకొనఁగా బిడ్డఁ డేడ్పు చాలించి నవ్వుచు కేకలు వెట్టుచుండఁగా చూచి) వీఁ డేమమ్మా! వీఁ డసాధ్యుఁడుగా నున్నాఁడు. అఱకడఁ బెట్టుకొనఁగా నే నవ్వుచున్నాఁడు. నేల విడిచి నంతట నేడ్చుచున్నాఁడు. నాతండ్రీ! నా యనుఁగు బిడ్డా! నా ముద్దుపట్టీ! నా బంగారుకొండా! నా చిన్నినాయనా! (అని పలు తెఱఁగుల ముద్దులాడుచుండును).

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) దేవిగారు! మంత్రిగారును, సర్వానందులు గారును విజయముచేసి తమయాజ్ఞకు వేచియున్నారు.

సర్వం:—చాల సంతోషము. రమ్మను.

మంత్రి - సర్వా:— (ప్రవేశించి) మహారాణిగారికి సర్వసత్ప్రార్థనలు సంసిద్ధి నొందుఁగాత! కుశలమా?

సర్వం:—తమబోఁటిమహనీయుల యనుగ్రహ ముండఁగా కుశలమున కేమికొఱఁత?

సర్వా:—(ఆత్మగతముగ) ఇఁక నే చూడవలెను.

సర్వం:—దయచేసి కూర్చుండవలెను. (ఇద్దఱును కూర్చుండఁగా)నిన్నటి రాత్రి నే నొక కలగంటిని. అది చిత్రవిచిత్రముగ నుండెను.

మంత్రి-సర్వా:—దయచేసి సెల వివ్వవలెను.

సర్వం:—మాచిరంజీవి విజయుఁడును నేనును ఏదో యొకవిదేశమున కూర్చి పోయి, అచ్చటినుండి వాఁడు రమారమి పదియాఁ టేండ్ల వయస్సువాఁడు కాఁగానే స్థానాంతరమునకుఁ బోయి, అక్కడఁ బెక్కుసాహసకృత్యములను చేసి, అశ్రుతదృష్టపూర్వములును

అప్రమేయములును, అద్భుతములును నగు కొన్నిరత్నములను కొనివచ్చెను. తదనంతరము కొంతనడికి మనుష్యసంచారము లేని యొకానొకప్రదేశమునకు మరలఁ జని, అచ్చట పడరానిపాట్లు పడి, సుదుర్ఘటము లగుపెక్కు కార్యములు సాధించి, పిదప సుఖముగా తనయిల్లు చేరెను. ఇది నాకలయొక్క రూపు.

సర్వా:—ఇవన్నియు లోకమ్లో జరుగఁబోవును కాఁబోలు! ఈబిడ్డఁడు గొప్పసాహసి గాన సన్నరత్నస్త్రీరత్నములను బట్టుకొనివచ్చునేమో!

మంత్రి:—స్వప్నావస్థయందు జరుగువ్యాపారములు విశ్వాసపాత్రము లగునా? అవన్నియు పైత్యవికృతిఫలములు.

సర్వం:—అట్లనరాదని తోఁచుచున్నది. కొన్ని వేళలలో స్వప్నావస్థలు సైతము చరితార్థము లగుచున్నవిగదా!

సర్వా:—మహారాణిగారు సెలవిచ్చునది వాస్తవమే. కాని తమకు సైత మిక్కట్లు వచ్చునా?

సర్వం:—అదేమి? తాముగూడ నిట్లు సెలవిచ్చుచున్నారు? సుఖదుఃఖములు కావడికుండలు. వెన్నెలకు వెనుక చీకటి సకలలోక సామాన్యమే కదా!

మంత్రి:—అయినను! తమబోఁటిసజ్జనులు సైతము నగలఁ బొగులుట చూడఁగా నిది సృష్టిలోని యొకపొరపా టని తోఁచుచున్నది.

సర్వం:—నేను పొరపాటని చెప్పను. ఏల యనిన, భగవంతుఁడు పరమకారుణికుఁ డని వేదవేదాంగము లుద్ఘోషించుచున్నవి. అయినను, ఇందులకుఁ గారణముమాత్రము నాకుఁ దెలియరాలేదు.

మంత్రి-సర్వా:—మహారాణిగారు కష్టము వచ్చునెడ నెట్లు లోర్చుకొందురో?

సర్వం:—నేనా! (కొంత ఆలోచించి) అదేమి. ఉపదేశముమాత్రము సుఖముగాని ఆచరణము కష్టమే. నేను వీరుగ్రేసరునిగర్భవాస

మునఁ బుట్టితినిగాని కష్టము రాఁగాఁ జూడవలెను. ఏమైనను స్త్రీ జాతిలోఁ జేరినదానసే కదా! నాజాతిస్వభావము తప్పునా? కాని యితరస్త్రీలకన్న ధైర్యవతిననిమాత్రము తలఁచుచున్నాను. అనుభవమునఁ జూచుకొనవలయును. నా కిప్పు డేమో కడుపులోఁ ద్రిప్పుచున్నది. కొంచెము రసాయనమును సేవించివచ్చెదను. సఖీ! వెంటరమ్ము. (అని లోపలి కిద్దఱు వెళ్లుదురు.)

సర్వా:—మంత్రిగారు! మహారాణిగారిచిత్త మెంతనిర్మలమైనదో చూచితిరా?

మంత్రి:—ఇట్టిమహాత్మురాలితో ఆక్రూరవ్యాపార మెట్లు చెప్పవచ్చును?

సర్వా:—చెప్పకున్న గతియేమి? మనము చిత్రగుప్తునివలెఁ బుట్టియున్నారము. మనవ్యాపారము బొత్తిగా క్రూరమనియుఁ జెప్ప రాదుగదా! గొప్పప్రమాదములనుఁ దొలఁగించుటకుఁగదా యీపనికి మనము పూనుకొనియున్నాము!

మంత్రి:—ఔనౌను. తాము సెలవిచ్చినది వాస్తవమే. కొంచెము మనఃక్లేశము గలుగునని తలఁచి వెనుదీయుదుమేని యెడలేనికీడు మూఁడును. ఇంతియగాక యిఁకను మనము మసలరాదు. అరగడియకు రాజునొద్దకుఁ బోవలయును.

సర్వా:—మహారాణిగారు వచ్చినతోడనే అధైర్యమును మాని స్పష్టముగ మనవిచేసి యన్నియంశములుఁ బరిష్కరింపవలయును సుమా! (మహారాణి వచ్చుచున్నది.) రసాయనమును సేవించితిరా?

సర్వం:—సేవించితిని గాని నాకేమో యిట్టిదని చెప్పనలవిగాని చిత్తవికారము కలుగుచున్నది.

సర్వా:—చాలప్రొద్దుపోయెను. పోవలెను. దేవిగారు! సెలవు దయచేయించవలయును.

సర్వం:—వర్తమాన మేదైన నున్నయెడల సెలవియ్యవచ్చునే!

సర్వా:—దేవిగారు వీరాగ్రేసరుని సుపుత్రికగదా! ధైర్య మెప్పుడును విడువఁజనదు.

సర్వం:—ఇది నాకప్పుడే తగిలినది. నాసంశయము సహేతుకమే. శ్రీరాముఁ డున్నాఁడుగదా! ధైర్య మవలంబించియుండెదను. యథార్థమును దెల్పవచ్చును.

సర్వా:—అన్నిటికిని మేమున్నారము. భయమెంతమాత్రమును వలదు. దృఢముగా నమ్మవచ్చును. (అని చేరఁబోయి చెవిలో చెప్పుచున్నాఁడు.)

సర్వం:—అహాహా! నాస్వప్నము నిజమాయెనుగా! (అని మూర్ఛిల్లు చున్నది. అందఱును బరిచరించుచున్నారు.)

నిర్మల:—మహారాణిగారు! తామే యిట్లయిన మాగతి యేమి? కొంచెము తాళుకొనవలెను. తాళుకొనవలెను.

మంత్రి-సర్వా:—దేవిగారు! తాళుకొనుఁడు. తాళుకొనుఁడు.

సర్వం:—(లేచి)

రాగము-ముఖారి. తాళము-చాపు.

పల్లవి. ఇందుకాపుట్టించితి, శ్రీరామ నన్నిందుకాపుట్టించితి.

అనుపల్లవి. కందర్పకేళికిఁ గరణముగాఁ జేసి
నిందలఁబడుటకై సుందరిజాతిగా. ॥ నిందుకా ॥

చరణము. పతియే పితరులని పతియే ధనమని
పతియే దైవమని పతియే సర్వమని
వ్రతముఁబట్టిన, గర్భవతి సీతాదేవికి
గతిని గల్పించిన ఘనుఁడ వీవే కదా!. ॥ ఇందుకా ॥

మంత్రి:—దేవిగారు! నే నొకటి చేయఁదలఁచియున్నాను. అట్లు చేసిన యెడల త్వరలోనే అన్నిటిని సమకూర్పవచ్చును.

సర్వా:—దేవిగారు! చింతవలదు. ఇంతలోఁ గీడేమియు రాఁబోదు.

నిర్మల:—మహారాణివారితో నేనుకూడ వెళ్లిపోదును వారి నెడఁబాసి యొంటిగా నొకనిమిషమైన నుండఁజాలను.

సర్వం:—స్వామీ! బిడ్డఁడు పుట్టినతోడనే మహారాజుగారు అపరిమితానందమునొంది యేమేమో చేయించిరే! ఇప్పుడేల యీ బుద్ధి? వారు స్వతహా లోకోత్తరులే?

మంత్రి:—వారికిఁ గలిగిన కృష్టిలోపమే యిందులకుఁ గారణము.

సర్వం:—ఇందులకా యింతటిక్రౌర్యము? హా! దేవ!

రాగము – ఏకకులకాంభోజి.

అలరులకన్నను మృదువై
యలవజ్రాయుధముకన్న నతికఠినంబై
యిల లోకోత్తరులమనం
బులు వెలయును, వానిఁగానఁబోలు నెవరికిన్.

స్వామీ! నామట్టుకు నాకిసుమంతయుఁ జింత లేదు. పరబ్రహ్మమునకు సమానమై నిరపరాధియైయున్న యీ శిశు వేమిచేసెను?

సర్వా:—బిడ్డని వదలిపెట్టి తమరుండఁగూడదు సుఁడీ! తమకు దెలియనియంశము కాదుగదా!

నిర్మ:—ఔను దేవిగారు! బిడ్డఁ డన్యులయొద్ద నుండఁగూడదు. ఎవ్వఁడో పరమచండాలుఁ డింతిపనికిఁ దెచ్చెనేకాని మఱేమియుఁగాదు. ఇంతటివా రెంతటిపాపమునకైనను బూనుదురు.

మంత్రి:—దేవిగారు! సఖి చెప్పినదే సరి.

సర్వం:—నిజమే. అయిన నొకరి ననసేల? మనపాప మిట్లు ఫలించెను.

నిర్మల:—ఇట్టిమంచిస్వభావముగలవారికిని ఇట్టికష్టము వచ్చెనుగదా!

సర్వం:—సఖీ! ఈశిశువును ఆఘోరారణ్యమున నెట్లు కాపాడవచ్చును? (కొంచె మాలోచించి) ఈచింత లేల? "అడవి రక్ష లేని యబలుండు వర్ధిల్లు, రక్షితుండు మందిరమునఁ జచ్చు."

మంత్రి-సర్వా:—దేవిగారు! విచార మొంతమాత్రమును వలదు! తమ పరువునకుఁ దగిన నగరొక్కటి నిర్మితమై సిద్ధముగ నున్నది. అన్ని కార్యములకు మే మిద్దరమును సదా అతిజాగ్రత్తతో కనిపెట్టుకొని యుండెదము. మమ్ము నెనరుగల తమ సేవకులమనియే నమ్మునది.

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) మంత్రిగారు! సారథి రథమును తెచ్చి కనిపెట్టు కొనియున్నాఁడు.

సర్వం:—అన్నియుఁ బోయినతరువాత నాకు రథముకూడనా? పాదచారిణిగాఁ బోఁగూడదా?

సర్వా:—దేవిగారి కేమియు లోపము లేదు. ముందును రాదు. ఎద్దియును పోలేదు! తాము రథమెక్కియే పోవలెను. కొద్దిదినములలో నన్నియు యథాప్రకార మవును. మా మాటలు విశ్వసింపఁదగినవి.

సర్వం.—నాదారిని నేను బోయెదను. మహారాజుగారికి కన్నులు కుదుర లేదుగదా! వారి నొకసారి కంటఁజూచి పోఁగూడదా? వారిమనసు వంటిది గాదే నామనసు; మఱల వారిముఖారవిందమును జూచుట కిచ్చిపెట్టియున్నానో! (అని అర్ధోక్తిని విలపించుచున్నది).

మంత్రి:—దేవిగారు తమ కేచింతయు వలదు! ఏకొఱంతయు రాఁబోదు. వచ్చినను మే మాపఁగలవారము. ఇపుడు రాజుగారినిఁ జూచుట లెస్సగాదు. తమక్షేమము నే కోరియున్నవారము; గావున, మామన విని పథ్యముగా గ్రహించి ప్రయాణమై పదుండు. అన్నియు సిద్ధముగా నున్నవి.

సర్వం:—ఇప్పుడే తరలిపోవలెనని తమ యిష్టమా?

మంత్రి:—ఔను! ఇప్పుడే పయన మవుట లెస్స!

సర్వం:—ఆలాగా! సిద్ధముగానే యున్నాను. (అని బిడ్డను ముద్దులాడి సర్వానందునిచేత నిచ్చుచు) ఇతఁడు మీబిడ్డఁడే కాని నాబిడ్డఁడు కాఁడు.

మంత్రి-సర్వా:—(బిడ్డ నెత్తుకొని) ఈతఁడు మిక్కిలి ఖ్యాతివడయఁబోవు చున్నాఁడు. ఈతని కేవిధమయిన కొఱఁతయు రాదు.

సర్వం:—వీనిని లెస్సగ దీవించి పంపుఁడు. (బిడ్డనిఁజూచి) నాయనా! చిరంజీవి! వీరే నీ యిలువేల్పులు.

మంత్రి-సర్వా:—మాదీవనలతోఁ బని యేమి? చిరంజీవి జన్మపత్రిక లోకోత్తరమైనది. అదియే చాలును. కుమార! సర్వవిషయము లయందును విజయుఁడవయ్యే యుందువు.

కంచుకి:—(ప్రవేశించి) ఏలినవారు మంత్రిగారిని పిలుచుచున్నారు.

మంత్రి:—దేవిగారు! మేము సెలవు పుచ్చుకొనవలెను. తాము రథ మెక్కవలెను. చింత యొక్కింతయు వలదు.

సర్వం:—అట్లే చేసెదను. నన్ను మఱువఁగూడదు. కృప యుంచవలెను. అబలనుగదా నేను!

మంత్రి-సర్వా:—తమకు దాసులమై కనిపెట్టుకొనియున్నాము.

సర్వం:—(బిడ్డ నెత్తుకొని) నాయనా! నా ముద్దులమూటా! నా బహిః ప్రాణమా! రా రా నాపట్టీ! మనతలవ్రాత యిట్టున్నదిగా! (అని సఖిని వెంటఁబెట్టుకొని రథ మెక్కఁబోవుచున్నది)

(రాగము-కల్యాణి)

మంత్రి: ఆ కమలనాభ దేవి! కమలవాసప్రియ
కమలచరణయుగళ కమలవదన
కమలకాంతనేత్ర కమలమండితహస్త
కరుణతోను నిన్నుఁ గాచుఁగాత.

(రాగము-నాదనామక్రియ)

సర్వా:— ఆయురారోగ్య మైశ్వర్యం
విద్యావీర్యం యశోబలం

విజయంచస్థిరందీయాత్
శ్రీనివాస స్సదాతవ.

(రాగము-నాదనామక్రియ) తాళము-ఆది.

ర్వం: — అంతఃపురములోని యానందములుఁబోయి,
అడవికేగనాయెగా-అనాథగా,
శ్రీ. శ్రీనివాసదేవ శ్రితపాలక ఈ
శిశువును రక్షింపుమా శివమొసంగి.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము

ద్వితీయాంకము—ప్రథమస్థలము.

(మహారాజుగారి మహాలులో దర్బారుమండపము).

[మంత్రి. సర్వానందుండు, ఆత్మానందుండు, ఆసనములపైని కూర్చుండియుండ, రాజకుమారులు రాజుగారిని చేంబట్టి తీసికొనివచ్చి ప్రవేశించుచున్నారు. అందఱు లేచినిలువంగా రాజుగారిని సింహాసనముమీందను కుమారులు కూర్చుండంబెట్టుచున్నారు.]

రాజు:—మంత్రి!

మంత్రి:—చిత్తం దేవ.

రాజు:—సర్వానందులుగారు, ఆత్మానందులుగారు వచ్చియున్నారా?

ఆత్మా-సర్వా:—ఇదిగో వచ్చి సన్నద్ధులమై యున్నాము దేవ!

రాజు:—నేను సభకు వచ్చి యిప్పటికి రమారమి పదియాఱేండ్లాయెను గదా?

(అందఱు):—చిత్తం మహాప్రభూ! చిత్తం.

రాజు:—నా జీవితకాలములోని యింతకాలము వ్యర్థమాయెనుగదా! నేండును ఏదో యొకయంశము నందఱితోం జెప్పుకొనవలసివచ్చితని కాని, మఱియొండు కాదు. ఎడలేని జాగ్రత్తతో వినవలెను.

(అందఱు):—చిత్తము దేవా! సిద్ధముగా కాచుకొనియున్నారము.

రాజు:—ఇటమీంద నేను ఈలోకమునందు జీవించియుండుటచే రాంగల ఫలమేమి? నామట్టున కీప్రపంచ మొండియు లేనట్టులే! సూర్య చంద్రాదుల యుదయాస్తమయములు మాకు లేవు. లతావృక్ష

గుల్మాదులు పుష్పఫలభరితమైయుంట నాకు లేవు. తక్కినవియు నెద్దియు లేదుగా? రాజ్యమేమో ఉన్నది. ధనకనకవస్తువాహనములును ఉన్నవి. బిడ్డలు నున్నారు. అన్నియు నున్నవి. ఇన్ని యుండ నేమిఫలము? నాకు లోకమున నుండునది గాఢాంధకారము ఒక్కటే. నా వెతల కేమందును? హా! దేవా? నేనెట్లు మనుదును?

మంత్రి:—దేవా! ధైర్యము దక్కియుండఁ జనదు. మంచికాలము రాక తప్పదు. ఓర్పు మేలు.

రాజు:—మేలు కలుగవచ్చు ననుకోరిక యొక్కటి అందఱకును ఉండుటం బట్టియే యీలోకము నిల్చియున్నది. అది లేనినాఁడు లోకవ్యాపార మినుమంతయు జరుగఁబోదు. అయినను, నా పుట్టువునకు ఆకోరిక యుండియు లేనియట్లే! ఆకోరికతోనే యిన్నిదినములు సరిపుచ్చుకొంటిని. కాని యిఁక నది వెఱ్ఱితనమే! గత్యంతరము కానరాదు. ఈశ్వరా! ఇట్టిదా నీయుత్సాహము! కటకటా!

సర్వా:—(ఆత్మగతము) స్వయంకృతాపరాధమున కెవ్వ రేమిచేయ వచ్చును?

మంత్రి:—దేవా! కోరిక వదలిపెట్టుట బాగుగాదు. ఎంతో దుష్కరములైన కార్యములు సైతము వేళరాఁగా నొక్కనిమిసములో సమకూరును. సర్వానందులుగా రేమేమో ప్రయత్నములుచేయుచున్నారు.

సర్వా:—(ఆత్మగతము) సర్వానందునిమాటలే విన్నయెడల నింతదూరమే వచ్చియుండదు.

రాజు:—సర్వానందులుగారు! కోరికల కాధారమేమైనను గల్పింపఁగలరా?

సర్వా:—దేవా! ఇందు వ్యాధిమాత్రమే యున్న గొప్ప కాదు. ఆధియుఁ గలసియున్నదే! ఇది సిద్ధులచేతనే కావలసినపనిగా నున్నది. అయినను ఆత్మానందులవా రేమిదలఁచియున్నారో?

రాజు:—ఆత్మానందులవారూ! వింటిరా! ఇందుల కేమిచెప్పుచున్నారు?

ఆత్మా:—(ఆత్మగతము) నాపనియేమో కొనసాగినది. ఇక నెట్లయిన నా కేమి? దృష్టి చెడిపోఁగా నేమి మునిఁగిపోయినది? (ప్రకాశముగ) నాకేమియును తోఁచలేదు దేవా!

సర్వానందుఁడు.ఆత్మానందుఁడు:—(ఆత్మగతము) ఇప్పుడు తోఁచునా? ఆనుకూల్యమున కేమియును తోఁచదు. ప్రాతికూల్యమున కన్న నో, లేనివి కానివి అన్నియును తోఁచును.

రాజు:—తమవంటిమహనీయులు కృషిచేయుకున్న గతియేమిస్వామీ? ఇఁక నేమియున్నది? నాయునికి వ్యర్థము. నేఁడే ప్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించియున్నాను. ఇది నాహితులతోఁ జెప్పిపోవలె ననియే నేఁడు సభకువచ్చితిని.

సర్వా:—(ఆత్మగతము) ఇఁక నూరకుండరాదు. (ప్రకాశముగ) దేవీ! మనయింటి కొకసిద్ధుఁడు విజయము చేసియున్నాఁడు. ఆయన నాతో కొన్నియంశములు సెలవిచ్చియున్నాఁడు. అయినను వానిలో కొన్నిచిక్కు లున్నవి. అందులకు తెగింతుమేని అన్నియు ననుకూలమవును.

రాజు:—వారిని వేగ రప్పింపరాదా?

సర్వా:—నేను పోయి తోడ్కొనివచ్చెదను. అన్యు లెవ్వరు పిలిచినను వారు రారు.

రాజు:—అట్లైనఁ బోయిరండు. (సర్వానందుఁడు పోవుచున్నాఁడు)

మంత్రి:—దేవా! సర్వానందులుగారి ప్రయత్నము విఫలము కాదని తోఁచెడిని.

రాజు:—వారు కడుధీమంతులు. మనమేలు సర్వదా కోరుచుండువారు. కొన్నిసమయములయందు మనము వారిమాటలు వినకుంటిమి. అది వారికి మనస్తాపమును పుట్టించియుండవచ్చును.

మంత్రి:—మనస్తాప ముండునుగాని సమయమువచ్చినప్పుడు పట్లుపట్టి చూచుట అతనిస్వభావము గాదు. (అని ఆత్మానందుని క్రూరముగాఁ జూచుచున్నాఁడు.)

ఆత్మా:—(ఆత్మగతముగ) నే నిప్పు డేమియును చెప్పరాదు. నాకేమో చేటుకాలము దాపరించిన ట్లున్నది. (సత్యానందుఁడు సిద్ధుని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చి)

సర్వా:—(జనాంతికముగా) ఇదిగో! నేనేమి చెప్పియున్నానో అంతకు పైఁగా నొకమాటకూడఁ జెప్పఁగూడదు సుమా?

సిద్ధుఁడు:—(జనాంతికముగ) అట్లే కానిండు.

సర్వా:—దేవా! సిద్ధులు విజయము చేసియున్నారు. అందఱును లేచి నిలఁబడుదురు)

రాజు:—సిద్ధులవారికి సుస్వాగతములు. సిద్ధుల కాసనమిండు. (సిద్ధుఁడు కూర్చుండును.)

స్వామి! తమ రాకవలన నాగృహము పవిత్రమైనది. నాజన్మము సఫలమాయెను. ఇపుడు నావ్యాధిని పోఁగొట్టి నన్ను కృతార్థునిగాఁ జేయుట తమ భారము.

మూర్తి:—సిద్ధులార! తా మెల్లు వెలవిచ్చియైనను చేయసిద్ధముగనున్నారము. దయచేసి మహారాజుగారివ్యాధిని పోఁగొట్టు నుపాయమును మాత్రము తాము రాలోచింపవలయును.

వజ్రుఁడు:—స్వామీ! వైనతేయపురమునకు బోయిరమ్మన్నను, పోయి మరల రాఁగలవారము.

పరముఁడు:—ఇంద్రుని గూడ ఓడించి రాఁగలము.

భట్టుఁడు:—స్వామీ! సింహముపాలు తెమ్మన్నను తేగలవారము.

సిద్ధుఁడు:—ఓ రాజా! మీ కిట్టిపుత్రు లుండఁగా తక్కువేమి?

సర్వా:—(జనాంతికముగ) అబ్బబ్బా! వీరంద అసహాయశూరులే! ఉత్తరకుమారునికి వెనుక వీరే!—చేత కానివిధవలు.

ద్ధుఁడు:—నృపోత్తమా! ఇది స్వకీయంకృతాపరాధములలోనిది. దీనికిఁ జికిత్స చేత కొంత కష్టము. సెలవిస్తురేని అది పుట్టిదని వాక్రుచ్చెదను.

రాజు:—ఇంకు మాని చెప్పవచ్చును.

రాజపుత్త్రులు:—కష్టమనుమాట మాతోఁ జెప్పవలదు స్వామీ!

సిద్ధుఁడు:—అట్లైన వినుఁడు. హిమాచలమునందు కాంచనశృంగముమీఁద చిత్రసౌధ మనునగర మొకటి యున్నది. అందు, సౌధరాజ మొక్కటి, తిలోత్తమ యను పేరుగల యొక గంధర్వకన్యక కునికిపట్టై, వెలయుచున్నది. దానితోఁ జేరిన యారామ మొకటి యున్నది. అందు ఒకానొక సరోవరమునందు అనుదినము కమల మొకటి పుట్టుచుండును. తెల్లవాఱఁగనే తిలోత్తమ పడకనుండి లేచి, ముందుగ నాపుష్పమును జూచియే మఱియేవస్తువును కాని చూచుట వాడుక. ఒకవేళ, అది యక్కడ కనఁబడకపోయెనా ఆమె, నాఁడు కడుప్రమాదమును పుట్టించును. ఆమెకు పెక్కుర సిద్ధులు, గంధర్వులు, భూతములు, రాక్షసులు వశ్యులు. ఆమె సౌధమునకుఁ బోవుమార్గమున రాక్షసులు కావలియుందురు. ఆమె యింటిచుట్టును, కొందఱు యక్షులు కనిపెట్టియుందురు. ఆ కమలమునుకొనివచ్చి,తనకంట నద్దినతత్క్షణమేసర్వవ్యాధులును వదలిపోవును. సెలవు దయచేయింపుఁడు పోయివచ్చెదను. (జనాంతికముగ) నేను వచ్చినపని అయినది. ఇఁక మసలఁజనదు. (అని నిష్క్రమించును.)

రాజు:—కుమారులారా! వింటిరా! ఏమియోచన కుదిరినది?

సర్వా:—(పరిహాసముగా) వీరోత్తములారా! ఎంతమాత్రమును మసలక బయలుదేఱి కార్యమును సాధించుట మేలు. మీచేతఁగాని పని యెవ్వ రేమిచేయఁగలరు?

రాజపుత్త్రులు:—మహాప్రభూ! కొంచెము యోచించి మనవిచేసెదము దయచేసి అవకాశము కొంచె మియ్యవలయును.

రాజు:—అట్లే అవకాశమును ఇచ్చియున్నాను.

(రాజపుత్త్రులు లేచి కొంచెము ముందునకు వచ్చి)

మూర్తి:—(జనాంతికముగా) తమ్ములారా! మీలో కుమరుపడ్డ యోచన లేమి?

వజ్రాంకుఁడు:—(జనాంతికముగా) ఇదేమన్నా! ఒక పెద్ద మహాంకమును తెచ్చి పెట్టుకొంటిమి! నావల్ల నేమియును కాదబ్బా!

పరముఁడు:—(జనాంతికముగ) అన్నా! నీకేమైనను పిచ్చిగలదా? మన కెక్కడ! యీపని యెక్కడ! ఎట్టి సాధనమును జెప్పునో, యెంత ద్రవ్యము వ్యయము చేయవలసియుండునో అనుమాత్రము తలంచి యుంటినే కాని, ప్రాణగొడ్డమైన యింతటిపనికి పూనుకొనవలసి యుండునని, నేనొకప్పుడును తలంచినవాఁడను కాను. ఇట్లు చెప్పు నని యెవ్వరు తలంతురు?

భట్టుఁడు:— అన్నా! నాయనకు దృష్టి చెడిపోవుటచే మన కేమినష్టము? నీవు రాజ్యపరిపాలనము చేయుచున్నావా! అది చాలును! లేదా రాజ్యమునపహారము విడుతుము గాక! ఇంతటిపనికి పూనుకొనుటకన్న నేలవిడచి సాముచేయుట మేలు! ఒడలు విడచుట మేలు! ఇదేమిటి! మనమే బలాత్కారముగఁ బోయి యెవ్వరికో బలిగా పడవలసి యున్నదే! బ్రతికియుండినచో బలుసుకూరైన తిని జీవించవచ్చును గదా!

మూర్తి:—తమ్ములారా! మీరాగుఁడు ముందాడిన పిరివాదము లేలమానరు? ఇది యేమి పౌరుషము? మనశక్తికి మించియున్న మహాపదను తొలఁగఁద్రోయ మనము యత్నింపకుంటిమేని ఆ యుక్కలి మతి యెవ్వరికో? అట్టి పనిని సాధింపఁ గొన్ని యుక్తులున్నవి. చెప్పెదను వినుండు. మనము మహారాజునకు సన్నిహితులము సాధింపవచ్చెదమని చెప్పి యోగసామాగ్రులను ప్రోగుచేయఁ బోవలెను. పిదపఁ గర్తవ్యాంశములను నేను వివరించెదను.

అందఱు:—మంచిదన్నా! అట్లె కానిమ్ము!

సర్వానందుఁడు:— (రాజపుత్రులను చేరఁబోయి) రాజపుత్రులారా! ఏమియాలోచన చేసితిరి?

మూర్తి:— స్వామీ! ఈ సాహసకార్యములోని సాధకబాధకములనే యోచించి చూచినారము. ఇందులకు సాధకము లేమియు ముందుగా

నున్నట్లు తోఁచుచున్నది, గాని తుష్టశుదకు మాకిది దుస్సాధ్యమని యే తోఁచెడిని. అయినను, మే మేమో తెగఁబడి దీని నెప్పాట సాధించివచ్చెదము.

సర్వా:—(పరిహాసముగా) మీరా! అసహాయశూరులే! పటమునందు చిత్రించియున్న రామరావణయుద్ధమును చూచినవారుగదా! మీ శౌర్యమునకు మేర యెక్కడిది? (ఆత్మగతముగ) అందఱును భంగపాటు నొంది మరల నిల్లువచ్చిచేరుట నిక్కము.

(అందఱును రాజునొద్దకుఁ బోయిరి.)

సర్వా:—దేవా! దేవరవారిపుత్త్రులు క్షణమే ప్రయాణమైపోయి కార్యమును సాధించికొని వచ్చెదమని ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నారు.

రాజు:—పుత్త్రులారా! కన్నులుపోవుటచాలక బిడ్డలనుకూడ పోఁగొట్టుకొనవలయునా? ఈ కార్యమా! కడుదుష్కరముగా నున్నది. మీ ప్రయత్నములను మానుకొనుఁడు! నాకేమో మిక్కిలి భయము కలుగుచున్నది.

భట్టుఁడు:—మహాప్రభూ! భయమువలదు. మేము సాధించివచ్చెదము.

వజ్రుఁడు:—మా తహతహను అడ్డపెట్టవలదు. నాయనా! సాధించియే వచ్చెదము.

పద్మునుఁడు:—లెస్సగా దీవించి పంపుఁడు. మేము విధిగా సాధించుకొని రాఁగలము.

మూర్తి:—నాయనా! ఈపనిని సుఖముట్టించునంతటి ప్రయత్నములు చేసెదము. దయచేసి అనుమతించి పంపుఁడు.

సర్వా:—దేవా! వీరు చేయఁగలమేటివారుగదే! చింతదక్కి పోనిండు.

రాజు:—నాకేమో అనుమానముగానే యున్నది అయినను మీరు ధైర్యముతో పలుకుచున్నారు గనుక జాగ్రత్తతో పోయి సుఖముగ మరలి జయశీలురై రండు. నేను మిగుల చింతాక్రాంతుఁడనై యున్నాను. ఆత్మానందులవారు! పోదము రండు. సర్వానందులవారు బిడ్డలయొద్ద కొంతవఱకుండి వచ్చెదరా?

సర్వా:—చిత్తము దేవా!

ఆత్మా:— (ఆత్మగతముగ) వీరి కేమో గ్రహచారము చాలదు. నా మాటలు ఇపుడు సాగవు.

(రాజును, ఆత్మారాముడును పోవుచున్నారు.)

మూర్తి:—స్వామీ! మేము పోయివత్తుము? దీవించి పంపుడు.

సర్వా:—రాజపుత్రులారా! నెమ్మదిగాఁ బోయిరండు. మీరు జయశీలురై వత్తురుగాక! (రాజపుత్రులు పోవుచున్నారు). నాపని యిది వఱకు లెస్సగానే యున్నది. ఇటుమీఁదను కదా చూడవలెను. వీరిచేత నేమి కాఁబోవుచున్నది? ఏమియుఁ గానేరదు. ఎక్కడనో బైసిచెడి వీరు నాఁబోవుచున్నారు, ఇది నిక్కము. ఇఁక నేను మసలఁజనదు. శీఘ్రముగ జరుగవలసిన కార్యములను జక్కఁబెట్టుకొనవలయును. విజయునకుఁ దగిన సన్నాహములను కుదిరించవలయును. ఇతఁడు జయించునని నాకు నిస్సంశయముగ దోఁచుచున్నది. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ద్వితీయాంకము - ద్వితీయస్థలము.

(సర్వాంగసుందరి యింట నొకగది).

(విజయుఁడును, సర్వాంగసుందరియును ప్రవేశించుచున్నారు.)

సర్వాంగ:—నాయనా! నా పట్టి! నీవు వెడలిపోయిన పిదప నేనెట్లు జీవముతో నుండఁగలను?

విజయుఁడు:—అమ్మా! నీకు చింతయేల? సర్వమును సాధించుకొని నేను సుఖముగా వచ్చిచేరెదను. ఇంక నొక్కింతయును నీవు వగలఁబొగలవలదు.

సర్వంసహా :—లోకమున ఇద్దరుముగ్గురు బిడ్డలుండఁగా వారిలో నొకఁడు విదేశగతుఁడైనను తల్లి యంతలం బొరయక తక్కినబిడ్డల మొగముల చూచుకొనుచు కొంతయూఱ్ఱాయ నొందును. అట్టిభాగ్యమేమా నాకు లేదాయెను. పోనీ. నా భర్తయైనను నాయందు చనవుగలిగియుండెనా పుత్రవియోగదుఃఖము కొంత నివర్తింతును. దైవ మాభాగ్యమునుకూడ నాకు లేకుండఁ జేసెను. నీవె నాకు ప్రపంచమంతయు. నాసామీ! నీవు వెళ్లి పోఁగా నే నెట్లు ఓర్చుకొనియుందును?

విజయుఁడు :—అమ్మా! నీవుచెప్పినదంతయు వాస్తవమే. అయినను, నీవు రణవీరసింహునిదుహితవు. నేను అట్టివాని దౌహిత్రుఁడను. సర్వంజయుని పౌత్రుఁడను. మనము ధైర్య మవలంబింపకపోతి మేని మనజన్మము వ్యర్థము. మనవంశమునకపకీర్తి సంఘటిల్లును సుమీ! అది యటుండనిమ్ము. క్షతిమునుండి యితరులను రక్షించువాఁడుగదా క్షత్రియుఁడు? అట్టి క్షత్రియుఁడుగాఁబుట్టి యితరులను క్షతములనుండికాచి రక్షింపలేకపోయినను, తనకే క్షతము వచ్చునో యని భయపడువాని జన్మమేల? నేను క్షత్రియ కులమునందుఁ బుట్టి నాకులధర్మమును నెఱవేర్పక పోయితినేని నా కులమున కశ్రేయోవహుఁడ నౌదునుగదా! తల్లీ! ఇంతేకాక, మనము పుట్టిన దెక్కడ? మన యిప్పటియునికి యెక్కడ? మనము కేవలము జీవనాధారణమును శరీరపోషణమునే జేయుచు కాల యాపనముఁ జేయుచున్నాము. కూపకూర్మమువంటి యిట్టి మన జీవితమువలన రాఁగల ఫలమేమి? ఇట్టి మన మనుగడకంటె గిట్టుటయే మేలని నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

సర్వంసహా :—నాయనా! ప్రాణమును నిల్పుకొనియుంటిమేని మన కెప్పటికైనను మంచికాలము రాదా?

విజయుఁడు :—అమ్మా! లోకమునందు ప్రతిపురుషునకును వాని జీవిత కాలములో నొక్కసమయము గలదు. అట్టిసమయమును నతఁడు లెస్సగా వినియోగించుకొనెనేని చాలసుఖమును బొందును. కొంచె మజాగ్రత్తపడి దానిని పోవిడచుకొనెనేని యతని కెన్నఁడును సుఖము కలుగదు.

సర్వంసహా :—ఇదినిక్కమే !

విజయుఁడు :—కాఁబట్టి నా జీవితకాలములో నట్టిసమయ మిదియే యని యెఱుఁగుము. దీనిని వ్యర్థముగాఁబుచ్చక నేను పూనుకొన్న కార్యము నిప్పుడు సాధించితినా నాతండ్రిగారికి నాయెడల నున్న కోపము తీరును. నావిపక్షులును శిక్షితులగుదురు. ఇంతియ గాక నేను బుట్టినపిదప నా తండ్రిగారికి విపత్తు దొరకినది వాస్తవమే కాదా! నాసము హేతువును విచారింపఁబనిలేదు. కనుక నట్టివిపత్తు తొలఁగఁద్రోయఁ బలసినవాఁడను నేనుగాక మఱియొకఁడు కాఁడు. మఱియును, తల్లీ! కొండొకసమయమందు నే నొక తీరుగా నుండుటంజూచి "బిడ్డా! నీవేల యిట్లున్నావు?" అని నీవు పలుమాఱు అడిగియుండలేదా? అప్పుడెల్ల మనకు మంచికాల మెప్పుడువచ్చునో యని చింతాగ్రస్తచిత్తుఁడనై యుంటినే కాని యొండు కాదు. ఇది మనకుఁ నట్టికాలము గనుక దీనిని వదలఁ జనదు. తల్లీ! దయచేసి సెలవిచ్చిపంపుము. పోయి సర్వమును సాధించుకొని జయశీలుఁడనై మఱలి వత్తును.

సర్వంసహా :—నాచిత్తమేమో యింకను భయపడుచునే యున్నది. నీవేమో ధైర్యముగా మాటలాడుచుండుటంజేసి, నీవుచెప్పినచొప్పు ననే కానిమ్ము. అయినను, నాయనా! నీ వాపనిని సాధించివత్తు ననుట కేమి నిదర్శనము?

విజయుఁడు :—నా మనఃప్రవృత్తియే నిదర్శనము. మఱియు రాజ్యము గోల్పడి నిందల కొడిగట్టినతర్వాత నీబ్రతు కింకేల యని తలపోసి

తెగువకలిగి కార్యములను సాధింపదొరకొనుట యుక్తము. తెగువ యొక్కటి యుండిన నెట్టిపనినిగాని సాధింపవచ్చునుసుమీ!

(రాగము-దేవగాంధారి.)

క. కులరూపగుణద్రవ్యం
బులు, విక్రమవంతునంద భూవిదితములై
వెలయు, నవిక్రమునకు నివి
గలిగియు లేనటుల కుప్రకాశంబు లగున్.

సర్వంసహ:—మంచిది. నాయనా! పొమ్ము, భద్రముగా పోయి రమ్ము. పసివాఁడవుగావున తొందరపాటు దక్కి యతిజాగ్రత్త గలిగి ప్రవర్తింపుము. గ్రహచారముచాలక నీవు శత్రువులవలన క్షతమును పొందవలసినస్థితియుండునేని వానికి అభిముఖుఁడ వవుదువేకాని యింతయు పరాఙ్ముఖుఁడవు కాఁబోయెదవుసుమా!

విజయుఁడు:—అమ్మా! చిత్తము. నీమాట క్షత్రియధర్మము నవలంబించి యున్నది. దానిని శిరసావహించి అట్లే నడచుకొనియెదను. చింతాశల్యము వాసి నాకు సెలవిచ్చిపంపుము (అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

సర్వంసహ:—నాయనా! సామీ! నాజీవాధారమా! (అని లేచి విజయుని కౌఁగలించుకొని చెక్కిలి నొక్కి ముద్దుఁబెట్టి శిరము మూర్కొని) సురక్షితముగాఁ బోయిరమ్ము.

(అని సెలవియ్యగా విజయుఁడు ప్రయాణమై పోవుచున్నాఁడు)

సఖి! నిర్మలచిత్తా! (అని గట్టిగా పిలుచుచున్నది.)

నిర్మలచిత్త.—ప్రవేశించి తొట్రుపాటుతో! ఏమేమి! మహారాణిగారూ!

సర్వంసహ:—(మిక్కిలి దుఃఖించుచు) నాబిడ్డఁడు వెడలిపోయెనా చూడుము.

నిర్మలచిత్త:—(నాలుప్రక్కలు చూచి) వెళ్లిపోయినాఁడు, దేవి!

సర్వంసహ:—(కన్నుల నీరుతో) సఖి! వాఁడు పయనమైపోవునప్పుడు అవశకునముగా నేమియుఁ జెప్పరాదని యెంతో కొంత ధైర్యముతోఁ బటించితిని పోయిరమ్మని సెలవిచ్చితిని. ఇప్పు డెంతమాత్రము నాకు తాళిక లేదే! నే నేమి సేయుదును?

నిర్మలచిత్త:—మహారాణీగారూ! మనకు చింతతో పనియేమి? అతని కేమియుఁ గాఁబోదు. ఇది నిజము.

సర్వంసహ:—చెలీ! వాఁడున్నదాఁక నిది నాకు స్వర్గ మనుకొంటిని. వాఁడు పోఁగా నిప్పు డిది నిజమునైన యరణ్యముగా నాకుఁ జూపట్టెడు. హా! నాబిడ్డా! హా! నాబంగారుసామీ! (అని మూర్ఛిల్లును)

నిర్మలచిత్త:—మహారాణీగారూ! ఓరట నొందుఁడు. (అని యుపచరించిన మూర్ఛ తెలియక యుండఁగా) హా! ఈశ్వరా! హా! దేవా! నే నేమిసేయుదును? అయ్యయ్యో! ఇట్టి కష్టములను జూడనా నన్నుఁ బుట్టించితివి? (అని యేడ్చుచు నుపచరించుచున్నది:— ఇంతలో సర్వానందుఁడు ప్రవేశించుచుండఁగాఁ జూచి) స్వామీ! రాణిగారి యునికి కట్టిదో కనుఁగొంటిరా? (అని యేడ్చును).

సర్వానందుఁడు:—ఇంతటికి నమ్మునని నివినిలకే శిక్షయించి యుంటిని. కనుకనే నుప్పుడు నేనిదరికిని వచ్చితిని. రాణిగారికి అత్యాహిత మేమియు రాలేదు. భయభ్రాంతి దక్కయుండదు.

నిర్మలచిత్త:—హా! హా! ఇదేమాశ్చర్యము!

సర్వానందుఁడు:—రాణిగారి కేమియు లేదు. మహారాణిగారూ! నేను సర్వానందుఁడను. దయచేసి తాళుకొనుఁడు. ఏమియుఁ గొఱత లేదు

సర్వంసహా :—(కన్నులు తెఱచి తిన్నగా గద్గదస్వరముతో) స్వామీ! మన చిరంజీవి అసహాయుఁడై విదేశమునకుఁ బోర్చి వెడలిపోయెనే! నే నెటు లోర్చికొనుండఁగలదానను?

సర్వానందుఁడు :—అయినవేమి? అతఁడేమో అసహాయుఁడు? తన వంటివారిని పదుగురిను మొనసి కాపాడునంతటి అద్వితీయవీరుఁ డని తెలుసుకొనుంగరా?

నిర్మలచిత్త :—అహ్హా! నాకన్నులలో పాలు పోసితివి రామా!

సర్వంసహా :—ఏమైనను బిడ్డఁడు కదా స్వామీ!

సర్వానందుఁడు :—శ్రీరాముఁడు విశ్వామిత్రుని వెంటఁ బోయినపుడు మనబిడ్డనికన్నఁ జిన్నవాఁడై యుండెనే?

సర్వంసహా :—వీఁడు సాధించు నని తోఁచుచున్నదా స్వామీ!

సర్వానందుఁడు :—అందుల కెంతమాత్రమును సందియము లేదు.

సర్వంసహా :—నమ్మవచ్చునా?

సర్వానందుఁడు :—దృఢముగ నమ్ముఁడు, చింతదక్కుఁడు. (ఈలోగ గరుడధ్వని వినరాఁగా) శకునము చూచితిరా?

సర్వంసహా :—స్వామీ! కృష్ణా!

(రాగము—నాదనామక్రియ.)

క. నీవే తల్లియుఁ దండ్రియు
నీవే చుట్టంబు గురువు నీవే సఖుఁడున్
నీవే సర్వస్వంబును
కావుము నాసుతుని కృష్ణ! కారుణ్యనిధీ!

అన్నియు బాగుగనే యున్నట్లు తోఁచుచున్నవి.

సర్వా :—ఇంకను సందియమా? దైవదుర్విపాకము తీరవలసినకాలము సమీపించినది. చింతవాసి సుఖంబుగ నుండుట.

సర్వంసహా:—మంచిది స్వామీ? నిద్దుర కంట మొదలగుచున్నది. సెల విచ్చెదరా?

సర్వానందుడు:—భాగ్యము, నిర్మలచిత్తా! మహారాణిగారిని జాగ్రత్తగా కనిపెట్టియుండుము.

నిర్మలచిత్త:—చిత్తం, స్వామీ! నాకదిగాక వేఱొక వ్యాపారమే మున్నది? నేనామె వెంటనే నిద్రించుచుండగలను.

సర్వానందుడు:—మంచిది అట్లే కానిమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము.

తృతీయాంకము - ప్రథమస్థలము.

(లలితనగరమునం జేరిన కారాగృహము).

[మూర్తి, వజ్రుఁడు, వరముఁడు, భట్టుఁడు; ఒకఁడు కందులు విసరుచును, మఱియొకఁడు ఆకులు కుట్టుచును, మూఁడవవాఁడు, గంపలల్లుచును, నాలవవాఁడు ధాన్యము దంచుచును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

(మూర్తితప్ప ముగ్గురును)

(రాగము - హిందుస్థానికాఫీ.)

ఇందుకాపుట్టించితి, యీశ్వరా! యిందుకాపుట్టించితి,
సుందరులగూడి పోకులన్నిపోయి, బందెకానాలోపడి, యీశ్వరా!
బదిసారనాయెనుగా.
అంతరపురంబున నానందభరితమౌ,
కందర్పకేళిపోయి, యీశ్వరా! కందులు విసరనాయె.
ఉయ్యాలపైనుండి తొయ్యలులతోగూడి
నయ్యాటలుపోయెనే, యీశ్వరా! బియ్యము దంచనాయెనే.

మూర్తి:—తమ్ములార! అప్పుడే వద్దంటినే? వింటిరా! ఇప్పటి మనగతి చూచుఁడు?

వజ్రుఁడు:—అన్నా! మేమేమో మాగతికొలఁదిని చెడితిమి. నీవేలత గులుకొంటివి?

మూర్తి:—మీరుతగులుకొగా విని, మిమ్ములు వదలింపఁదలఁచి వచ్చి

నేనును తగులు కొంటిని. మొదటనే యిట్టిపనికిఁ దలపెట్టక యుంటిమి లేని యింతటి యిడుమనుపాలు గాలవచ్చును ?

పరముఁడు:—ఇప్పుడేమి ప్రమాదము వచ్చినది ? మనము క్షత్రియులము కామా ? తిరుగఁబడి తప్పించుకొని యూరికేగుదము.

మూర్తి:—ఆహాహా ! మనక్షత్రియత్వము వట్టిమాట ! మాన జన్మమేల? కాల్పనా ? మనలో నొక్కఁడైనను ఆచిన్న పసుచును చతురంగములో జయింపనేరక పోయితిమిగదా ! క్షత్రియులవలెఁ బుట్టినారముగాని కలనైనను పోలికలనికిం జనియున్నాఁగదా ? తుదను వేటాట యిట్టిదనియైన నెఱుఁగుదుమా? ఎప్పుడు నంతఃపురము నందే ఆఁడువాండ్రంగూడి, జూదము, శృంగారవ్యాపారము మొదలగువానితోఁ గాలము పుచ్చుచుంటిమి. క్షత్రియులందఱును మనవలెనే యుందురేని, క్షత్రియనామమే అంతరించి యుండును జుమీ !

భట్టుఁడు:—అన్నా ! పోయినవిపోనీ ! మనమిప్పుడు కొంతపరాక్రమమును జూపుదము. అంతకుఁదప్ప గత్యంతరము గానము. (ఈలో కావలి వాఁడు కడపటిమాటల వినుచువచ్చి మిక్కిలి కోపముతో)

కావలివాఁడు:—ఆలాగా ! పరాక్రమింపఁబోయెదరా? మంచిది ! రాజమానితో జెప్పాము. (అని పోవుచున్నాఁడు)

మూర్తి:—తమ్ములారా! మనలనేమో గ్రహచారమింతటితో వదలినట్టు కానము. మీనో రూరకుండుడు. మీరు వాగ్వైర్యము, కారాగృహములోఁ జూపఁజూపఁ గీఱుమూఁడునే కాని, మేలేమో యెంత మాత్రమును రాఁబోదు.

రజ్జుఁడు:—ఏమన్నా ! చాల భయపడుచున్నావు ?

పరముఁడు:—ఊరకుండుము మన్నా! అందఱిని నేను ధ్వంసము చేసివేసెదను.

భట్టుఁడు:—అన్నా ! ఆ కావలివాఁడు మరలరానీ ! చూడు నాదెబ్బ !

మూర్తి:—ఏల యీ వాగ్వైర్యము ? ఇదిగో వాఁడు వచ్చెను. మీరందఱ నైనదంతయుఁ జేయుఁడు ! ఏమో యనర్థము రానున్నది.

(ఈలోనిద్దరు కావలివాండ్రు సంకెళ్లను చేతపట్టుకొని ప్రవేశించు చుండఁగా వాండ్రనుజూచి జనాంతికముగ) రమ్మునాలా! అనర్థము వచ్చినది. వీరిముఖకళలు చూచుఁడు ?

కావలివాండ్రు:—పెద్దలారా! మీ వీర్యమునకు కొంతమెచ్చి మా యజమాని మీపాదాలకు తోడాలంపించారు. దయచేసి తొడుక్కొండి.

(అని సంకెల నొక్కనికి వేయఁబోవుచున్నారు.)

మూర్తి:—(జనాంతికముగ) నామాట నిజమాయెనా? ఇప్పుడేమి చేయ వచ్చును ?

ముగ్గురు:—ఎవ్వరోయి, మీకీ బుద్ధిచెప్పినది? మేము రాజపుత్రులమని మీకుఁ దోఁచలేదా?

కావలివాండ్రు:—(నవ్వుచు) లెస్సగా తెలుసును! తెలిసెయే యీబహుమతి పంపించారు.

మూర్తి:—అయ్యలారా! కొంత ఓర్చుకోవలెను. వీరు శుద్ధమూర్ఖులు. దయతో నామనవి కొంతవినుఁడు!

కావలివాండ్రు:—వీరామూర్ఖులు? పెద్దశూరులే? వీరిని వూరకేపోనివ్వ రాదు.

(అని సంకెళ్లువేయ యత్నించుచున్నారు.)

ముగ్గురు:—అయ్యలారా! కొంచెము తాళుఁడు. (అని మిక్కిలి బ్రతిమాలుకొనుచున్నారు).

కావలి:—అందితే జుట్టు. అందకపోతే కాళ్ళు. మంచిది. మాకుబాగ యెరికె.

(అని సంకెళ్లు తగిలించుచున్నారు.)

(ఇంతలో లలితావిజయులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

లలిత:—ఇచటఁ జేయ మనకేమి యున్నది? అంతఃపురమునకుఁ బోదము. రమ్మునామీ?

విజయుఁడు:—ముద్దియ! ఇచట నలుగురు రాజపుత్రు లున్నారంటివే! ముందుగా వారినిఁ జూడవలెను.

లలిత:—ఈపని సేయ చేయరాదా?

విజయ:—సుందరీ! మేలుచేతకు సేపనరాదు. ఎప్పటిమేలు అప్పుడే చేసి తీరవలెను

(రాగం-కేదారగౌళ)

గీ. సేపనకనేఁడె విను చాల సేగి, మేలు
చేయవలె, సేపుమాపునేఁ జేతు ననక,
చేసితిమైనదో యని, మన చెంతఁ జేరి,
మిన్నకుండును మఱిలేచి, మిత్తి దాల్మి.

లలిత:—అట్లయిన నీచిత్తానుసారముగా వచ్చెదను.

ఈనలుగురేవారు. (అని రాజపుత్రులవంకఁ దిరిగి, అచ్చట కావలి కాండ్రు శృంఖలాహస్తులయి నిలువంబడియుండుటం జూచి విసుఁగుతో) ఏమిటోయి? ఇది?

కావలివాండ్రు:—చిత్తం మా ప్రభు! యీనలుగురు పెద్దజగడపోతులుగా వుండారని యజమాన్లు వీరికాళ్లకు సంకెళ్లు తగిలించుమని సెల విచ్చిరి.

నలుగురు:—మహారాణీగారూ! మేము రాజపుత్రులము. ఈరీతిని మమ్మి క్కట్లకు లోఁబఱచుట ధర్మముకాదు.

లలిత:— (కావలివాండ్రను జూచి కోపముతో) మాకేల దెలుపలేదు? ఇంతటితో చాలింపుఁడు. (అనఁగానే వెనుకతీయుచున్నారు.)

విజయుఁడు:—(జనాంతికముగ) ప్రియురాలా; వీరితో మనకేమిజోలి యున్నది? వీరో! రాజపుత్రులయియున్నారు. నేడు మనకు మహోత్సవము, గావున వీరందఱిని పోవిడుచుట లెస్స.

లలిత:—ఔనౌను! మంచిదే. నాప్రతిజ్ఞయునెఱవేఱినది. వీరిని విడిపించె దను. నీకుసమ్మతమేనా?

విజయుఁడు:—నాకు మిక్కిలి సమ్మతము. అందులకే యిందులకు రమ్మని నిన్నుపిలిచినది.

లలిత:—అట్లయిన వీరిని ఊరక పంపరాదు.

విజయుఁడు:—ఏమి చేయవలయును?

లలిత:—వీరు రాజపుత్రులుగాన వీరియంతరమునకుఁ దగినట్లు సమ్మానించి, దారిబత్తె మిప్పించుటయే కాక, ఒక్కొక్కని వీఁపుమీఁదను ఒక్కముద్ర వేసి పంపవలెనని నాయభీష్టము

విజయుఁడు:—ముద్ర యేల? ప్రియురాలా?

లలిత:—సమయము వచ్చినపు డది పనికివచ్చును.

విజయుఁడు:—నీయిష్టానుసారముగాఁ జేయవచ్చును.

లలిత:—ఎవరురాడ?

సేవకుఁడు:—చిత్తం! మహాప్రభూ?

లలిత:—మాకు వివాహమహోత్సవము నేఁడు జరగఁబోవుచున్నది గనుక, నాస్వామి యిష్టానుసారముగ దేవాలయములయం దభిషేకభోగాదులు, బ్రాహ్మణసంతర్పణము, భూగోదానాదిషోడశమహాదానములు, మొదలగుసత్కార్యములు చేయించునదియే కాక, నగరు సేవకులకందఱికిని మూఁడుదినములు రజాయిప్పించి, వారికి ఒకనెల జీతము చితముగా నిప్పించునట్లును, ఈనగరవాసులందఱును ఉత్సాహము నవలంబించి యుండునట్లును చెప్పి, తుఁకుమువేయించు మని మామాటలుగా మంత్రితోఁ జెప్పుము.

సేవకుఁడు:—చిత్తం! మహాప్రభు! (అని పోవుచున్నాఁడు. అది విని మూర్తి మొదలగు రాజకుమారులు మిక్కిలియానందమునొందుచున్నారు)

లలిత:—(వారిని జూచి) రాజపుత్రులార! మీ కేమికావలయును?

రాజపుత్రులు—మీకృపవలన మాకన్నియు నబ్బియే యున్నవి. మమ్ము మాయిల్లుచేరనిత్తురేని అంతియే చాలును.

విజయుఁడు:—మీరు మీరాజ్యము వదలి యిక్కడకు వచ్చినందులకు కారణ మేమో?

రాజపుత్రులు:—మహారాజా! ఆ సిగ్గులచేటేల యడుగుచున్నారు!

విజయుడు:—సిగ్గులచేతనా ! అటులయిన చెప్పనలము. (జనాంతికముగ) ప్రియురాల ! వీరిని చక్కఁగ జ్ఞాపకముంచుకొనుము.

లలిత:—హృదయేశ్వరా? ఏల!

విజయుడు:—సమయము ప్రతీక్షింపుము! అప్పుడు చెప్పెదను.

లలిత:—చిత్తం. ఎవరోయి యక్కడ?

సేవకుఁడు:—చిత్తం మహాప్రభు!

లలిత:—ఈ రాజపుత్త్రులు నలుగురికిని వారివారి పరువుమేరకు దుశ్శాలువలును, ప్రయాణపుఖర్చులును, ఇప్పించుటయే గాక, వారికి కావలసిన సకల సన్నాహములు చేయించునట్లు మంత్రితోఁ జెప్పుము.

సేవకుఁడు:— చిత్తం (అని పోవుచున్నాఁడు.)

లలిత:—దౌవారిక !

దౌవారికుఁడు:—చిత్తం మహాప్రభు!

లలిత:—రాజాంగముద్రను చక్కఁగ కాలవేసియుంచితివా ?

దౌవారికుఁడు:—చిత్తం! మహాప్రభు! కాలవేసి తెచ్చియున్నాను. ఇదిగో! (అని లలితచేత నిచ్చుచున్నాఁడు.)

లలిత:—రాజపుత్త్రులారా! దయచేసియిటు రండు.

రాజపుత్త్రులు:—(జనాంతికముగ) ఇదేమొ గ్రహచారము సంభవించినదే! (అని కొంత యోజించుచున్నారు.)

లలిత:—ఏల యోజన? వచ్చితీరవలెను.

రాజపుత్త్రులు:—(ఒకరిముఖ మొకరుచూచుచు) గత్యంతరము లేదు! (అని దగ్గరకుఁ బోవుచున్నారు.)

లలిత:—(వారి వీఁపుమీఁద ముద్రతో వాతవేయుచు) మీరు మీయూరికిఁ జక్కఁగ వెళ్లిపోయెదరా ?

రాజపుత్త్రులు:— ఇంతటితో వదలితిరేని తిన్నగఁబోయి మాయూరు చేరెదము

లలిత:—దౌవారిక !. వీరిని మంత్రియొద్దకుఁ బిలుచుకొనిపొమ్ము.

రాజపుత్త్రులు:—మహాప్రభు! దయచేసి యింతటితో వదలఁగూడదా ?

లలిత:—మంత్రి మీకు సన్యాసము చేయునేకాని వేరు పేమియుఁ జేయఁడు. నిర్భయముగా పొండు.

రాజపుత్రులు:—చిత్తం (బ్రతికితిమి దేవుఁడా!) అని పోవుచున్నారు.

లలిత:—మన యంతఃపురమునకుఁ బోదముర మ్ము సామి!

విజయుఁడు —పదుము. అదిగో! చూడుము.

(రాగము, కల్యాణి)

క. సోముఁ డుదయించె నిదిగో
కాముఁడు పూవిల్లు బట్టెఁ గడుకోపముతో
నాముద్దియ! నీదయచే
నామోదము మనకు వీరి యుల్లరిచేతన్.

తృతీయాంకము—ద్వితీయస్థలము.

(లలిత యంతఃపురము)

(లలితా విజయులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

విజయుఁడు:—ముద్దులాఁడీ! ఇఁక మసలఁజనదు. దయతో సెలవిమ్ము.

లలిత:—ప్రాణనాయక! సామీ! నీ వేల పోవలెను? నాచెంత నేయుండ రాదా?

విజయుఁడు:—సుందరీ! ఇప్పటి నాకార్యము అనివార్యమని మును పే నీతోఁ జెప్పియున్నానా? లేదా?

లలిత:—అదిసరియే (కొంత ఆలోచించి) కాని, నా ప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱు నంతకు కురూపము, కులహైన్యము, కుబుద్ధి, కుప్రవర్తన, ఇట్టివి గలవాఁ

డు వరుండుగాఁ దటస్థించు నేమో యని చాల వెఱచుచుంటిని. అది పోయి, కులరూప గుణద్రవ్యంబులు గల యుత్తమోత్తమపురుషుఁడవు నాపుణ్యవశమున దొరకియు, నీవు ఒంటరిగా నన్నువిడిచి పెట్టి పోవలెనని చెప్పుటఁ జూడ, చేతికబ్బియు నోటికందని పండు చందంబున నున్నది. ఏమిసేయుదును ? ప్రాణనాయకా !

విజయుఁడు:—ప్రాణేశ్వరీ ! నీప్రతిజ్ఞను నీవు చెల్లించుకొనిన ప్రకారము నాప్రతిజ్ఞనుకూడ నేను నెఱవేర్చుకోవలదా ?

లలిత:—అందుచే నీకు రాఁగలదేమి ? నేనీరాజ్యమునకు రాణిగానుండ నీవెప్పుడు నానాయకుఁడవైతివో అప్పుడే యీరాజ్యము నీదైనది. రేపే యీరాజ్యపట్టాభిషేకము నీకు చేయించెదను. ఈసామ్రాజ్యమనుభవించుచు యథాసుఖముగ నాయొద్దనే యుండఁగూడదా?

విజయుఁడు:—ప్రియురాల ! నీవు చెప్పినదంతయు వాస్తవమే ! ప్రతిజ్ఞ యొక్కటి లేకుండినయెడల నిన్నువదలి యొకనిమిషమైన నుండను. ఇప్పుడు అదితప్పుట యుక్తమా ? నెఱవేర్చియే తీరవలెను. మొట్టమొదట పట్టినపట్టును తుదముట్ట సాధించుట గదా పౌరుషము? పట్టియారంభశూరత్వము మిక్కిలి హేయము. మఱియు లోకములో పెద్దలు, పురుషులను ఉత్తములనియు, మధ్యములనియు, అధములనియు, అధమాధములనియు, నాలుగుతెగలుగా విభవించి యున్నారు. గంధపుచెక్క తానరిగిపోయినను అన్యుల సుఖింపఁజేయునట్లు తానుచెడిపోయిన నన్యులకు క్షేమము గల్పించువాఁ డుత్తముఁడు. పచ్చికగాని పాలిచ్చుపశువులవలె కృతప్రతికృతమును చేయువాఁడు మధ్యముఁడు; క్షుద్రజంతువులవలె అన్యులకు సదా కీడేచేయువాఁడు అధముఁడు; ఈఁగవలె తానుచెడిపోయినను అన్యులచెఱచువాఁ డధమాధముఁడు. వీరిలో నుత్తములు మిక్కిలి దుర్లభులు. అట్టివారిం జేరకపోయినను నేను మధ్యమకోటిలోనైనఁ జేరవలదా ? ఇప్పటి నావ్యాపారము నాజనకప్రియు

క్తమయినది. ఈదివ్యాంగములు నాకు కల్పించి యీలోకము నందు నాకుడనికి కావించినవారు నాతండ్రి గాదా? ఇట్టి మహోప కారమునకుఁ బ్రతిచేయ నాతరమా? కానేకాదు! అయినను, య థాశక్తిప్రయత్నమేమియును చేయనిచో నాజన్మమేల? నాకంటె పాపిమరియొక్కఁడుండునా? అది అటుండనిమ్ము! నాప్రతిజ్ఞ నెర వేర్పకతప్పితినా, నాతండ్రి ప్రాణత్యాగము సేయుటసిద్ధము. అంతట "ఆత్మావై పుత్రనామాసి" యను శ్రుతిప్రమాణము ననుసరించి నేను ఉండియు చచ్చినవాఁడనే అగుచున్నాను. ఇప్పుడు నాతండ్రికి వచ్చియున్నకష్టము సయితము నుత్పత్తియుక్తముగానే యున్నది. ఇట్టి హేతువులు దెల్పఁగావినియు నాకు పోకతీఱదని నీకుఁదోఁచ లేదా?నీయుద్దేశ్యమును నీమామగారికి మేలు చేత యుత్యావశ్యకమే యనికదా యుండవలెను?

లలిత:—మహాస్వామి! నీవు మహాపురుషుఁడవు. నీవంటి శుద్ధమనస్కులు కలనైనను గానరారు. నీమాటలువిని నోరెత్తుట దుష్కరము. అయినను ప్రేమాతిశయమునుబట్టి కొంతకాలమువరకు నీవిరహ మోర్చియుండుట కడుదుష్కరముగ నుండును. కాని సామీ! నీవు దూరదేశగతుఁడవై నన్నొకవేళ మఱతువేమో?

విజయుఁడు:—ప్రాణేశ్వరి! నీకేల యట్టి అనుమానము?

రాగము - సావేరి. తాళము - రూపకము.

పల్లవి. మనసుదూరనూ
మగువయొడలు దూరమైన
మనసు దూరమా.

అనుపల్లవి. వనితామణి నీదుసర్వ నరరూపము హృదయమందు
ననపాయమై చెక్కఁబడియు ననుమానము లేలనీకు. ॥మన॥

చరణము. సరసులందు కుముదము, లం
బరమునందు కుముదేశుఁడు

గిరులనడుమ నెమళ్లు, జల
ధరమంతయు జూచుటనో
అరవిందము లిలలో, దిన
కరుడు లక్షయోజనముల
పరమ సౌఖ్యపరిసఖ్య
మెఱిఁగియున్నాముగదవే... మానసుదూరమా ॥

లలిత:—వాస్తవము. అయినను, (అని దుఃఖోత్కంఠతో)

జయుఁడు:—ఏల యీదుఃఖోక్తి? ఇతర నాయికలవలలోఁ జిక్కుదునని యీ యనుమానము

లలిత:—నీవు సాక్షాన్మన్మథమన్మథుఁడవు. నిన్నుఁజూచి అప్సరస్త్రీలు సయితము మోహావిష్టచిత్తలగుదురే! నాప్రాణేశ్వరా?

జయుఁడు:—అయిన నేమి?

లలిత:—అట్టి మోహనాంగులను జూచినంతట ఒకవేళనన్ను (అని యర్ధోక్తిగ.)

జయుఁడు:—నిన్ను మఱతునని తలఁచుచున్నావా? అట్టి తలంపుదక్కుము. నాయకుఁడొక్కఁడే యనేక నాయికలయందు తుల్యప్రేమ గలిగియుండవచ్చును. అట్లు కానియెడల దక్షిణుఁడను పేరెటుల గల్గును?

లలిత:—అట్లయిన, నన్ను మఱువకుఁడు స్వామీ?

జయుఁడు:—కాంతారత్నమా! సత్యముగ నిన్ను మఱవనే మఱవను. నీయట్టి లోకోత్తరనాయికను మఱచుట సాధ్యమా? అందులకు తార్కాణముగ నాజ్ఞాపకార్థము ఇదిగో, నాపటమును, నాయంగుళీయకమును నుంచుకొనుము. (అని వానినిచ్చుచున్నాఁడు.)

లలిత:—(వానిని భయభక్తి వినయపురస్సరముగాఁగొని పలువిధముల ముద్దులాడుచు) చాలును! దేవా మీకృప యుండునేని సఫలజన్మయు, సఫలమైనదేహయు నయ్యెదను. ఇవియే నాజీవాధారములు, నాయిలువేల్పులు, నాసర్వస్వము.

(విజయుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

లలిత:—(అతిచింతతో) నాహృదయానందుఁడు ఒంటరిగా నన్ను వదలి పెట్టి వెళ్లిపోయినాఁడు. ఇఁక నాకేమిగతి? దేవా! నేనుచేసిన తెలివిలేని ప్రతిజ్ఞచేత నేవిధమైన లోపమునురానియ్యక, అన్ని యంశములలోను అనన్యాదృశుఁడగు విభునిచ్చినావు. కాని, తత్క్షణమే వియోగమును కల్పించినావే! ఇంతేనానీకరుణ? అష్టవిధ నాయికలలో ప్రోషిత భర్తృకయొక్క దుర్దశవంటి దుర్దశయెవ రికిరాఁగూడదు. ఇఁక నాప్రాణేశుని వదనాంబుజదర్శన మెప్పుడు దొరకునో! అతని సుభాషితమెప్పుడు విందునో! నామనోభీష్టము దీర నతని కెపుడు పరిచర్యలు సేతునో! హా! విశ్వనాథా!

రాగము - నాదనామక్రియ. తాళము - రూపకము.

పల్లవి. ఏమి సేతు దేవ దేవ
ఎటులోర్తు నేనిఁక
నేమి సేతు దేవ దేవ

అనుపల్లవి. కామినినేనీ భూమితిలకుఁడౌ
సామినిఁ బాసి సహింపఁగలనా. ॥ ఏమి సేతు ॥

చరణము. ఒక్కనాఁడైన పక్కనుండి యొంటరిగాఁ జేసెనే
మక్కువదీర నాచక్కని సామికి
మరిమరిముద్దు లెప్పుడిత్తునో ॥ ఏమి ॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

కమలాపహరణము.

చతుర్థాంకము - ప్రథమస్థలము.

(హిమవత్ప్రాంతారణ్యము)

[విజయుడు బోటసారి వేషముతో ఖడ్గమును కేడెమును ధరించి ధనుష్పాణియై ప్రవేశించుచున్నాడు.]

(రాగము - ఛాయామనోహరి. ఆదితాళము)

రామ రామ సీతామనోహరా! రాకాశశిముఖ భక్తశుభకర!
కామితార్థ ఫలదాయక! కష్టరాక్షసనాశకసాయక!
నీమహిమపొగడఁదరమా! నీపదమేగతినాకిఁక బరమా!
ఏమియోఁ గనివారించవయ్య! ఎవరినిగతియన వేడనయ్య!
పామరుఁడనై యీడవచ్చితి పనిచేత తెలియక మునినినొచ్చితి ॥రా॥

ఆహాహా! ఈప్రదేశమెంతరమణీయము! ఇవిగో పర్వతములు! అవిగో చెలమలు, ఇచ్చటచెట్లు, అచ్చటసరస్సులు, వీనిసన్నివేశము లెంతో మనోహరములగుచున్నవి. ఇచ్చట గుణత్రయమును వ్యవహారమునకొకింతయుఁ బ్రసక్తిలేక గుణైకమే వెలయుచున్నదని చెప్పవలసియున్నది. సర్వసంగపరిత్యాగముఁ జేసి తైలధారావచ్ఛిన్నముగఁ బరమాత్మునియందు మనసుఁ జేర్చి తపమాచరించెడువారికిని, తృతీయాంత్యాశ్రమనిష్ఠాగరిష్ఠులకును, సిద్ధిపొందఁదగినస్థలము. మఱియు నిట్టి రమణీయప్రదేశములందే అతికష్టులగురాక్షసులు నయనమునకుఁ బచనన్నగిరిగద ఇడచు పలోకమునకు దెద్దగా

అన్నియంశములయందును పొందుపొసఁగియుండుననుటకు తార్కాణముగానున్నది. (ఈలోఁ భూమిపగిలి మారీచుఁడు బయలుదేరి)

మారీచుఁడు:—హాహాహాహా! ఎవఁడ్రా వాఁడు? నుంకేనా బయ్యంలేక నా నుండుచోటికివచ్చాఁడు!

విజయుఁడు:—(ఆత్మగతమున) ఓహోహో! రాక్షసుఁడు అని యనున్న మాత్రాన రాక్షసుఁడు ప్రత్యక్షమాయెనే! ఏంచేసే! ఇప్పుడు జంకఁదగదు. నేర్పుమెఱయ ధైర్యమవలంబింపవలయును. అటుమీఁద శ్రీరాముఁడున్నాఁడు. (మారీచునిజూచి) ఓరిరాక్షసతాతా! నీవుండుచోటికెవ్వరు రాకూడదా. వచ్చిననేమి? భయమేమి? ఎవరికి భయము? నీకానాకా?

మారీ:—ఓరోరి, పలుగాకిపలుకా! ఇది తిలోత్తమనగరికెల్లె దారియని నీకెఱికలేదా? మానిసిడెందైన మారీచుఁడన్నాఁడని యెఱగవా. యిందాక యేమానిసిగాని తెగించి యీడ వచ్చిందిలేదు! నీ వెట్లొచ్చావురా?

విజ:—(ఆత్మగతముగ) ఇది తిలోత్తమ నగరికిబోవు త్రోవయట, నాపని యాడఁబోయిన తీర్థమెదురొచ్చినటులాయెను. కాని యీ రాక్షసుని స్వాధీనపఱచుకొనఁదగిన సదుపాయము వెదకవలయును. (ప్రకాశముగ) ఓరిరాక్షసజాతి! నీవు నాతో దెబ్బలాడితే నీకేకీడువచ్చునుజుమా! ముందుగ నే నీకు దెలుపుచున్నాను.

మారీ:—ఓరి, కుర్రాడా! నా బొట్నవేలంతలేవు నీవు. నీవా నాకు కీడు చేసేవాఁడవు. నీమీసాలతో కూడ అంటిపండువలె నిన్ను మింగేస్తాను. చూడునాదెబ్బ.

విజ:—అలాగే చేతువుగాని వేలకి నామాట కొంతవినుము. అటుపై నీ వీర్యము జూపుదువుగాని. నీపేరుగలిగియుండిన రాక్షసుఁడు శ్రీరాముని బాణమువలన నేగతినొందెనో నీకెఱుకలేదా? ఆరాముఁడు నాయిలువేల్పు. ఆదేవుని ప్రార్థించిపాడెదను. అప్పుడు నాకుఁ బ్రత్యక్షమౌను. ఇప్పుడు నేనాగ్నేయాస్త్రప్రయోగము సేతునేని నీవు భగ్గుమని మండిపోయి బుగ్గియైపోదువుగాని రాముని యాజ్ఞలేకనే

నేనతని జంపను. ఇదివరకు నీవు నిరాయుధపాణివిగానున్నావు. ఆయుధములేని వానితో యుద్ధము జేయుట క్షత్రియధర్మమునకు విరుద్ధము; కనుక ఏదైన నాయుధము తెచ్చుకో. జగడము వేయుదము గాని.

మారీ:—(తనలోనతఁడు విని చింతనొంది ఆత్మగతముగ) వీఁడెవఁడో గొప్పవాఁడు గావున్నాఁడు. రాముఁడు వీనికి ప్రత్యక్షమౌతాడట. దాని చూతుముగాక. (ప్రకాశముగ) వస్తానుండు, ఆయుధం తెచ్చుకొంటాను (అని చెట్టుచాటున నిలబడి విజయునిపాటనువినుచున్నాఁడు,

(రాగము-తోడి తాళము-ఆది.)

పల్లవి. దాశరథీ జయదాశరథీ, దాశరథీ

అనుపల్లవి. నీశరము లుండఁగ నిశాచరులచే
గాసిఁబడుచుంటి నన్నుఁ గావుమిఁకనైన మే ॥ దాశరథీ ॥

చరణము. పురారిగీతిచె నెరిగీవు భక్తులఁ బ్రోచినప
సొరిది నన్నేలుటకు చాలింతకొంటివా
ఇంతుపచ్చితిని నీవే గతియని
ఇంకను జేసిన నేనేమిసేతురా. ॥ దాశరథీ ॥

మారీ:—(ఆకాశమునకు) విజయుఁడా భళి (అట్లనివిని భయముతో నాత్మగతముగ) వీనితో నొప్పరాదకొంచెముగా వుండవలెను. లేకపోతే యింత తెగువతో యీనిశిరాత్రులలో యిక్కడికి వచ్చునా! (కొంత యాలోచించి) ఆఁ గెలిచెదే! నావంటి వెఱ్ఱివెధవ యెక్కడైనవున్నాడా? శూర్పణఖను నాయనాన్న అన్నాడే పదహారు పదిహేడేండ్లరాజకుమారుండేనాఁడు మంచినిశిరాత్రిలో నీచోటికివచ్చి నన్ను బెదిరించినాఁడు కళ్ళు నాకిక నేస్వంగావుండి వానికి కావలసినది చేస్తానన్నాను. వాఁడే తిరుగ త్రమ నాఁడు. నాన్నమాట లిప్పుడు గుర్తుకొచ్చింది. రాముడే వీనికి వరమిచ్చాడుగదా. వీనితో దెబ్బలాడితే నాకుంపకూలిపోను

విజ.—రాక్షసతాత, రా దెబ్బలాడుదము, ఆయుధము తెచ్చుకొన్నావా.

మారీ.—తెచ్చుకొన్నానుగాని, బాబు, మనకు దెబ్బలాట వద్దు, నేస్తంగా వుంటాం.

విజ.—(ఆత్మగతముగ) పని కొనసాగినట్లే, (ప్రకాశముగ,) ఓయితాత! నాకు చాలసంతోషము. ఎక్కడను స్నేహమే గొప్ప. కాని నీమాటనమ్మవచ్చునా ?

మారీ.—సత్యం, సత్యం, వొట్టు. మాయబ్బతోడు.

విజ.—సరేకాని. నీవు నానేస్తుడవు కదా. నేస్తమునకు లక్షణమేమి. సహాయముచేయుట కదా. నాకేమి సహాయము చేయుదువు ?

మారీ.—నీవేమి కోరినా చేస్తాను.

విజ.—చాలసంతోషము. నాకుమిక్కిలి ముఖ్యమైన పనియొకటియున్నది. అదినీవు చేసిపెట్టవలెను. నీకున్మకు లేకపోతే నేనే చేసికొందునుగాని నీవునేస్తము గనుక నిన్నుపరీక్షించుటకై ఆపని నీవలన కావలెనని కోరుదును.

మారీ.—నీవుగోరుపని నాకు దెలుసుగాని నీనోటిగుండా రానీ.

విజ.—ఆలాగా. నేనుగోరు పని నీకు చెప్పుటకు ముందే తెలియునా మరి మరిసంతోషము తిలోత్తమనగరునకు నేను వెళ్లవలెను.

మారీ.—దానికై గదా నీవిక్కడికి వచ్చావు.

విజ.—అవును. నీవు గడుసువాడవే. నీ కేలాగు తెలిసినదోయి ?

మారీ.—ఆప్రాసు యిప్పుడొద్దు. ఆనకగాని నీవుతిలోత్తమనగరుకెళ్లాలె, అదిముఖ్యమైనపని. దానికి కావలసిన సదుపాయమున్ని చేసిపెట్టుతాను నేనుచెప్పేదంత చక్కగాయినుకో.

విజ.—చెప్పు ఆలాగే వినుకొనియెదను.

మారీ.—తిలోత్తమ చాలాగడుసుది, దానికి అనేకదెయ్యాలు దేవతలు వశ్యం. దానియింటికి బహు వుషారుగా ఎళ్లాలె. పగటిపూట యెళ్లక, రాత్రిపూటయెళ్లు. దానిసూస్తే సీకుమదిపోతుంది, అదితోంగొని వుండేటప్పుడెళ్లు. యీగుండను గట్టిగావుంచుకో, అదినిద్రపోతుండగా దీనిలో నొక్కపిసరుదానిపైచల్లు, అప్పుడు దానికిగట్టి

నిద్ర పట్టును. దానిచూడగానే నీకు మతి భ్రాంతిగా పోకమానదు, దానినీవుముద్దుబెట్టకమానవు. ఒకతూరి రెండుతూర్లు ముద్దుబెట్టితే వరవాలేదు. మూడోతూరి బెట్టితేనా అది టకీమని మేలుకొనును. నీకొంప మునిగిపోను, గనుక అది మేలుకొంటే, యీగుండలో శెనగ గింజంతతీసి నేలపై చల్లి వక తన్ను తన్ను, అప్పుడు పెద్ద కన్న మొకటి కలుగును, దానిగుండ నీవు పైకెల్లిపోవచ్చును. అంతాబోధ పడిందా ?

విజ.—చక్కగా బోధపడినది.

మారీ.—బాబు ! నీవుచాలాగొప్పోడు కాబోతావు. నీకుకొన్ని కష్టాలొచ్చునుగాని, కొనలో తేలిపోతువు. దేముడు నీపాలిటనున్నాడు యీడకొంతదవ్వున నాచెల్లియిడింబి వున్నది. దానికీ కతారిని చూపు. అది నీకు మరి కావలసినదంత చేసిపెట్టును. (ఆత్మ) అది వొట్టి వెఱ్ఱిముండ. వీణ్ని చూస్తే దానికి మతిపోకమానదు.

విజ.—తాత! నీవు రాక్షసతాతకావు, నాసొంతతాతవు (అని కౌగిలించుకొని) నీవునాకుఁ జేసినపరమోపకారమునకుఁ దగినప్రత్యుపకారము నేనుజేయలేను. నీకనంతకోటివందనములు. నాప్రత్యుపకారమిదే, సెలవు దయజేయించుము.

మారీ.—సుఖంగావెళ్లు, అన్నిగెలుస్తావు. (ఆత్మ) తిలోత్తమ వీనిదే, సందేహమేలేదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

విజయుఁడు:— రాగము-శుద్ధబంగాళ, తాళము-ఆది.

పల్లవి. దేవదేవా, రామచంద్రా, ఏవారు నిన్నెఱుఁగగలరు.

అనుపల్లవి. నావశుఁడాయె నీరక్కసుఁడు, నీ
నామస్మరణ విశేషము చేతనే, దేవదేవా.

చరణము. నీపాదధూళి దగిలిననిమిషమె
పాపవిమోచనమాయె నహల్యకు
నాపన్నార్తుల బాఁఱదోలి
కాపాడెడు బిరుదాంకుఁడవీవె. దేవదేవా.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.

చతుర్థాంకము - ద్వితీయస్థలము.

(తిలోత్తమ నగరుతోఁచేరిన యారామము.)

[తిలోత్తమ - మనోరమ - సుభాషిణి, వీరు పుష్పాపచయము చేయుచుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

తిలోత్తమ.—సఖీ! సుభాషిణీ! పుష్పాపచయ ప్రారంభములో నావామ నేత్రముస్ఫురించుచున్నది.

సుభాషిణి.—సఖీ! తిలోత్తమా! ఈనిమిత్తము భవిష్యన్మంగళసూచకము.

మనోరమ.—సఖీ! తిలోత్తమా! పుష్పములు నీకు మిక్కిలి సుఖావహములుగదా!

తిలోత్తమ.—సఖీ! సుపుష్పములు, సుగంధములు, సుస్వరములు వీనియెడలఁ బ్రేమలేని పురుషుఁడే వ్యర్థుఁడు. స్త్రీసయితముండవలెనా?

సుభాషిణి.—సఖీ! సుస్వరముతోఁ పాడఁగా విని విసుగుచు, తలపోటెత్తినవారివలె, తలపట్టుకొని పాఱిపోవువారుకొందఱున్నారే!

తిలోత్తమ.—సఖీ! మనము గంధర్వస్త్రీలము. మనవ్యాపారములన్నియు సుమనోహరములని దిగంతవిశ్రాంతంబులై వెలయు. సంగీతాది శృంగారవ్యాపారములు మనకు జన్మసిద్ధములు. సర్వదా ఇవియే మన వ్యాపారములు-కాఁబట్టి, శూరులు ప్రాణములయినఁ బరిత్యజించి మనప్రక్కలం జేరుటకు సర్వప్రయత్నములు సేయుదురు. ఈహేతువులం బట్టి, నీవుచెప్పినట్టు మూఢవ్యక్తు లుండరని చెప్పవలసి యున్నది.

సుభాషిణి.—అట్టయిన నట్టివారులేరో?

తిలోత్తమ.—ఉండవచ్చును. కాని వారిని మనుష్యకోటిలోఁ జేర్పరాదు. వారిని క్షుద్రమృగములకుసాటి యనవచ్చును. ఏలయనిన, వజ్రమునకన్న కఠినమయిన మనస్సును సయితము కరఁగించునది సంగీతము. అట్టిసంగీతముచే ద్రవీభూతముగాని మనస్సుగలవారు, భూత

దయ, పశ్చాత్తాపము, కనికరము, మొదలగుగుణములులేనివారు కనుకవారు అన్నిక్రౌర్యముల కొడిగట్టుదురు. అట్టివారిని సుంతయు నమ్మరాదుసుమీ!

(రాగము - పాదనామక్రియ.)

గీతము దానిను నేరక
గీతజ్ఞులన్యాయ్యమ్యముగను గీతము సేయం
బ్రీతిమెయి వినఁగ నొల్లని
ఘాతుకునికి మించుజీవ ఘాతుకుఁ డున్నే?

సుభాషిణి.—సఖీ! మనోరమా! ఈవిరజాజిపువ్వులను తిలోత్తమశరీరము నుజూడఁగా ఒకసంశయము పొడముచున్నది. నీవదితీర్పఁగలవా?

మనోరమ.—చెప్పుము చూచెదను.

సుభాషిణి.—మార్దవమునను సుగంధమునను విరజాజమేలా? తిలోత్తమ ఒడలు మేలా?

మనోరమ.—తిలోత్తమ దేహముస్వతః అతిమార్దవము గలిగి, సుగంధ వాహిగనున్నను, జాజులతో సరిపోల్పఁ బడినయెడల,జాజులే మేలని చెప్పవలసియుండును. ఎందుచేతనన తిలోత్తమయే ఈజాజులను పలుమారు తన కురులందు ధరించుచున్నది.

సుభాషిణి.—ఈహేతువును బట్టియే తిలోత్తమదేహమే మేలయినదని నేను తర్కించెదను.

మనోరమ.—అదెట్లు? సఖీ!

సుభాషిణి.—కురులు స్పర్శజ్ఞానశూన్యములయి, దేహమునకన్న కఠినంబులయియున్నవి. కనుక మన సఖి తనదేహము తత్కాఠిన్యమూర్పఁ జాలదని తలంచి, ఆవిరులను తనకురులందు ధరించుచున్నది.

తిలోత్తమ.—సఖీ! సుభాషిణీ! నీవు అన్వర్థనామధేయవనుటకు సంశయమేమి?

మనోరమ.—సఖీ! తిలోత్తమ! ఈజాజితీఁగ యీ పారిజాతవృక్షముమీఁద నెట్లల్లుకొని యున్నదో చూడుము!

తిలోత్తమ.—(ఆత్మగతముగ) ఆహాహా! ఇట్లే నేనును ఉందునా! (అని పారిజాతము చేరువునకుఁబోయి అచ్చట జాజితీఁగనే స్తబ్ధముగాఁ జూచుచు నిలుచున్నది.)

మనోరమ.—సఖీ! తిలోత్తమా! ఇదిచూచి నీకుతోఁచిన దేమియులేదా?

తిలోత్తమ.—తోఁపఁదగిన దేమి? సఖీ! సౌదాంపత్యముగల స్త్రీపురుషులవలెనే యివి చేరి పెరుఁగుచుండుటంజూచి యమందానందభరితనై యున్నాను. ఇంతే!

సుభాషిణి.—సఖీ! మనోరమా! మనసఖి తిలోత్తమ యీ జాజి లతను అత్యాదరముతో నేలచూచుచున్నదో నీకు తెలియునా!

మనోరమ.—తెలియునుగాని నీయభిప్రాయ మెట్టిదో కొంత తెలుపుము! చూతము!

సుభాషిణి.—తెల్పెదనువినుము! ఎట్లు యీజాజిలత తనకనురూపమగు వృక్షరాజమును పొందియున్నదో అట్లుతానును తనకనురూపుఁడైన వరుని పొందవచ్చునని తలఁచి చూచుచున్నది.

మనోరమ.—అయినను తిలోత్తమను అడిగి తెలిసికొందము. ఏమనుచున్నావు? సఖీ!

తిలోత్తమ.—(చిఱునవ్వుతో) ఇవి యన్నియు మీమనోరథములు కాఁబోలును?

మనోరమ.—ఔను! సుభాషిణీ! ఔను! మన సఖి వట్టి ముగ్ధ! అజ్ఞాతయౌవనకూడ!

సుభాషిణి.—ఔనౌను! లోకములో స్త్రీలందఱు నిట్టియజ్ఞాతయౌవనలే! మనమేడయందున్న రతిమన్మథ పటమునుజూచి మనసఖి మొన్న నిట్టూర్పులు విడిచినది నీవుచూచితివి గదా? ఇది అజ్ఞాతయౌవనకులక్షణమో?

మనోరమ.—(తిలోత్తమనుచూచి) ఏమి సఖి? ఇందులకేమి చెప్పెదు నావు?

౼త్తమ.—(ఆత్మగతముగ) వీరుచెప్పినది వాస్తవమే! (ప్రకాశముగ) ఆదేమోయమ్మా! జ్ఞాతయౌవనయో అజ్ఞాతయౌవనయో నేనెద్ది యు నెఱుఁగనమ్మ!అయినను, యీమాటలు రసార్ణవసుధాకరమున చదివి మాత్రమున్నాను-అంతకుపయిని నాకేమియుఁ దెలియదు.

౼భాషిణి.— తెలిసినది తెలియనిది అంతయు రేపు, నెల్లుండిలోగాఁ దేట పడును. ఇప్పుడేలమాకు తొందర ?

౼నోరమ.—అదెట్లు సఖీ ?

౼షిణి.—సఖీ ! మనోరమా ! ఈజాతిపారిజాతములఁ జూచి నీకేమి యుతోఁపలేదా ?

౼నోరమ.—ఔను సఖీ! నీవు చెప్పినదిసరియే! (తిలోత్తమనుజూచి) సఖీ! తిలోత్తమా ! రేపుమాత్రము మమ్ములను మఱచిపోకుమా !

౼త్తమ.—మీరేల నన్నిట్లు పరిహాసము చేయుచున్నారు ? నాకేమి యు తెలియరాదే ?

౼స్యలు.—పరిహాసముగాదు. సఖీ! మేముచెప్పినది వాస్తవమే. అదెట్లనిన: ఈజాతి పారిజాతములను నాటించినప్పుడు నీతల్లిచెప్పిన మాటలు నీకు ఇంకను స్మరణకు రాలేదేమొ ? "ఈలతా పాదప మిథునము ఒండొంటితో లెస్సపెనంగుచు, సమకాలమునందే ఆకులుకానరాక సుమభరితమైయున్నప్పుడు తిలోత్తమకు అనురూపవరప్రాప్తిని సూచించును."అని చెప్పుచు నామె దానిని నాటించె. ఆసందర్భమే యిప్పుడు తటస్థించియున్నది. అదిచూచి మామాట లేశము పరిహాసము కాదనుకో, ఇంతియెకాక, ఇంతకు కొంతము నుపు, నీవామనేత్రము స్ఫురించుచున్నట్లును చెప్పియున్నావు. ఇవి రెండునుతలపోసి చూడభవిష్యన్మంగళ సూచకములను నది నిస్సంశయము.

౼త్తమ.—(ఆత్మగతముగ) వీరిమాటనిజమే. అయినను, ఇదెట్లు తేటస్థింపఁ బోవుచున్నదో ? ప్రయత్న మింతయుఁగానము. సర్వము భగవదాయత్తము కదా ?

మనోరమ.—ఏలసఖి ! ఊరకున్నావు ? లజ్జచేతనా ? ఆనందముచేతనా

సుభాషిణి.—లజ్జచేతనే, మనకు అంతకన్న ఆనందము ద్విగుణము; ఆ
సఖి సుఖమే మన సుఖము కదా ?

తిలోత్తమ.—(తలవంచుకొని) నాకేమియుఁ దెలియలేదు. మీరేమిచ్చె
కొన్నను సరే.

ఇద్దఱు.—ఇప్పుడేల యీచర్చ? అంతయు అనుభవసిద్ధమయినప్పుడు తె
యవచ్చునుగా. సఖీ ! ఈతిన్నెమీఁదఁ గూర్చుండి పూలు
ర్చెదము. రా ! (అని అందఱును పుష్పహస్తలయి కూర్చున్నారు

సుభాషిణి.—సఖి ! తిలోత్తమా ! భవిష్యన్మంగళ సూచకముగ ని
పాటపాడుము ! వినెదము ! (తిలోత్తమ పూలుగ్రుచ్చుచు పా
చున్నది.

రాగము - వసన్త. (చాపుతాళము.)

పల్లవి. అదిగాసుఖము, ఇల, నదిగాసుఖము.
అనుపల్లవి. మదికినింపగు, మగఁడు లభించుట. ॥ అదిగాసుఖము
చరణము. నారీరత్నమది, నాయకమణియతఁడు
వారిపూజా ఫల మెవ్వారికిఁ గలదనుట. ॥ అదిగాసుఖము

ఇద్దఱు.—సఖీ! తిలోత్తమా! నీమనస్సున కింపయిన వరుఁడు దొరకిన వా
నీవెట్లు వర్ణింతువని ముందొకతేప మేము అడిగినందులకు నీవు ఒ
పాటపాడి యున్నావుగదా. అది మిక్కిలి శృంగారముగనుండె
మరల పాడెదవా ? వినఁ గోరెదను. ఆలో ఈపుష్పమాలిక
నీజడలోఁ జుట్టెదము.(అనఁగా ఒక్కతె పుష్పహారము తిలోత్త
జడకుచుట్టుచున్నది.) తిలోత్తమ పాడుచున్నది.

రాగము. కైకవసి - ఆదితాళము.

పల్లవి. వాచామగోచరమే, సఖియా
వర్ణింపఁ దరమా...

పల్లవి. భూచరులలో, ఖేచరులలో
భువనత్రయమాన, సాటిలేనివాఁడే. ॥ వాచామగో ॥

చరణము. కమలాసనుఁడు, లోకములోని
కమనీయమగువస్తువులలో
కమనీయ తమభాగములచేఁ
గలిగించిన కనులపండువే. ॥ వాచామగో ॥

హిడి.—అహాహా ! ఎంతరమణీయము ! ఇట్లుగావర్ణింపవలెను, ముఖము ఆపదార్థమునకు సాటి, కన్ను లీపదార్థమునకు సరి. హస్తము మఱియొకవస్తువున కెనయని యిట్లు సరిపోల్పఁగా నేమి సుఖము. నీవుచెప్పినదిగా మంచిపద్ధతి.

(ఈలో నేపథ్యంబున.) తిలోత్తమా !

రాగము - మోహన.

రంభాదుల గానమువిని
జంభారిప్రముఖదేవ సంఘం,బీమ
త్సంభూతతృప్తితోఁసం
రంభముతో, నిన్ను, సభకురమ్మనిపలికెన్.

త్తమ.—సఖులార!రండు. మనము సుధర్మకు పోయికీర్తిసమ్మానములు పొంది, మరలి వత్తము. (అనియందఱును గూడి యాకాశమార్గమునఁ బోవుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము - తృతీయస్థలము.

(తిలోత్తమ పడకగదియు దానితోఁ జేరినయారామమును.)

[విజయుఁడును, హిడింబియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

విజ.—ఇదే ! తిలోత్తమ పడకగది, దీనిపక్కనుండేదే తోట, అదో తెలిసేదేకోనేరు. ఆకోనేటిలో నుండేదే కమలం.

విజయుఁడు.—మంచిది, తల్లీ! నేనన్నింటిని చూచుకొనెదను, నీవు వెళ్ల వచ్చును.

హిడింబి.—తొందరపడకు, చెప్పేదంతా యినుకో, ఇవుడేనన్ను వొగ్గ యక.

విజయుఁడు.—అట్లయిన చెప్పుము.

హిడింబి.—ఇప్పుడునన్ను చూస్తే నీకుచాలా చులకనగా వుందేమొ కొన్నాళ్లకుముందు నాయందము చూస్తే నీకు నన్ను విడవడాని మనస్సే రాదు. తిలోత్తమకాదు, గిలోత్తమకాదు, దానిఅమ్మ నాగాదు, ఎవ్వరినిగాని నీ తలెత్తిచూడవు. నావక్క విడచి క ల్నే కదలవు. ఇప్పుడునాకు ఆరువేల యెనమన్నూట తొంబై మ్మిది ముప్పా వేళ్లు ఆయెను.

విజయుఁడు—(ఆత్మగతమున) ఇదివట్టి వెఱ్ఱిది. నాకార్యార్థముపోనగఁ బ కిపోవలెను. (ప్రకాశముగ) తల్లీ! నిన్నుచూడఁగ పడుచుదాని లెనే అగపడుచున్నావుగాని, అంతగా వయస్సుచెల్లిన దానివ తోఁపలేదే? ఇప్పటికిని నీయందునాకు మోహముకలుగుచున్న కాని, నీతో తల్లివరుస పెట్టుకొంటినిగదా? ఏమిచేయవచ్చును!

హిడింబి.—ఆలాగు తోస్తుందా? సామి! (అనిముద్దుఁబెట్టి) నీవు భాగ అందమెరిగిన వాడవు. ముందు నావొళ్లు యెట్లుండెనో తెలుసు నా? మంచిఘుట్టికత్తిరాయివలె వుండెను, కొబ్బరికాయలు కూ పగలకొట్టవచ్చునులే!

విజయుఁడు.—(నవ్వుచు పరిహాసముగ) తల్లీ! ఇట్లుగదా! దేహము సు మారముగా నుండవలెను!

హిడింబి.—ఇప్పుడంటేనో! పూలవలె మెత్తగా అయిపోయింది.

విజయుఁడు.—(ఆత్మగతముగ) మంచిసుఖమునకు ముందుగా కొన్ని స యములలో దుఃఖమువచ్చురీతిని ఈరమణీయమైన యారామమ నుచూచి యానందించుటకు ముందుగానే యీాజన్మాంతరప్రా మయిన తుచ్ఛవ్యక్తితో శృంగారాలాపములు సేయవలెఁ

దీనిచేత మనకు కార్యముగావలసి యున్నందున దీనివచోధోరణి ననుసరించియే మాట్లాడిపోయెదను, (ప్రకాశముగ) నీమగఁడెక్కడనున్నాఁడు?

హిడింబి:—నాయనా! నాను ఎనిమిది మొగళ్లను కట్టుకుంటెని. దౌర్భాగ్యపుముండాకొడుకులందరు చచ్చిపోయినారు. ఇప్పుడు యింకొకణ్ణి వెతుక్కొంటున్నాను·నీవో అమ్మవరసవొకటిపెట్టుకొంటివి.

జయుఁడు:—అందులకడ్డేమి? నా స్నేహితుఁ డొకఁడున్నాఁడు. వాఁడును నల్లగా రాతివలె చక్కగానున్నాఁడు. వాని నీమగనిగా చేసికొనుము.

హిడింబి:—అలాగా! వానినిపంపిస్తావా? పంపిస్తే యెట్లాపెట్టుకుందునో తెలుసునా? గేదెకూర, గుఱ్ఱంకూర, మనిషికూర, ఈతకల్లు, యిప్పకల్లు, యివంతా యిస్తాను.

జయుఁడు:—పంపెదను. వానిదశయేదశ, మంచిది. తల్లీ! మనకు ప్రొద్దుపోలేదా?

హిడింబి:—నేనుండఁగా నీకేమిబయ్యంసామీ? నీవెవతెకో దొరకపోతావు. అది మంచి అదృష్టంచేసింది. పొయ్యేదిపోతావు. నిన్ను రవంతకట్టుకుంటాను. ఒకము ద్దెట్టుకుంటాను. (అని వాని చెయి పట్టి లాగుచున్నది)

జయుఁడు:—(ఆత్మగతమున) ఇదేమి గ్రహచారము? (అని మెల్లగ వదలించుకొని ప్రకాశముగ) తల్లీ! నీవేలవరుసమఱచిపోతివి? నా స్నేహితుఁడు నీకువలదా?

హిడింబి:—నాపక్కలోనే ఉండునా? వాఁడు!

జయుఁడు:—(ఆత్మగతమున) ఈ త్రిలోకసుందరిని జూచువారికి వ్యాపారాంతరముదోఁచునా! (ప్రకాశము) నిన్ను ఒక్కక్షణముగూడ నెడఁబాయఁడు.

హిడింబి:—నిబ్బగానా?

జయుఁడు:—ఔనౌను! నిబ్బగానే.

హిడింబి:—వాఁడునీవలెనే అందగాఁడేనా?

విజయుఁడు:—(ఆత్మగతం) నావంటివాఁడేకావలెనో? బళీ! ఏమిసొగసు!
(ప్రకాశముగ) నాకంటెనుఅందగాఁడే.

హిడింబి:—అయి తేసరే! నీవువచ్చినపనికావలెనుగా?

విజయుఁడు:—ఔను! తల్లీ! నీకుతెలిసియే యున్నది. నీకుతెలిసి యున్న యంశములన్నియు నాకుఁ దెల్పవలెను. ఇప్పుడు దాదాపుగా పది గడియలప్రొద్దాయెను. ఇది మంచిసమయము కాదా?

హిడింబి:—ఔను, సామీ! యిదేమంచివేళ. చూడిదిగో! నీస్నేహితుణ్ణిపంపిస్తావా పంపించవా? అది ముందుఖరారుచేయి.

విజయుఁడు:—(ఆత్మ) ఓహోహో! ఇది విడుచునదిగానుండ లేదే! శూర్పణఖవలెనే యీముండకు శృంగారవ్యాపారములలో నేమియానందము! (ప్రకాశముగ) అవశ్యముపంపెదను. ఇది ఖరారే.

హిడింబి:—అయి తేసరే! నేనిప్పుడు చెప్పేవన్నీ చక్కఁగా యినుకోఁ.

విజయుఁడు:—సావధానముగా వినిమెదను.

హిడింబి:—నీకు కమలముగదా ముఖ్యము?

విజయుఁడు:—ఔను. తల్లీ!

హిడింబి:—గనుక మొట్టమొదట దాన్నికోసుకో! అవతల యిటు అటు తిరిగిచూడకు. పూవుకోయక తిరిగిచూస్తివా, నీమది భ్రమిసిపోను. నీకు ముఖ్యమయినపని చెడిపోను. భోదపడ్డాదా?

విజయుఁడు:—అట్లే. తల్లీ! (ఆత్మగతముగ) ఇదిచెప్పినది వాస్తవమే! మంచిరూపమునుజూచి భ్రమింపని వాఁడెవ్వఁడు? విశ్వామిత్రాదులుసయితము ఇట్లుమోసపోయిన వారేకదా! (ప్రకాశ) మంచిది తల్లీ! పదికోట్లవందనములు.

హిడింబి:—నానెల్లిపోతాను. నీవుగొప్పదిట్టరివి. నీకేకొరతయు రాబోదు.

విజయుఁడు:—పొమ్ముతల్లీ!

హిడింబి:—(కొంచెముదూరముపోయి మఱలివచ్చి) రాజపుత్రా! మొగిమాటమరుస్తావేమిటి?

యుడు:—(ఆత్మగతముగ) ముసలివాండ్రకు నమ్మకముతక్కువ. నజ్జు మెందు. (ప్రకాశముగ) మఱవను తల్లీ! మఱవను. నమ్ముకొని పొమ్ము.

డింబి:—భద్రం! మరిచిపోపోతావు? (అనిపోవు చున్నది)

యుడు:—అబ్బ! నన్ను వదలిపోయినది. వెఱ్ఱిదికాని నాకు పరదేవతయే. ఇందాఁక దీనివలననే నాపనులన్నియు ననుకూలములాయెను. ఇకమీఁద కాఁబోవుచున్నవి, మొట్టమొదట దీనితో శృంగారోక్తులు మిక్కిలిదుఃఖావహము లయియుండెను. అయినను ఇదియు, దీనియన్నయు నాకుఁజేసిన యుపకారములకు ప్రతిచేయ నేనేపాటివాఁడను! నావలనకానేకాదు! సహజముగా క్రూరులయినట్టివారు సయితము, మంచిమాటలకులోఁబడుచున్నారుగదా! "నోరుమంచిదైన నూరంతయుమంచిదే!" అఁటకదా! నామాటకువశ్యులగుటయే గాక నాకుకావలసినపనులను అపాయములేక సాధించునంతటి సదుపాయము సయితము నేర్పిరే! ఇదిగదా! మహోపకారము! వీరియెడల సర్వదాకృతజ్ఞతాబుద్ధివహించియుండవలెను. వీరికార్యములుచూడఁగా లోకమునందు ఎంతటి దుష్టవస్తువుకాని సర్వత్ర సర్వదా దుష్టముగనుండ దనుటయును, పరమఘాతుకులు నయి [illegible]మయానమయములలో ఎవరికైన సహాయభూతు లగుదు[illegible] [illegible]ను స్పష్టమవుచున్నవి. (అని బయలుదేరిపోవ ప్ర[illegible] [illegible]ఈలోనిమిత్తమును జూచి) [illegible] మదీయ [illegible] దోఁచెడిని. మంచిది!

(రాగము - కల్యాణి) [illegible]యెదను. (అట్లు సేసి) ఇంక

ఇది యమరుల వాసభూమియుఁ జక్కఁగఁ జూచెదను. (అని మదరుచు నున్నఁజూచి) ఆహాహా! ఈయుద్యానము సొంపెదియో [illegible]వాహియగు మందమారుతమును, పువ్వునొదవును నిర్మలచంద్రికను, లతాగృహాదుల సొంపును, [illegible] చిత్తవికారము గలుగుచున్నది. ఇది [illegible]వనముఁ కనురూపమైన చిత్తవికారము పుట్టుట

చతుర్థాంకము - చతుర్థస్థలము.

తిలోత్తమ పడకయింటితోఁజేరిన యుద్యానవనము.

(తిలోత్తమ సఖులతో లతాగృహమునందు నిద్రించుచుండవిజయుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

విజయుఁడు:—

(రాగము-జయంతశ్రీ. తాళము-అది.)

పల్లవి. కమలాపతి, కరుణానిధి. కమలాపతి.
అనుపల్లవి. కమలాపతియా, కమలంబునాదు,
కరమందుజేరు వరమిమ్మునాకు, కమలా.
చరణము. ననుగన్న తండ్రికను బాధకు, నా
జననంబె హేతువను ఘోరవార్త
వినగానెయుల్లమున పీడచే, యీ
తను వెందుకు నా, కని తోచెనయ్య, కమలా.

(నలుప్రక్కలుకలయఁజూచి) ఆహాహా! ఈయారామరామణీయక మేమనవచ్చును? నందనవనమనంగా విని యున్నా[illegible] అది యిదే కాఁబోలు. ఇందలివృక్షములు, లతలు, [illegible] బ[illegible] [illegible]తువులు, సరస్సులు, కూపములు, [illegible] నకు ముఖ్య[illegible]

విజయుఁడు:—అట్లే. తట్లాలయియున్నవి. ఇచ్చటి [illegible] మంచిరూపమునుజూచేపూర్వమై యున్నది. ఇచ్చటి వస్తునము లుసయితము ఇట్లుమో సపొ[illegible]గలిగి రత్నరాసులవలె దేదీప్యమా

తల్లీ! పదికోట్లవందనములు. [illegible] చమర్యాదిమృగములు[illegible]

హిడింబి:—నానెల్లిపోతాను. నీవుగొప్పదిట్టయి యున్నవి. మహ[illegible]వు

విజయుఁడు:—పొమ్ముతల్లీ! [illegible] ఇట్లేకదా యుండును.

హిడింబి:—(కొంచెముదూరముపోయి మఱల్రెడ్డి) యన్నిటిని నిదానించి

మాటమరుస్తావేమిటి? రియున్న కమలమున్ను

మానసరోవరమును గూర్చి పోయెదను. అపాయము సంప్రాప్తము య్యెనేని అది తప్పించుకొను నుపాయమేమో, కరతలాగతమైయు న్నది. కావున తొందరపాటు దక్కెదను. (అని కొంతనిలువంబడి ఆవల నలుప్రక్కలు కలయంజూచి) ఇదిగో నేకోరిన సరోవరము (అని దానిదగ్గఱేంచి) ఆహాహా! ఈసుమము, చిత్రవిచిత్రముగను, అద్వితీయమైన కాంతిగలదిగను ఉన్నది. ఇది సర్వదోషఘ్నముగ నుండుననుటకు, సుంతయు సందియంబులేదు. (ఆపుష్పమునుజూ చుచు) సుమమా! నీవు సురలోకసంభూతమవు గనుక మొదట నీకు ప్రదక్షిణముచేసి చాగిలంబడి మ్రొక్కెదను. తదనంతరము నన్ను నీవు అనుగ్రహించి నాహస్తమును అలంకరింతువుగాక! (అని ప్రదక్షిణ ప్రణామంబులాచరించి) ఇదిగో నిన్ను పరిగ్రహిం చుచున్నాను. (అని పుష్పమును చేతనెత్తికొని చూచుచు) ఓప్ర సూనరాజమా!నీకయి నేనుపడ్డపాట్లు వాచామగోచరములు.(దాని తన యురమునం బెట్టుకోంగా తనయందొక విజాతీయమైన సంతో షమును, భావమును, కాంతియును, కలిగినట్లునటించి,) ఇదేమి వింత! ఇపుడేమో సర్వవిషయములయందును విలక్షణమైనబుద్ధి గలుగుచున్నదే! మానుషత్వముపోయి నాకు దేవత్వము సంప్రాప్త మైనట్లున్నదే! ఓ! ప్రసూనరాజమా! నీమాహాత్మ్యము అవాఙ్మా నస గోచరము. నిన్ను స్పృశించినమాత్రాన నామనస్సు, మదీయ దేహకాంతియును, దివ్యములైనయట్లు దోంచెడిని. మంచిది! నిన్ను భద్రముగా దాంచుకొనియెదను. (అట్లు జేసి) ఇంక మీంద నీయారామము నంతయుం జక్కగం జూచెదను. (అని నలుప్రక్కల కలయంజూచి) ఆహాహా! ఈయుద్యానము సొం పును, ఇచ్చటి కణవాహియగు మందమారుతమును, పుష్ప సుగంధవాసనను, నిర్మలచంద్రికను, లతాగృహముల సొంపును, జూడంజూడ నాకేమో చిత్తవికారము గలుగుచున్నది. ఇది యు కమే! నాయు వనముచ కనురూపమైన చిత్తవికారము పుట్టుట

సహజమే! పురూరవుఁడు నాఁడూర్వశింగూడి కుమారవనమందు క్రీడించిన ట్లిచ్చట నాకును లోకోత్తరయగు నాయికయొకతె లభించునేని నేనును దానింగూడి యథేచ్ఛముగ అత్యుత్సాహము మెఱయ కాలయాపనము సేయుదును గదా! ఇచ్చోటికి తగిననాయిక మనుష్యమాత్రుఁడనగు నాకెట్లు లభింపఁబోవును? అయినను చూచెదను. (నలుప్రక్కలుతిరిగిచూచి తుదకు తిలోత్తమ సఖులతోఁగూడి శయనించియుండు లతాగృహమునకు చేరఁబోయి) ఇచ్చట నేమో స్త్రీ లున్నట్లున్నదే! ఇదిగో స్త్రీలే శయనించి నిద్రించుచున్నారు. మంచిది! హిడింబిచెప్పిన చొప్పున మొట్టమొదట వారిమీద కొంచెము చూర్ణముచల్లెద (ఆలాగు చేయగా అదివఱకే నిద్రించుచున్న స్త్రీలు మఱింత గాఢనిద్రంజెందఁగా వారినిచేరంజని, అచ్చటతిలోత్తమనుజూచి) ఇదేమిటి? ఇదేమి లోకము? నే నిప్పుడెచ్చోట నున్నాను? ఇది నిజమా? లేక వట్టిస్వప్నావస్థయా? నేనుచూచుచున్నది స్త్రీయా? స్త్రీయేనా? లేక మనోభవుఁడు పంపిన మోహనశక్తియా? చక్కగాఁజూచెదను. (వంగి రెప్పవ్రేయక చూచుచు) ఓహోహో!

(రాగము - భైరవి.)

తనయుని దౌ పరాజయముఁ దా మదినుంచి రమాకళత్రుఁడా
మనసిజమన్మథుండు హరుమానము లీలఁగఁజూఱఁగొన్న మో
హినియయి, ధాతఁజూచి, సృజియింపఁగలాఁడ వెయిట్టికాంతనో
తనయ! యన న్వరించి తనదక్షతనీమె సృజించె నేమొకో.

ఈజగన్మోహినిని ముద్దు బెట్టుకొందునా. పరస్త్రీస్పర్శము [illegible] హామఁటగదా! అయినను. ఈనారీరత్నమం దేమో స్వత్వముత చుచున్నది. ఏలయనిన, ఇదివఱకు నామనస్సు చేయరాని పనులయందు చెల్లినదే కాదు. అట్టిది దీనిని ముద్దుపెట్టునట్లు నన్నిప్పుడు ప్రేరేపించుచున్నది. కనుక సందేహమువలదు.

(రాగము - దేవగంధారి.)

ఇది కర్జము కాదో యని
యెద సందేహమ్ముపొడమునెడ సాధులకుం
మదిపోకడ సిద్ధాంతం
బదియే తా ననుసరింప నగు నెంధైనన్.

కనుక నిప్పుడు దీనియెడ నాకు స్వత్వము లేకపోయినను స్వల్ప కాలములోనే యీ యనర్ఘరత్నము నాకులభించునని దృఢముగ నమ్ముచున్నాను. కాబట్టి నేనొకముద్దుపెట్టుకొందును. (అని ముద్దుఁ బెట్టి ఆనందపరవశుఁడై) హా ! నన్నుగన్నతండ్రీ! నీకు నేనెంతనెన రుగలిగియుండవలసినవాఁడనో. న్యాయముగనో అన్యాయముగనో నీవు నన్నును నాతల్లిని ఇలు వెడలింపక పోయినయెడల నాకీ దేవలోకసందర్శనమును ఈదేవార్హసుఖమును నెటులలభించును? లోకమునందు తల్లిదండ్రులేకారణమునుబట్టియైనోతమపిల్లలకుదుఃఖావహములగుకొన్నికృత్యములుచేయుదురు. కాని తుదకది సుఖము నందే పర్యవసించుచున్నది. (సఖులనుజూచి.)వీరు సఖులుగాఁబోలు! ఎంతసొగసుగనున్నారు ! నాయికకుఁదగినసఖులె ! (తిలోత్తమను జూచి) నామనోన్మణి! మఱియొకముద్దు ! (ముద్దుపెట్టి) ఇప్పటినా సుఖము ఇట్టిదని చెప్పఁజాలను. లోకమునందు సుఖము రెండుతెఱఁగులఁబరఁగును. ఇట్టిచోట్ల లోకోత్తరలగు నాయికలంగూడి మెలంగుటయొకటి, పరబ్రహ్మమునందు మనస్సును నిశ్చలముగఁ జేర్చుట మఱియొకటి. ఇవితప్ప వేఱుసుఖములెవ్వి? ఇచ్చటఁ గాలయాపనముఁ జేయుచుండుటలగ్గుగాదు. తరలిపోయెదను. (కొన్ని యడుగులుపెట్టి మరలవచ్చి) నేనిచ్చటికి వచ్చినందున కానవాళ్లుంచక ఊరక మరలిపోవుట పౌరుషమునకు లక్షణముగాదు. వీరిని లేపెదనంటినా, వీరేమొస్త్రీలు. ప్రొద్దో! అర్ధరాత్రమాయెను. వీరేమని తలఁతురో! వీరేమిభయపడుదురో! అటుపై నెట్టికీడు మూఁడునో

కనుక వీరిని మేలుకొలుపుట అనుచితము. మరేమి చేయవచ్చును (కొండొక విచారించి, తిలోత్తమయనామికయం దొకఉంగరము జూచి) ఈయుంగరమును నేనెత్తుకొని దీనికిబదులుగా నాయుంగ రమును ఈయంగుళికితగిలించెదను. అంగుళీయమా! మదీయానం దగ్రంథీ! తిన్నగ రమ్ము. నీస్థానమందు నాయుంగరము నుంచెద. (అట్లు చేసి) ఇపుడు మేము ఒండొరులచిత్తమును మార్చుకొన్న ట్లుతోఁచు చున్నది. ఇంతమాత్రము చాలదు. నాపటమును సయితము ఈపడకమీఁదనుంచి వెళ్లెదను. ఈ యానవాళ్లు పెక్కు కార్యముల సాధింపఁగలవు. నిస్సంశయము. (కొన్ని యడుగులు పోయి మరల వచ్చి) ఇనుమును కాంతమువలె నే యీస్థలము నామనస్సును ఆకర్షించుచున్నది. నామోహ నాంగిని తనివిదీర వీక్షించి పోయెదను. (సావధానముగఁ జూచి) నాప్రాణేశ్వరీ! నామనోన్మణి! నాపంచప్రాణరూపిణీ! మర ల నీవదనకమల మెప్పుడు చూడఁగల్గునో! ఆమహోత్సవము కలుగనియెడల నాప్రాణ మెటులనిల్చునో! కడపట నొకముద్దైన బెట్టుకొని వెళ్లిపోయెదను. ఇదియే నాప్రాణాధారము. ఇదియే మరల నిన్నుచూచునంతవరకు నన్నుకాపాడవలెను. (అని ముద్దు పెట్టి) ఆహాహా! ఏమిసుగంధము! ఏమితీపు! (ఇంతలో తిలోత్తమ యు సఖులును లేచుచున్నారు.) ఇంతటియానందములో హిండిమ మాటలు మఱచితిని. (భస్మమును జల్లి భూమిని తన్నగా ఒకబిల మేర్పడుచున్నది. ఆబిలముద్వారావిజయుడు వెళ్ళిపోవుచున్నాఁడు.)

తిలోత్తమ:—(మేలుకొని) ఏమిది! ఈఅర్ధరాత్రియం దిచ్చట మను ష్యసంచార మవుచున్నట్లుతోఁచుచున్నది. ఇదియేమి! నిజమా! లేక స్వప్నావస్థయా! మంచిది. సర్వదోషఘ్నమగు కమలమును జూచెదను. (సరస్సును జేరఁబోయి అచ్చట కమలమునుగానక అ రిపడి) సఖులార! ఇదేటివింత! చూచితిరా! కమలమునుగానమే! (స్పష్టముగా సిలుచుచున్నది).

నలు:—(దిగ్గున లేచి) ఇదేమివింతసఖి! లెస్సగచూడుము. ఎక్కడికి పోవును.

ఉత్తమ:—నేనేమిపరిహాసమాడుచున్నానా? దానికిదిగాదువేళ. మీ రునువచ్చిచూచుకోవచ్చును.

నలు:—(చూచి పుష్పమును గానక) సఖి! ఇది వింతే. ఇదివరకు, మన మిట్టివి కనివిని యెఱుఁగము.

ఉత్తమ:—అవును సఖి! సుభాషిణి! నీ యభిప్రాయమేమి?

భాషిణి:—చోరుఁడెవఁడో వచ్చి వెళ్లిపోయిన జాడగానున్నది. నలు ప్రక్కలు చూతము రండు. (వెదకి చూచి)

ఉత్తమ:—(ఎవరిని గానక చిఱునవ్వుతో) సఖి! సుభాషిణి! నీవెడఁగు మాటలను నమ్మి నేనుగూడ క్షణము మోసపోతిని గదా! ఇంద ఱుకావలివారుండఁగా, తప్పించుకొని ఈదుర్గములోనికి చోరుఁ డేమి! వానిరాకడయేమి! ఇది యేమి వట్టి వెఱ్ఱి యోజన.

గౌరము:—అట్లుకాదు సఖి! ఒకవేళ చోరుఁడే వచ్చి యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది.

ఉత్తమ:—సఖి! నీకును వెఱ్ఱియూహాయేనా! చోరుఁడచ్చటకు వచ్చుట యనఁగా మాటలా? అది అసాధ్యము. మారీచుఁ డును, హిడింబియును కావలివారుగనుండ, వారిని దాఁటుకొని యిచ్చటికి రాఁగలవాఁడెవఁడు? ఇతఁడు సామాన్యుఁడుగాఁడు, మంచిది, మీయూహా నంగీకరించెదను. అయినను చోరునకు పుష్పముతో పనియేమి? అనర్ఘరత్నవస్త్రాభరణము లుండఁగా అవి ముట్టక కేవలము ఈపుష్పమునుమాత్రము అపహరింపనేల? నాకట్లు తోఁచలేదు.

గౌరము:—సఖి! ఆభరణమొద్దియు పోలేదనునది యేమి నిజము? వారి వారి యొడలు బాగుగాఁ జూచుకొనుఁడు.

భాషిణి:—నాయొడలి యాభరణములన్నియు సరిగా నున్నవి.

...:—నా నగలును సరిగానే యున్నవి

తిలోత్తమ:—సఖులారా! ఇదిగో ఒక వింత చూచితిరా? నాయుంగరము మాత్రముపోయినది. దానికి బదులు మఱియొకటి నావ్రేలి నున్నది.

సఖులు:—చెలీ! నిస్సంశయము. దొంగయే.

తిలోత్తమ:— తాళు. తాళు. దీనిపై నామముద్రయొకటి ఏర్పడియున్నది. దీనిని చదువుఁడు.

సఖులు:—(చదువుచున్నారు) విజయుఁడు (కొంతయూరకుండి) విజయుఁడో గిజయుఁడో. దొంగయే. సంశయమేటికి చెలి!

తిలోత్తమ:—(చిఱునవ్వుతో) సఖులారా! ఇంతయుయోజనలేక పిచ్చి పట్టినట్లుమాటలాడెదరు. ఏమి చోద్యము? చోరుఁడు దొరకిన వస్తువును పట్టుకొని తిన్నగా వెళ్లిపోవునేకాని బదులొకటియుంచునా? ఇదేమియూహ?

సఖులు:—అయిన నీయూహయేమి సఖీ!

తిలోత్తమ:—నాయూహయా (కొంతయోచించి) చెప్పెదను. కొంచెము శ్రద్ధతో వినవలెను.

సఖులు:—ఆలాగే చెప్పుము.

తిలోత్తమ:—ఇచ్చటికి వచ్చినవాఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు, లోకోత్తరుఁడగు మహాపురుషుఁడు, మహాసాహసి, మహాపరాక్రమశీలుఁడు, మహాబుద్ధిమంతుఁడును, అయియుండవలెను.

మనోరమ:—ఏకారణమును బట్టి ఈలాగు తర్కించుచున్నావు సఖీ!

తిలోత్తమ:—వినుఁడు. ఆమహాపురుషునికి ఈకమలముతో ఏదో గొప్ప పని యుండవలయును. కనుక దానిని గ్రహించుకొన్నాఁడు. అనంతరము నన్నుఁ జూచి, నాయందు మోహావిష్టచిత్తుఁడై నాయుంగరమును గ్రహించినాఁడు. అంతటితో వెళ్లిపోయిన తానువచ్చినందుకుతగిన ఆనవాలు లేకపోవునని తలఁచి తన నామముద్రాంకితమగు నుంగరమును నావ్రేలఁ దొడిగినాఁడు. ఈ పనులన్నియుఁ గడు దూరదృష్టితోను, ఉదారబుద్ధితోను, చేసియున్నాఁడు. అతఁడు మహాపురుషుఁ డనుటకు కొంచెమేనియు సందియము లేదు.

సభామిణి:—అలాగే యుండనీ. అతనితో మన కేమిపని ?
తిలోత్తమ:—నే నాలా గనలేను గదా.
సఖులు:—ఏమి సఖి ! నీకు మాత్రమేమి పని యున్నది ?
తిలోత్తమ:—సఖులార ! నన్ను కనికరింపుడు. పరిహసింపవద్దు.
సఖులు:—ఎందుకు పరిహసింతుము. ఏమోహా మేమి సఖి !
తిలోత్తమ:—(సిగ్గుతో తలవంచుకొని ఊరకున్నది)
సఖులు:—ఏల సిగ్గు సఖి ! నిర్భయముముగ మాతో చెప్పుము.
సభామిణి:—(జనాంతికముగ) మనోరమ ! మనసఖికి వానియెడల మోహము కల్గినట్లున్నది. ఇదేమి వింత ?
మనోరమ:—నాకును అలాగే తోచుచున్నది. లేనియెడల సిగ్గేల ?
సఖులు:—సఖి! తిలోత్తమ ! నీమాటలవలన వానియెడల నీకును మోహము కలిగినట్లు తోచుచున్నదే ?
తిలోత్తమ:—సఖులారా ! మీతో చెప్పక మఱియెవరితో చెప్పగలను ?
సఖులు:—అయిన మాయూహా వాస్తవమేనా !
తిలోత్తమ:—(సిగ్గుతో తలవంచుకొని) అవును వాస్తవమే. అతఁడే నాహృదయేశ్వరుఁడు, హృదయానందుఁడు. అంగుళీయక రూపముగా నామనస్సు నతఁడు లాగుకొని, తత్స్థానమందు దన మనస్సు నుంచినాఁడు. అతనినే పెళ్లి యాడఁబోయెదను.
సఖులు:—నీవుచెప్పినది బాగుగనే యున్నది. నీకు తెలియనిదా ! అయినను వ్యక్తిని జూడకుండనే మోహపడుటకలదా ? వాఁడుసురూపుఁడో, కురూపుఁడో, కులీనుఁడో, అకులీనుఁడో, వానిపూర్వోత్తరసందర్భములు బాగుగ తెలిసికొనక, హఠాత్తుగ మోహించుట లోకానుభవమునకు విరుద్ధముగ నున్నదే !
తిలోత్తమ:—సఖులార ! హఠాత్తుగాఁ బుట్టు ప్రేమాతిరేకమే మోహము. పూర్వోత్తర సందర్భములను కనుఁగొని ప్రేమనుపుట్టించుకొనుట వ్యాపారమేగాని మోహమవునా ? కాదు.
సభామిణి:—అవునుసఖి ! వాస్తవమే. అయినను నీహృదయ చోరుఁడు, గూఢవకులపేనుఁడైన నీవేమి చేయఁగలవు ?

తిలోత్తమ:—సఖీ! నాకు కులరూపములతో పనిలేదు. గుణమునే గ్రహించెదను. లోకమందు గుణములే పూజాస్థానములు.

మనోరమ:— వానియందు నీవేమి గుణములు గ్రహించినావు? సఖి!

తిలోత్తమ:—మారీచ హిడింబ్యాదులను స్వాధీనపఱచుకొని, ఈయర్ధరాత్రమందు నిర్భయముగా నీ దుర్గముదాఁటి యీనగరునకువచ్చి, కమలమును కోసికొనుటయే కాక, తన యుంగరమును నావ్రేలనుంచి, నాయుంగరమును గ్రహించుకొని పోయెను. ఇంతటిపని సామాన్యుఁడు చేయఁగలుగునా? అతఁడు కడుసాహసిగాను, ధీరాగ్రేసరుఁడు గాను, పరాక్రమశాలిగాను, అతిమేధావిగాను నుండవలయును. నిస్సంశయము. వేయ్యేల సఖీ! మనస్సునకు మనస్సేసాక్షి. అతనిమనస్సు నాయందును, నామనస్సు అతనియందును దృఢముగ లగ్నములయి యే యున్నవి. ఇది యొకటి యేచాలును. ఇంతటి వీరుఁడును, మేధావియును కులరూపహీనుఁడై యుండఁడు. అట్లుండిన నాకుసమ్మతమే. నాకు కులరూపములతో పనిలేదు, గుణమే కావలయునని మునుపే చెప్పినాను. కులరూపములుండకపోవు. ఉండినట్లాయెనా "అధికస్యాధికంఫలం".

సఖులు:—సఖీ! మాకుపైని వాగ్విభవము లేదు.

తిలోత్తమ:—సఖులార! రండు మన మంతఃపురమునకు వెళ్ళిపోదము. (అని తన పరపుమీఁదనున్న సాలువును తీసి, దానిక్రింద నొక పటమును జూచి, దానిచేతపట్టుకొని, అత్యాదరముతోను, ప్రేమాతిశయముతోను, ఆపటముయొక్క సర్వావయవములు వర్ణించి) సఖులారా! ఇదిగో! ఒక గొప్పవింత. ఇటురండు! ఈపటమును చూడుఁడు! మీచర్చలన్నియు వ్యర్థములై నాజన్మము సఫలమాయెను. (అని పటమును జూపించుచున్నది).

సఖులు:—(సఖులు దాని జూచి అమందాశ్చర్యానంద భరితలయి) సఖీ! తిలోత్తమా! నీభాగ్య మేమనవచ్చు. సాక్షాత్ శ్రీలక్ష్మీ హృదయానందుఁడే జగన్మోహనావతారమెత్తినట్లున్నది గాని యొండు గాదు. ఇతఁడే నీహృదయేశ్వరుఁడు. నీభాగ్యమే భాగ్యము.

తిలోత్తమ:—అవును, సఖులారా! నాభాగ్య మనన్యాదృశము. ఇప్పుడే నాజన్మసనోరథములు సఫలములాయెను.

(రాగము - కల్యాణి.)

వీనిఁ జూచుకనులె వెలఁదికిఁ గన్నులు
వీఁడు చూచురూపె వెలఁదిరూపు
వీనిఁగవయుమేనె వెలఁదికి నెమ్మేను
వేంకటేశ వీఁడెవిభుఁడు నాకు.

సుభాషిణి:—సఖి మనోరమా! మన తెలివితక్కువ కేమనవచ్చును?

మనోరమ:—ఏమిసఖి! అటు లనుచున్నావు?

సుభాషిణి:—నేఁటియుదయాన పుష్పాపచయప్రారంభములో, మనసఖి తిలోత్తమకు వామనేత్రము స్ఫురించినది. ఒకటి, జాతి పారిజాతములు ఏకకాలములోనే సుసుభరితములై యుండుట యొకటి, ఈరెండును తిలోత్తమకు అనురూపవరప్రాప్తిసూచకము లని అనుకొన్నాముకదా! అది యిప్పుడు మఱచి వ్యర్థముగా చర్చచేసినాము.

మనోరమ:—ఔనౌను! సఖితిలోత్తమ! మేమాడిన అసంభవపుమాటలన్నియు దయచేసి మన్నింపవలెను సుమా.

తిలోత్తమ:—ఈలా గనుట ధర్మమా! అతిస్నేహము చేత నన్నారుగాని వేఱుగాదే! నాసుఖమే మీసుఖముగదా!

సఖులు:—సఖి తిలోత్తమ! అతనిని మనమేలాగున తెలిసికోఁ గలము?

తిలోత్తమ:—రేపే నేను పురుషవేషము దాల్చి, దేశాటనము చేయ నిశ్చయించియున్నాను. ఇఁక నతనిచూడక నేనోర్వలేను సఖీ!

సఖులు:—నీయిష్టానుసారముగఁ జేయవలయును.

తిలోత్తమ:—సఖులారా! నాకొకచింత కలుగుచున్నది. దానివలన భయమును కలుగుచున్నది.

సఖులు:—అదియేమి? సఖీ!

తిలో త్తమ:—నా ప్రాణనాయకుం డిచ్చటినుండి సురక్షితముగా వెళ్లిపోయి యుండునా ? మనవారు అతని కేమియుఁ గీడుచేయక యుండియుందురా.

సుభాషిణి:—ఈచింతలేల సఖి ! అతఁడు మహాపురుషుఁడని నీవే చెప్పినావు. మేమును ఆలాగే నమ్మియున్నాము. వచ్చినప్పుడు ఎంత సన్నాహముతోను, జాగ్రత్తతోను, వచ్చినాఁడో, ఆరీతినే వెళ్లిపోయియుండును. చింతవలదు సఖి ! మఱియు మారీచిహిడింబుల సహాయముచేతనే, అతఁ డిక్కడికి వచ్చియుండవలయును. గనుక వారు తిరిగి వెళ్లిపోవుటకు తగినసాహాయ్యము చేసియేయుందురు. సందేహము లేదు.

మనోరమ:—అవును సఖి ! సుభాషిణి చెప్పినది నిజమే. నీకీచింత లవలేశమువలదు.

తిలో త్తమ:—అవునౌను ! అయినను, "అతిస్నేహః పాపశంకీ" కదా ! కనుక నాప్రాణేశ్వరుని క్షేమార్థముగా స్వామిని ప్రార్థించెదను.

రాగము - మాంజీ, తాళము - రూపకము.

పల్లవి. బ్రోవనిది సమయమురా. శ్రీదేవదేవ, శరణాగతవత్సల.

అనుపల్లవి. నీవేగతియని నమ్మితిని. సర్వ
పావన. నేనొక బాలిక నైతిని ॥బ్రోవ॥
శ్రీనివాసుండని బిరుదుగలనీవు.
స్త్రీలరక్షింపక పోవవు, గాన, నా
ప్రాణేశుని కపాయములేక.
పాలింపవలయును కృపానిధి ॥ బ్రోవ ॥

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము.

పంచమాంకము - ప్రథమస్థలము.

ఒక యుద్యానము.

(మూర్తి, నరసింహుడు, పరమానందము, భట్టుడు, వీరు ప్రవేశించుచున్నారు.)

మూర్తి:—తమ్ములారా! నా కూరికి వెళ్లుటకు సిగ్గువేయుచున్నది. నే నెక్కడనేని విదేశగతుండనయ్యెదను. మీరు సురక్షితముగా నిల్లు చేరుడు.

గురు:—మన యింటికి మనము వెళ్లుటకు సిగ్గెందుకన్నా? మనుష్య ప్రయత్నములన్నియు కొనసాగునా? అట్లయిన ప్రపంచమే నిలువదే?

మూర్తి:—మనము చేసిన కార్యమేమి? ఆపడచు, లలితను, చతురంగములో సంగ్రామము జయింపలేక, దాని కారాగృహములోబడి, తుదకు సంకెళ్లు వేయించుకొనుటకు తెచ్చుకొన్నాము. దానిని జయించి క్రొత్తగా పెండ్లాడిన దాని భర్త పుణ్యమువలన, మనకు కారాగృహవిమోచనము కలిగినది. మనమిందఱియెదురుగా సభలో నిలిచి వీరవాదము చేసివచ్చి చేసినపని యింతేకదా! ఈ పరాభవముతో నిల్లుచేరిన మనతండ్రిగారికి లాభమేమి? వారు తప్పకుండ ప్రాణత్యాగము చేసికొందురు. ఇదియన్ని యట్లుండనిండు. ఆమహానుభావుడు సర్వానందుడున్నాడే, వాని ముఖ మేలాగు చూతును? నామట్టుకు ఊరికివెళ్లుట యెంత మాత్రము మంచిదికాదని తోచుచున్నది.

పరముడు:—అన్న ! నీయోచన యెప్పుడును నిట్టిదే. తండ్రిప్రాణత్యాగముచేసినయెడల హానియేమి ? అనేకులు పోవుచుండుట ప్రపంచ ధర్మము. నీవు రాజుగా నుండిన మేము నీకు సహాయులమై యుందుము. ఆత్మానందుఁడు మనవిధేయుఁడేగదా. వానికి భయమేమి?

వజ్రుఁడు, పరముడు:—ఔనన్నా ! నీకేలచింత ? నిర్భయముగ వెళ్లుదము. రమ్మన్నా. (అని చెయ్యిపట్టి లాగుచున్నారు.)

మూర్తి:—(ఆత్మగతము) వీరుసహాయులయిన నాకేమిలోపము? రాజ్యము మూఁడుదినములలో పరిష్కారమవును. (ప్రకాశము) తమ్ములార! మీరు క్షత్రియులుగాఁ బుట్టియు ఆత్మగౌరవము, మానము, వీని యందు మీకు లేశము దృష్టిలేక యున్నదే. ఇది యేమి చోద్యము.

భట్టుడు:—అన్నా ! ఇవి యన్నియు పనికిమాలినవారు కొందఱు పనిలేక కల్పించిన మాటలేగాని, లోకవ్యవహారములో దేనికైన నుపయోగముకలదా ? "మానము, మానము" అని కూర్చుండువానికి ఏ వ్యాపారము జరుగదు. సమయమునకు తగినట్లు నడుచుకొనువాఁడే పురుషుఁడు. కార్యము సుఖ్యమయినఁ గారణములును సుష్టువులే.

పరముడు:—మానము తెల్లదా ? నల్లదా ? మనమిప్పుడు "మానము మానము" అని కూర్చున్న మనకేమిగతి ? రా అన్నా ! ఇల్లుచేరుదము రా !

మూర్తి:—(ఆత్మగతముగ) వీరుపరమమూర్ఖులు. వీరితో పుట్టిపెరిగినందుచే నాకును ఆమూర్ఖత గట్టిగ తగిలియున్నది! లేనియెడల నీలాటిపనికి నేనును పూనుకొందునా. సాధారణముగా లోకవ్యవహారములలో, సద్గుణము, మంచిమనస్సు, సత్ప్రవర్తన, వీనికన్నిటికిని, శోభ చాలతక్కువ. (నిట్టూర్పుతో) ఈశ్వరా ! ఈపాపభూయిష్ఠమైన లోకము నేమనవచ్చును. (ప్రకాశముగ) తమ్ములార ! ఆలలితభర్తను మీరుచక్కగాఁ జూచితిరా ?

సుగ్గురు:—ఔనన్నా! వానిముఖము మన మెప్పుడో చూచినట్లున్నది.

మూర్తి:—అదికాదు. గానియందు మనకుటుంబచ్ఛాయయే గాక మన తండ్రిగారి ఛాయయును, సర్వంసహాదేవిగారి ఛాయయును సంపూర్ణముగా నున్నవి. మీరు కనుగొన్నారా?

సుగ్గురు:—మాకేమియు ఆలాచుతోచలేదు. నీకెప్పుడును భ్రమ యెక్కువన్నా! సర్వంసహావార్తవిని ఇరువదిసంవత్సరములాయెను గదా! ఆమెయును, ఆమెకొమారుడును, ఏగతిని పొందినారో తెలియదు. ఆపనికిమాలిన వృత్తాంతమును నీవిప్పుడు తెచ్చిపెట్టుచున్నావు.

మూర్తి:—ఆలాగుకాదు. తమ్ములారా! నిజమెప్పుడో బయలుపడును గాని తప్పదు. (ఇంతలో విజయుడు ప్రవేశించగా అతనినిబాగుగా జూచి దిగ్గున నిలబడి, యొండొరులతో జనాంతికముగ)

రు:—వీడేవాడు. ఇదేమి ఆశ్చర్యము! వానిమాట ప్రస్తాపించుచుండగా ఆకాశమునుండి గభమని దుమికినట్లు వచ్చినాడే! (అని స్తబ్ధులయి నిలబడుచున్నారు.)

యుడు:—(వినయముతో దగ్గరచేరి) అయ్యలార! మీ రెక్కడికి వెళ్లుచున్నారు? (ఆత్మగతము) దైవాధీనముగ నేను నాయన్నలతో కలిసికొన్నాను. నేను వీరిని కలసియే తండ్రిగారి దర్శనము చేసినచో, నేనకాలములో అయిదుగురు కుమారులను వారుచూచుటయేకాక వారికి దృష్టియు వచ్చినట్లయిన నెంతటి యానందమును బొందుదురో కదా!

ముడు:—(జుగుప్సాగర్వములతో) మే మెక్కడికి వెళ్లిన నీకేమి?

డు:—మాకర్మాన మేము వెళ్లుదుము. ఆజోలి నీకేమి?

డు:—మాతో నీకేమి పని?

ర్తి:—అబ్బాయి! మేము మధురాపట్టణమునకు వెళ్లెదము. నీవును

విజయుఁడు:—ఔను అన్నలారా! కోపమువలదు, నేనును అక్కడికే వెళ్లవలసిన పనియున్నది. కనుక మీవెంటనే వచ్చెదను.

(మూర్తితప్ప) ముగ్గురు:—నీవెవఁడవోయి? మమ్ములను "అన్నలారా" అని పిలిచెదవు?

విజయుఁడు:—ఏలకోపము? మీరు నాయన్నలు. నేను మీతమ్ముఁడనే, చక్కగ నాశీర్వదించుఁడు. (అని నమస్కరించుచున్నాఁడు.)

మూర్తి:—చిరంజీవ, మహదైశ్వర్యాభివృద్ధిరస్తు. (జనాంతికముగ) నేను ముందు చెప్పిన రహస్యమిదియే. నిస్సంశయము.

ముగ్గురు:—విజయుని బాగుగఁ జూచి (జనాంతికముగ) ఔనన్నా! నీవన్నది వాస్తవముగ నుండవచ్చును, గాని అది అసాధ్యము.

మూర్తి:—(జనాంతికము) నామాటే నిజము. అంతయు నిప్పుడే తేటపడును. (ప్రకాశముగ) అబ్బాయీ! మేమన్నలమా? నీవు తమ్ముఁడవా? ఈ పూర్వోత్తరసందర్భము నాకు కొంచెము తెలియపఱచుట బాగు.

విజయుఁడు:—నేను సర్వాంసహాదేవి కొమారుఁడను. నాపేరు విజయుఁడు.

ముగ్గురు:—(మూర్తినిజూచి) ఇదేమన్నా! ఇది?

మూర్తి:—(జనాంతికముగ) నేను ముందే చెప్పినానుగదా! (విజయునితో ప్రకాశముగ) తమ్ముఁడా! చాలసంతోషము. నిన్ను గొప్పపుణ్యముచేత చూచుట తటస్థించినది (అని కౌఁగిలించుకొని) దేవిగారు సురక్షిత లయియున్నారా?

విజయుఁడు:—శ్రీరామకటాక్షముచేత క్షేమముగా నున్నారు. ఇరువది సంవత్సరములు తాళి మీ రేలాగువచ్చినాఁ డనితలఁచినారుకాఁబోలు. అది యంతయు పెద్దపురాణము. మనము పట్టణముచేరినపిదప చెప్పెదను. (ముగ్గురును విజయుని అసూయతోఁ జూచుచున్నారు.)

మూర్తి:—విజయుఁడ! నీవెక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు? లలితను నీవే కదా పెండ్లాడినావు?

విజయుఁడు:—ఔనన్నా! అది అదృష్టవశమేగాని వేఱుగాదు. మీరు దేనిఁ జేయఁగోరి యూరువదలి ప్రయాణమయినారో దాని నేను చేసికొనివచ్చినాను.

ముగ్గురు:—(అతికోపముతో) మేమేమి చేయఁగోరితిమో నీకేమి తెలియును?

విజయుఁడు:—అన్నలార! కోపమేల? మీరుచేసిననేమి? నేను జేసిననేమి? మన మేకకుటుంబస్థులమేకదా? ఆగౌరవమును మీకే కలుగఁజేయ సన్నద్ధుఁడనై యున్నాను. తిలోత్తమనగరినుండి వచ్చుచున్నాను ఇదిగో ఆకమలము. (అనిపుష్పమును గట్టిగాపట్టుకొని చూపించుచున్నాఁడు. నలుగురు అత్యాశ్చర్యముతో పుష్పమును చూచుచున్నారు.)

మూర్తి:—విజయా! ఇన్నాళ్లు నీవెక్కడనుంటివి? మేమీపుష్పమునకయి బయలుదేరినట్లు నీకెట్లు తెలిసినది?

విజయుఁడు:—ఇవి యన్నియు కాలక్రమమున తెలియును. దయచేసి క్షమించవలయును.

ముగ్గురు:—అన్నా! ఇవన్నీ అబద్ధములు. వీడు మనస్సు వెళ్లిన రీతిని బొంకుచున్నాఁడు. నమ్మకుమన్నా!

విజయుఁడు:—అన్నలార! బొంకుట యెట్టిదో యిదివఱకు నే నెఱుఁగను, ఇకను నెఱుఁగకుండవలయునని సర్వేశ్వరుని సదా ప్రార్థించుచున్నాను. ఈ పుష్పమును జక్కగా చూడుఁడీ! దీని కాంతిచేతనే యిది దేవలోక జాతమని తెలిసికొనవచ్చును. ఇది సర్వదోషఘ్నము, "సర్వరోగఘ్నము" అనుట కేవిధమయిన సందేహము లేదు. అయినను పరీక్ష చేయవలయునని యిష్టముండునేని, ఎవరైనను కన్ను పొడిపించుకొనుఁడు, ఈక్షణమే కంటి నిప్పించెదను.

ముగ్గురు:—ఎంత పెంకెవాఁడవోయి నీవు! నీమాట నమ్మి కన్నుబోగొట్టుకొమ్మనియెదవా? జ్ఞాతిత్వమును బహుబాగుగా చూపిం

చుచున్నావే! అన్నా! వీని గడుసుతనమును దౌర్జన్యమును చూచితివా!

విజయుఁడు:—గడుసుఁదనము లేదు, దౌర్జన్యములేదు. త్రికరణశుద్ధితో నుండువా స్తవమునే చెప్పినాను. వేరేమియుగాదు. (ఇంతలో నొక గ్రుడ్డివాడు ప్రవేశించి.)

అంధుఁడు:—ఎవరండోయి మహాపురుషులు? పోడిపించుకొన్న కంటిని ఇప్పించేవారు? నేను శుద్ధ అంధుఁడను. దయచేసి నాకు కంటిని యిప్పించితిరా మీకు గొప్ప సుకృతము దక్కును.

విజయుఁడు:—(వానినిజూచి) అయ్యో! ఈలాగురండి! మీరు మంచిసమయమునకు వచ్చినారు. మీకు దృష్టి తెలియదా?

అంధుఁడు:—నాకు ప్రపంచము నల్లనిదో తెల్లనిదో ఇదివరకు తెలియదు. మనుష్యులకు నావలెనే రెండు కాళ్ళో ఎనిమిదికాళ్ళో ఎఱుగను.

విజయుఁడు:—అయ్యో పాపము, ఆలాగా? ఈ క్షణమే మీకు దృష్టి నిప్పించెదను. (అని పుష్పమును వానికన్నులమీఁదఁబెట్టఁగా వానికి కన్నులు నిర్మలముగా తెలియవచ్చుచున్నవి.)

అంధుఁడు:—(కన్నులు తెఱచి నలుప్రక్కలు బాగుగఁజూచి, అత్యాశ్చర్యానందములతో విజయుని పాదముల మీఁదఁబడి) ఓమహాత్మా! నీ వెవఁడవో నాకు తెలియదు. కాని నామట్టుకు నీవే సాక్షాన్నారాయణుఁడవు. నీకు అనంతకోటి వందనములు. నేను యక్షరాజును. శాపముచేత ఈ పాపిష్టిజన్మము నెత్తినాను. ఆపాప విమోచనము నీయనుగ్రహముచేత నాకు కలిగినది. ఓమహానుభావా! ఇఁక నొక నిముసమైన నే నిచట నుండఁజనదు. నావలన నేమయినసహాయము కావలసియుండునేని నన్ను తలఁచినఁజాలు. తత్క్షణమే నీకు ప్రసన్నుఁడనయ్యెదను.

విజయుఁడు:—యక్షరాజా! నీ కనంతకోటి వందనములు. నరాధముఁడనగు నాచేత తమకు శాపవిమోచన మయినదే. నాజన్మ మిప్పుడే

సఫలమయినది. తామ నెలవిచ్చినది మఱవను. దయమాత్ర ముంచవలయును.

యక్షరాజు:—నీవు నరాధముఁడవు గావు; మహాపురుషుఁడవు. అతిశీఘ్రములోనే దేవసామ్యమును బొందఁబోవుచున్నావు. కొలఁదిదినములలో నీమనోభీష్టము కరస్థమగుచున్నది. నీ కేలోపమును రాఁబోదు. ఇఁక నే నుండఁజనదు. సెలవు (అని ఆకాశయానముగా వెళ్లుచుఁ) నేను చెప్పినది మఱచిపోఁగూడదు. నా సహాయ మెప్పుడైన కోరవలెను. అప్పుడే నామనము స్తిమితము నొందును. (అని వెళ్లిపోవుచున్నాఁడు.)

విజయుఁడు:—చిత్తము. ఆలాగే తప్పక. (అని యక్షరాజుదారిని ఆశ్చర్యభక్తులతోఁజూచుచు ఆత్మగతముగ) దేవసామ్యమును బొందఁబోవుచున్నావన్నాఁడు. తిలోత్తమ నాకుదొరకునా. (అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నాఁడు.)

మూర్తి:—విజయ! కడుచక్కని పని చేసినావు. నీవు బహుబుద్ధిమంతుఁడవు. (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

ముగ్గురు:—(జనాంతికముగ) వీని కాలుచేతులు త్రాటితో గట్టిగా కట్టి పడవేసి ఆకమలమును మాత్రము లాగుకొనివెళ్లిపోదము. నీవేమి చెప్పుచున్నావు. (అని వారిలో వారు చర్చ చేయుచున్నారు.)

రుద్రుఁడు:—(జనాంతికముగ) అన్ననడిగెదను.

పరముఁడు:—(జనాంతికముగ) అన్నకుమతిలేదు. అడుగవద్దు.

భట్టుఁడు:—ఆలాగుకాదు. అడుగుటమంచిది. అన్నా! ఇలాగురమ్ము! (అని మూర్తి చెవులో చెప్పుచున్నాఁడు.)

మూర్తి:—(జనాంతికముగ) హరిహరీ! నేనెంతమాత్ర మొప్పను. మంచిదికాదు; మంచిదికాదు! మనకే హానికలుగును. వీఁడు మహాపురుషుఁడు. జాగ్రత్తగా నుండవలయును సుమా!

ముగ్గురు:—(జనాంతికముగ) నిన్నడుగుటే మాతప్పు. మావల్ల నయి

నది మేమే చేసికొనియెదము. నీవేమైన నాటంకపర్చితివేని నీకు ఆగతియే.

మూర్తి:—(జనాంతికముగ) ఇదివరకు దెచ్చుకొన్న పరిభవములు చాలవా? ఎందుకు నిష్కారణముగ ఘోరకృత్యమున కొడిగట్టెదరు

విజయుఁడు:—(వీరి జాడలు చూచి కొంచెముసందేహపడి) అన్నలార మీకు నాయందు కనికరము నమ్మకము లేనట్టున్నది. నేను మీ విధమైన కీడును చేయలేను చేయఁదలంపను లేను. నేనేమి చేయ వచ్చును? నా అదృష్ట మింతియే కాఁబోలు. నాకర్మమున నేన వెళ్లిపోయెదను. అనంతకోటివందనములు. శీఘ్రముగానే మనమ మరల కలిసికొందుము. (అని వెళ్లిపోవుటకు తిరుగుచున్నాఁడు ఈసమయములో మూర్తి తప్పఁ దక్కిన ముగ్గురును విజయుని తెలియకుండ తిన్నగా వెంటఁబడి, మూర్తి వలదని పలుమాఱు సంజ్ఞచేసినను వినక, విజయునిపై హఠాత్తుగఁబడి, వానిక్రిందఁబడ వేసి ఒకఁడు బట్టతో కండ్లను, మరిద్దరు కాళ్లు, చేతులు తా టితో కట్టుచున్నారు.)

విజయుఁడు:—అన్నలారా! ఇది మీకు ధర్మము కాదు. క్షత్రియజాతి మీరు అపకీర్తి దెచ్చుచున్నారు. ఎదురుగా నిలఁబడి మీర నలుగురునుచేరి యుద్ధముఁ జేసి గెల్చుకొన్నయెడల చాలబాగు నుండును, నాకు నయితము సమ్మతమవును. ఈలాగున హఠాత్త గా నావెంట వచ్చి, నాకు తెలియకుండఁ బడఁద్రోయుట పుంస్త్వ లక్షణము కాదు. పోనీ! దీనికి తగిన ప్రతిఫలమును వెంటనే అనుభవింపకపోరు. ఈశ్వరుఁ డొకడున్నాఁడు గదా! (అని కేకలు వేయుచుండఁగా, ముగ్గురును నేమియు బదులు పలుకక, విజయుని గట్టిగ కట్టి పడవేసి కమలమును లాగుకొందురు.) మీరు మహా పాపులు, రాక్షసులు, ఘోరపిశునకులు. మీముఖావలోకనము చేయునేరాదు. (అని మూర్తి కేకలువేయుచుండ వానిచేతులుకూడ వాని ముందు త్రోయుచు వెళ్లిపోవుచున్నారు.) దేవదేవా! పురుషోత్తమ! రామచంద్ర! ఇపుడు నేనేమి సేతును;

రాగము - వేదఘోషప్రియ, ఆదితాళము.

తామరసము పోయెఁగా తల్లడిల్లుటయాయెఁగా
పామరపుస్నేహముతో పథ్యము పల్కితివీరితో
ఏమాత్రంబును సఖ్యం బిట్టిమూర్ఖుల కముఖ్యంబె
నామదికిమోసము వచ్చెనాయన్నలకే ద్వేషమెచ్చె
ఈమహీనను భోక్తవ్యములే యేసవ్యాపసవ్యములుఁ
భామామణిలలితకుఁ జెప్పిన భద్రములన్నియు దప్పెనా
క్రోధనలి తిలోత్తమా ముఖము గోరికదీర నెట్టులచూతునో
రామా సీతామనోహరా రక్షింపనిదిసమయమురా

(అని వ్యసనముచే చేతులు పిసికికొనుచుండఁగా, వాని యంగుళి యందున్నమంత్రకల్పితమగు తిలోత్తమయుంగరముమీఁద వాని చేయిపడఁగా, ఆయుంగరముయొక్క మహిమచే నొకడు పాతా ళమునుండి ప్రత్యక్షమగుచున్నాడు.)

పురు:—(విజయుని కెదుట నిలిచి) నావల్ల నేమి కావలయునో చేయసన్న ద్ధుడనై యున్నాను.

విజయుఁడు:— (వానిఁజూచి అత్యానందముతో ఆత్మగతముగ) ఇది యును రామకటాక్షమే! రామచంద్ర! నీవిలాసలు అనను మేయ ములు. (ప్రకాశముగా) మీరెవరో నాకు తెలియదు. కాని నాదే హమును కట్టియుండు త్రాటిని మొట్టమొదట దయచేసి విప్పి వేయవలెను.

పురు:—అలాగే (అని విప్పివేయుచున్నవాఁడు.)

విజయుఁడు:—(లేచి) ఇంక నేభయములేదు. (కొంతవిచారముతో) కమల ముపోయినది. పోనీ. ఏపనికి తెచ్చినానో ఆపని అవునుగదా! అంతే చాలును. తండ్రిగారికి కన్నులు వచ్చినట్లయిన నాకు సామ్రాజ్య పట్టాభిషేకమాయినట్టే. (ప్రక్కదిరిగి) మీరెవరో దయచేసి చెప్ప వలెను.

పురు:—నేనెవఁడనో చెప్పవల్లఁగాదు. కాని ఆయుంగర మెవరివద్దను
దో వారిసేవకుఁడను. ఎప్పు డాయుంగరమును చేతితో రాసిన
తత్క్షణమే వారికి ప్రత్యక్షమయి కావలసినదంతయుఁ జే
వలసినవాఁడను. మీ కేదికావలసినను ఈక్షణమే చేసిపెట్టెద
నాసామర్థ్యము అనన్యాదృశము. మీరు కావలసినది సెలవియ
వచ్చును.

విజయుఁడు:—ధన్యుఁడనైతిని. తిలోత్తమ మేడవంటిమేడ ఏతత్క్ష
మీయరణ్యములో కల్పింపగలవా ?

పురు:—ఇదిగో వచ్చినది. (ఆకాశమునుజూచి) మేడా! దిగుమా
(అనఁగానే అత్యద్భుతమగు మేడదిగుచున్నది). మరేమికావ
యును ?

విజయుఁడు:—(అత్యాశ్చర్యానందములతో) ఒకచక్రవర్తికి కావలసిన ధ
కనక వస్తువాహనములన్నియు సేకరింపఁగలవా ?

పురు:—మీమనోవృత్తి ననుసరించి అప్పుడేనిర్మించితిని. అన్నియు సి
ద్ధములయి యున్నవి. మరేమిసెలవు ?

విజయుఁడు:—ఈధనాదులు అక్షయములయి యుండవలయునని వ
మీయవలయును.

దేవత:—అయినది. మరేమి ?

విజయుఁడు:—నా తల్లిగారును నిర్మలచిత్తయును ఇప్పుడే యిక్కడ
వచ్చునటుల వరము దయచేయవలయును.

దేవత:— ఇదిగో వచ్చుచున్నారు. మీఁద చూడుఁడు. (అనఁగా సర్వ
సహా నిర్మలచిత్తలు, ఆకాశయానమున వచ్చుచున్నారు.)

విజయుఁడు:—వారినిఁజూచి (అతి వినయానందములతో నమస్కరించి
అమ్మా! అనంతకోటివందనములు, నేను విజయుఁడను-సురక్షిత
డనై తిరిగివచ్చినాను. భయమెంతమాత్రమును వలదు.

సర్వం, నిర్మల:—ఇదేమి అద్భుతము! ఇదేమి యానందము! (అని విమా
నమునుండిదిగి, విజయునిజేరి, సర్వంసహావిజయుని కౌఁగిలించి

కొని) నాబంగారుకొండా! నాముద్దులపట్టీ! నాజీవాధారమా! సర్వస్వమా! (అనివలు తెఱఁగుల ముద్దులాడుచు) బిడ్డా! నిన్నుఁ జూచినానే! ఇదియే నాకుఁజాలు! ఇఁకనేమియువలదు.

విజయుఁడు:—అనంతకోటివందనములు. (అని నిర్మలచిత్తకు నమస్కరించుచున్నాఁడు.)

నిర్మల:—నమస్కరింపనేలా? నీకు సర్వాభీష్టములు సిద్ధించుగాక! (అని కౌఁగిలించుకొని ముద్దుపెట్టుచు) నీముఖచంద్రదర్శనము లేక మేము పడ్డపాటున కేమనవచ్చును! ఇప్పుడు మేము కృతార్థుల మయితిమి.

సర్వం:—(నలుప్రక్కలు తిరిగిచూచి) నాయనా! ఈ యరణ్యమేమి? ఇందు ఈలోకోత్తరమగు మేడయేమి? మేమొక్కనిముసములో ఇల్లువదలి ఆకాశయానమున నిక్కడికి వచ్చుటయేమి? ఇవి యన్నియు నాకేమియు బోధపడలేదు.

విజయుఁడు:— ఈపూర్వోత్తర సందర్భములు వెనుక మనవిచేసెదను. ఈ మేడయు మీరిక్కడికి వచ్చుటయు మఱికొన్నివింతలును ఈ మహానుభావుని కృపచేత కలిగినవి. (అని పురుషుని జూపించుచున్నాఁడు.)

సర్వం:—వీ రెవరు?

పురుషుఁడు:—దేవిగారు! నేను "ఫలానా" అని చెప్పనసాధ్యము. కాని మీకు కావలసినవన్నియు సన్నద్ధములయియున్నవి. మఱేమికావలసినను సెలవైన ఇప్పుడే సిద్ధము చేయించెదను. నాకు కాలయాపనమవుచున్నది.

సర్వం:—ఏమికావలయునో నాకేమియు బోధపడినదికాదు. ఇది నాకు క్రొత్తప్రపంచముగా నున్నది. నేను మయిమఱచియున్నాను. నాయనా! నీవేమనుచున్నావు?

విజయుఁడు:—అమ్మా! ఈమహానుభావుని కృపచేత చక్రవర్తికి కావలసినవస్తువులన్నియు సన్నద్ధములయియున్నవి. వీరిపూర్వోత్తరసందర్భము తెలియకయుండుటయే కొంతచింత.

పురుషుఁడు:—అయ్యలారా! అది కాలక్రమమున తెలియవచ్చును. నా కిప్పుడు సెలవా?

తల్లి-కొడుకులు:—మీరెవ్వరైనను మహానుభావులైయుండవలెను! మీకు ప్రత్యుపకారముఁ జేయుట కెన్ని జన్మము లెత్తినను సాధ్యము కాదు. సదా మనసున ధ్యానముఁ జేయుచు స్తుతించుచుండుట తప్ప వేఱు చేయ నశక్తులమై యున్నారము. సర్వదా మా వందనముల సంగీకరించుచుండవలెనని సవినయముగఁ బ్రార్థించుచున్నారము. ఇంతే మా మనవి.............. మమ్ము మఱవవలదు. (అని నమస్కరించుచున్నారు.)

దేవత:—మీరు సంకల్పసిద్ధులు. మీకే విధమయినను లోపము రాఁబోదు. అతిత్వరలో మీయభీష్టము లన్నియు సమకూరును. చింత యొకింతయు వలదు. (అని వచ్చిన దారిని వెళ్లిపోవుచున్నాఁడు.)

విజయుఁడు:—తల్లీ! ఈ గడియలోపల నోటఁ జెప్పలేని అత్యద్భుతము లనేకములు జరిగినవి. దైవాజ్ఞలు కడు దురూహ్యములు.

సర్వం:—నాయనా! నీ వేలాగు వెళ్లినావు? ఏలాగు వచ్చినావు? నీవు తేఁగోరిన కమల మేమయినది? ఈయరణ్యములో నెందులకుఁ బడినావు? ఈపురుషుఁడు నీ కెట్లు సహాయమాయెను? ఈవృత్తాంతములు సమర్మకముగఁ జెప్పుము.

నిర్మల:—దేవిగారు! ఇప్పుడేమి తొందరపాటు! మన బిడ్డఁడు చాల అలసియున్నట్లున్నది. స్నానభోజనాదులయిన వెనుకఁ జెప్పవచ్చును.

సర్వం—స్నానభోజనాదు లెక్కడఁ జేయునది?

నిర్మల:—ఇక్కడనే! ఈమేడలోపలికి వెళ్లి చూచి వచ్చినాను. ఏమనను, ఇంద్రభవన మీలాగుండదు. రథగజతురగపదాతులును, సేవకులును, చారులును, తుదకు వంటలుసయితము సిద్ధముగా నున్నవి. ఈక్షణములోనే స్నానభోజనములు చేయవచ్చును. ఈయరణ్యములో నేనివియన్నియు నేలాగు కుదిరినవో నేనూహింపలేను.

సర్వం:— (ఆశ్చర్యముతో) ఇవన్నియు నిజమేనా?

విజయుఁడు — నేనును జూడలేదు. ఇప్పుడే వచ్చినాను. ఆపురుషుని ప్రసాదముచేత అన్నియు నాలాగేయుండవచ్చును. ఇవన్నియు వెనుక కనుఁగొనవచ్చును. కాని యింతకటాక్షము ననుగ్రహించిన ఆ పరమకారుణికుఁడగు శ్రీరామభద్రుని కొంచెము స్తుతించిపాడుదము. రమ్ము. తల్లీ! నిర్మలచిత్తా! నీవుకూడ పాడుము.

ఆలాగే! చిత్తము.

(ముగ్గురును పాడుచున్నారు.)

రాగము, కదనకుతూహలము. తాళము, ఆది.

పల్లవి. జలజాతబంధుకులశేఖరా,
జగదీశ సజ్జనశ్రీకరా, జలజాతబంధుకులశేఖరా.

అనుపల్లవి. కలలోనైనను గనలేనివింత
గలిగించితివి కరుణించినవాఁడవై. ||జల||

చరణము. త్రుటిలోనె యిందుండిన కాననం
బెటుపోయెనో, యేమాయెనో
మటుమాయపు సామ్రాజ్యంబుతో
నిటువంటి హర్మ్యము మెప్పించినావు జలజాత||
నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః.

(ఇంతలో నిద్దరు వైతాళికులు ప్రవేశించి) దేవ! అన్నియు సన్నద్ధముగ యున్నవి. స్నానభోజనములకు విజయంచేయవచ్చును. దేవిగారికిని అన్నియు సిద్ధముయియున్నవి.

విజయుఁడు.—అమ్మా! వెళ్లుదము రండు.

వైతాళికుఁడు.— దేవ! ఇదిగో మార్గము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము.

షష్ఠాంకము - ప్రథమస్థలము.

(మథురాపట్టణములో రాజవీధి.)

(లలిత, పురుషవేషముఁ దాల్చి ప్రవేశించుచున్నది).

లలిత.—నాప్రాణనాథుఁడు నన్నుఁబాసి వెడలిపోయి తొమ్మిదిమాసము లయినది. అనేక దేశములు, పురములు, తిరిగిచూచితిని. చారులుచూడని దేశము లేదన్నారు. ఆయనవార్త నాకిదివఱకు నుంతయు తెలియలేదాయెను. హా! విశ్వనాథా నేనేమిసేతును, దేవా! నాప్రాణేశుఁడు సురక్షితుఁడై యెక్కడనుండినను చాలును. త్రిమూర్తులారా! అష్టదిక్పాలకులారా! ఈయబలపై కనికరింపుఁడు. మిక్కిలి దుఃఖించుచున్న నావంటి నిరపరాధినియగు నబల మనసు నూరడింపఁదగినవార్తను మీరైనను జెప్పరా? మీరు సయితము దెల్పకపోయిన నాకేమిగతి? హా! ఈశ్వరా! కరుణింపవలయును.

రాగము, కేదార. తాళము, రూపకము.

పల్లవి. కరుణింపవలెరా, కరుణాజలధీ, కరుణించవలెరా,

అనుపల్లవి. పరమపురుషుఁడై సనాదు పతిభిక్షంబొసఁగిసన్ను॥ కరుణింప॥

చరణము. ప్రతిలేనిప్రతిజ్ఞఁజేసి, మనసునొచ్చియుండిన, నా
కతుల సుఖానందంబుల నమరజేసియొకనాఁడే
సతిమణి చింతనలదు సర్వముసాధించిమ్మో, నే
నతివగిమె వచ్చెదనని యుపాయము జేసివెడలె ॥కరు॥

నామనోహరుఁడు మహాపురుషుఁడు. అతని కేకీడునుగాని దేవుఁడు చేయఁడు. (ఇంతలో తిలోత్తమ పురుష వేషముఁ దాల్చి ప్రవేశించుచున్నది.) ఎవరోవచ్చుచున్నారు వారిద్వారా నానాథుని వృత్తాంత మేమయినను తెలియునేమో? కానీ చాటుననిలఁబడి వీరివృత్తాంతము కొంచెము తెలిసి కొందును గాక. (అని చాటున నిలువఁబడుచున్నది.)

తిలోత్తమ.—ఈయూఱుమాసములనుండియు ననేకనగర గ్రామసీమలు తిరిగిచూచుట యైనది. నాహృదయచోరుఁడగు నాప్రాణనాయకుని వృత్తాంతము ఎంతమాత్రము తెలియదాయెను. నేనేమి సేతును! రామచంద్రా! నాహృదయానందుని ముఖ చంద్ర దర్శన మెపుడు లభించునో! అతని కటాక్షవీక్షణంబు లెప్పుడు నాపయిబడునో, అతనివాగమృతము నేనెప్పుడు పానము సేతునో అతనిస్పర్శ హరిచందనానులేపనము నేనెపు డనుభవింతునో! అహాహా! నామోహము నేమనవచ్చును! (నిట్టూర్పుతో) అతనిదర్శనాదిసుఖములు నాయితము వలదు. అతఁ డెక్కడనైనను కుశలముగానున్నాఁ డను వార్త దెలిసినంజాలును. అదికూడఁ దెలియ లేదే! దేవదేవా! రామచంద్రా!

రాగము, శహాన. తాళము, త్రిపుట.

పల్లవి. వార్తామాత్రము చాలునే, నాసామి శుభ
వార్తామాత్రము చాలునే.

అనుపల్లవి. ఆర్తిరక్షకా నన్ను సహగను వేఁడుకొందును ॥వార్తా॥

చరణము. కనులారఁజూడకయే కనుగొనకయే పూర్వోత్తరముల్
వనితా బుద్ధితో నాని దలచియున్నానుగా
మనసిచ్చినదానగా నినను నెయ్యకవేఁడు
ఇనకులతిలక! వా డెందునున్నాడను శుభ ॥వార్తా॥

లలిత.—(ఆత్మగతము) ఈయెదుటివ్యక్తి యొక్కమాట పాటలు విన నాగతియే తటస్థించి యున్నటులున్నది. ఏకగతినిం బొందినవారివలు మూరువేషముతో నొకచోటంగలిసి కొనుట! ఏమి చిత్రము (అని తిలోత్తమచెంతకేజేర నిద్దఱు నొండొరులం జూచి, పరస్పరమాత్మగతము) ఓహోహో! ఏముకాంతి! ఏమిలావణ్యము ఏమితీరు! ఏమిస్థితిగతులు! ఇటువంటివ్యక్తిని నేనీవఱకు నెదును చూడలేదు. ఈలోకమునకర్హమైన వ్యక్తిగాదు.

తిలోత్తమ:—(లలితదగ్గఱంజేరి) అయ్యా! నమస్కారము. నావలె తాముసు అధ్వగవేషధారులయి యున్నారు. తా మెవ్వరో సెలవిచ్చితిరేని చాల సంతోషించెదను.

లలిత:—అయ్యా! అనేక నమస్కారములు. నేను జ్యోతిష్కుడన దేశాటనము నేయుచున్నాను. తామెవ్వరో దయచేసి సెలవిచ్చెదరని నా ప్రార్థన.

తిలోత్తమ:—నేను గాయకుడను. తమవలెనే నేను దేశాటనము చేయుచున్నాను.

లలిత:—నేడు కడుసుదినము. తమవంటిమహాశయుల సాంగత్యము లభించినది. ఇప్పుడు తామెక్కడకు దయచేయుచుంటి యున్నారు?

తిలోత్తమ:— ఈపురము మిక్కిలి గొప్పదిగనున్నది. ఈరాజవీధి మిక్కిలి గంభీరముగ కనంబడుచున్నది. ఈపట్టణములోపలికి వెవలెనని నాయుద్దేశము. తమయభిప్రాయ మెట్టిదో?

లలిత:—నాయుద్దేశమును నదియే.

తిలోత్తమ:—అయిన మనమిద్దఱము కలిసి వెళ్ళుదమా?

లలిత:—అట్లైన చాల సంతోషము.

తిలోత్తమ:—నాకు చాల దప్పియగుచున్నది.

లలిత:—నాకును దాహముగ నున్నది. ఇదిగో నొక గొల్లదివచ్చుచున్నది కొంచెము చల్ల త్రాగుదము. (గొల్లది ప్రవేశించుచున్న అమ్మా ఈలాగురమ్ము, దాహమునకు కొంచెము చల్లయిచ్చెదవ

గొల్లది:—([illegible] విశేష [illegible] అన్న [illegible]) వీరెవరో. [illegible] (ప్ర [illegible]) [illegible] ([illegible] పలికి [illegible])

లలిత:—[illegible] వెయ్యికనేను [illegible] (అని [illegible] కిచ్చుచున్నది.)

లో త్తరవు:—([illegible]) [illegible] (అని పలికి కిచ్చు [illegible])

లత:—([illegible]) [illegible] గలము. (గొల్లదానితో) అమ్మా! నీవీసమయమందు మా [illegible] పరిహారము చేసినందులకు మేమేమి ప్రతిచేయఁగలము! అయినను దీని నుంచుకొనుము. (అని యొక రత్నకంకణము నిచ్చుచున్నది.)

లో త్తరవు:—[illegible] (అని [illegible] నిచ్చుచున్నది.)

గొల్లది:—[illegible]! [illegible] దేవతలు [illegible] నేను [illegible] దొరకక [illegible] అనే [illegible] చేసే [illegible] లిచ్చుచున్నారే [illegible] దీనికి [illegible]

సరు:—అమ్మా! [illegible] తీరదు. [illegible] వెలుగాయ [illegible] కు కలుగఁజేసిన [illegible] కీ కేమిచ్చినను [illegible] అందరు [illegible] సమానులే [illegible] లేదు, [illegible] అని [illegible] అనాటి [illegible] లోకములో సాధారణముగ [illegible] తోంబదితొమ్మిదిపాళ్లు

కాని, సమయము, సందర్భము, ఇవి కొందఱకు లేకపోవుటచే ఆబుద్ధిని వినియోగించి విద్య సంపాదింప తప్పిపోదురే కా వేఱుకాదు. ఈకారణమునుబట్టి అందఱు మనుష్యులునుసము లే నీకింతయు చింతవలదు. ఈవస్తువుల నుంచుకొనుము.

గొల్లది:—చిత్తం! మీరు మిక్కిలి దొడ్డవారు. మీదయచేత నేని వీథిఁబడఁబని లేదాయెను. ఈవస్తువు నమ్ముకొని పెద్ద మొత్తు బ సంసారినవుతాను. మీవంటివారు ఒక్కొక్క దేశమున కొక్కొ క్కరుంటే చాలు.

లలిత:—అమ్మా! కనఁబడుచున్న దే. అదిగో పెద్దమేడ. అది యెవరిది?

గొల్లది:—శ్రీభీమేశ్వరమహారాజావారి మహలు.

లలిత:—వారికి జ్యోతిషసంగీతములలో సరదా కలదా?

గొల్లది:—వారికెప్పుడునున్న సరదాలావు, ఇప్పుడైతేనో ముందటికంటె పదంతలు లావుగా నున్నదంట.

తిలోత్తమ:—కారణమేమి?

గొల్లది:—వారు చాలాదుఃఖపడియున్నారు. ఆదుఃఖాన్ని జోస్యసం తములు వినుటలోనే పోగొట్టుకొంటూన్నారట. రాజ్యమే పాడై పోతున్నది.

లలిత:—వారు దుఃఖపడుటకు కారణమేమి?

గొల్లది:—వారికి కన్నులుపోయి ఇరవై సంవత్సరములకు పైఁగానైనది ఎక్కడనో తామరపువ్వున్నదనిన్నీ, దానిని తెచ్చి కంటికద్దితే కన్నొస్తుందనిన్నీ ఎవరోఅన్నారఁట! దానికై వారికుమారుల నలుగురున్ను వెళ్లిపోయి సంవత్సరంపైగా నయినది. ఇదివరక వచ్చారుకారు. ఈకారణములుబట్టి ఏజ్యోతిష్యుడువచ్చినా, మా కుమారు లెప్పుడువస్తారని అడగడం ఏసంగీతపాటకుడువచ్చినా వానితో ప్రొద్దుబుచ్చడం, ఇంతేకాని రాజ్యకార్యములన్నియు సుభ్రంగా వదిలి వేసినారు.

తిలోత్త:—(ఆత్మగతము) ఈవార్త అనుకూలముగానే యున్నది. నా హృదయేశ్వరుఁడు ఈనలుగురిలో నొకఁడుగా నుండవచ్చును. అతఁడు తేఁగోరిన కామునగరము మానదే, కాని ఆకామునగరముపోయి ఆఱుమాసములాయినదే. ఇదివఱకు అతఁడు ఇల్లుచేరలేదే! ఏమయినాఁడో? జగత్పతి! రామభద్ర! నాప్రాణనాయకునికి ఆపదలురాకుండ రక్షించి నన్ను పాలింపవలసినభారము నీదేగాని నేనేమి చేయఁగలను! అఘటితఘటనాసమర్థుఁడవు నీవేగదా! (నిట్టూర్పుతో) అన్నిఁటికిని రాజునొద్దకు వెళ్లినచో వృత్తాంతమేమయినను తెలియవచ్చును. అక్కడికి వెళ్లుదము.

ఏత:—(ఆత్మగతం) ఈనలుగురికిని నాప్రాణనాథునికిని ఏమో అనుబంధమున్నది. కనుకనే వీరిని జ్ఞాపకమున నుంచుకొనుమని నాప్రాణనాథుఁడు చెప్పినాఁడు. వెళ్లునప్పుడు తనవ్యాపారము జనకప్రయుక్తమని చెప్పివెళ్లినాఁడు. అతఁడును ఈకామరసమునకే వెళ్లియుండునా? అతనికార్యము జనకప్రయుక్తమన్నాఁడు గనుక అతఁడు వీరియన్నదమ్ముఁడై యుండవలయును. ఏమో గొప్పవింతగానున్నది. ఈ రాజువద్దకు వెళ్లిన కొంతవర్తమానము తెలియవచ్చును. అని తోఁచుచున్నది. (తిలోత్తమతో ప్రకాశముగ) ఈరాజుగారికి సంగీతజ్యోతిషములయం దాసక్తియు, అభిరుచియు నున్నదిగనుక మన మక్కడకు వెళ్లుట మంచిది యని తోఁచుచున్నది. తమ అభిప్రాయ మెట్టిదో?

శ్రోత్రసు:—నేను పూర్తిగ తమతో కలిసినాను. ఇద్దరము కలిసి వెళ్లుదము రండు.

ఎల్లది:—బాబు! నాకు సెలవు అనంతకోటివందనములు (అని వెళ్లిపోవుచున్నది.)

ఏత:—మనము ఒండొరులనామధేయమేమో తెలిసికొన్నముకాము. నాపేరు గణేశశర్మ యందురు. తమనామధేయ మేమో?

శ్రోత్రసు:—సాదబ్రహ్మానందుఁడు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

షష్ఠాంకము - ద్వితీయస్థలము.

(భీమరాజు మహలులోని సభామంటపము. భీమరాజు, మంత్రి, ఆత్మానందుఁడు, సర్వానందుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.)

భీమ:—మంత్రీ!

మంత్రి:—చిత్తం మహాప్రభూ!

భీమ:—ఆత్మానందుఁడు, సర్వానందులు వచ్చియున్నారా?

ఆత్మా, సర్వా:—కనిపెట్టియున్నాము దేవరా!

భీమ:—మనబిడ్డలు, ఆ కమలముకొఱకై వెడలి చాలకాలమాయెనుగదా

మంత్రి:—అవును మహాప్రభూ!

భీమ:—కమలము దొరకకపోయినచో వారైనను సురక్షితులై వచ్చినఁ జాలునని తలఁపవలసియున్నది.

సర్వా:—ప్రభువువారి కార్యము వేగమే సఫలమౌనని దృఢముగఁ జెప్పఁగలను దేవా!

భీమ:—తమవాక్యమందు నాకెప్పుడును నమ్మకమే, కాని యీనమ్మకమును మఱింత దృఢపఱుపఁగలిగినది మఱియొకటికూడ సంభవించినది దానిని మనహితులకందఱకును దెలుపవలెననియే నేఁడు సభకు వచ్చితిని. సావధానముగా నందఱును వినవలయును.

అందఱు:—అతిజాగరూకులమై యున్నాము మహాప్రభూ!

భీమ:—నిన్నరాత్రి చిత్రమైనకలయొకటిగంటిని; అదియేమన, రమారమి రెండుజాములరాత్రివేళ, నొకసిద్ధుఁడు నాయెదుటకు వచ్చెను. ఆకమలముయొక్క పూర్వోత్తరములఁ జెప్పిరే వారే. నన్నులేపి "రాజా నీవుచింతపడకుము, అతివేగముగా నీకొమరులు వచ్చుట యేకాక, నీయాంధ్యముసైతము తీరిపోవుచున్నది. మఱియు, నీస్వయాంధ్యతానర్థముచే బ్రస్తుతము నష్టమైయుండు ననర్ఘమగు రత్న మొకటియు, తదనుగుణములైన మఱికొన్నిరత్నవిశేషములును నీకు లభింపఁబోవుచున్నవి. ఇకనైనను జాగ్రత్తగాను సుఖము

గాను ఉండుము" అనిచెప్పి యంతర్ధానమాయెను దీని కేమనుచు
న్నారు మీరు ?

ందటు:—చాలసంతోషము మహాప్రభూ ! ఏలినవారి కన్ని సుంగళము
లును త్వరలో సమకూడఁబోవుచున్నవి. మఱేమించింత ?

:—కాని, నాస్వయంకృతానర్థముచే భ్రష్టమైయుండు నన
ర్ఘరత్న మొకటియు, దానికనుగుణములగు మఱికొన్ని రత్నవిశేష
ములును లభింపఁబోవుచున్నవి. అనుమాట నాకు బోధపడ
కున్నవి.

:—శ్రీ యేలినవారికి సంతోషము గలిగించుటకై యన్నమాటలే
కాని వేఱుకాదు.

త్రిసర్వా:—సిద్ధులమాటలు సహేతుకములై యుండునుగాని నిరర్థ
కములై యుండునా ?

:—(కోపముతో) సార్థకములగుట కేమియున్నదండీ ?

:—కోపమేల మహాత్మా, ప్రపంచమున మహాత్ములున్నారు మీవంటి
కు విని కని యెఱుఁగని విశేషలు పెక్కు గలవు. మనకుఁ దెలియని
యంశమా?

—(ఆత్మగతము) వీరిద్దఱును చేరి యేమి మంత్రము చేసినను లాభమేమి ?

—పోనీ, లేని కాని మానినిగుఱించి చర్చించుటన్నాడేల ? ఏమౌనున్నదో
చూచుకొందముగాక.

:—చిత్తము దేవా !

-ఇపుడు నాయుల్లము కొంచె ముత్సాహమును బొందియున్నది.
ఆయుత్సాహమును వృద్ధిఁజేయుదగిన వ్యాపారమేదైన వెదక
వలెను. (కొంత ఆలోచించి) సరియే, సర్వార్థనస్థులుగారు ! ఎవరో
జ్యోతిష్కులును, సంగీతవిద్వాంసులును వచ్చియున్నారంటిరి
కదా. వారినిరప్పించినచోఁ గొంతవఱకు సంతోషముగా కాలక్షే
పము జేయవచ్చును.

సర్వా:—వారు ప్రతిదినమును వచ్చి సహాయము కోరెదని వెళ్ళిపోవుచున్నారు. ఇపుడును నాతోఁగూడనే వచ్చి సింహద్వారములోఁ గనిపెట్టియున్నారు.

వేత్రవతి:—నేనుకూడ చూచేను, మహాప్రభూ!

భీమ:—ఆలాగా? వేత్రవతి! వెళ్లి వారిని తోడ్కొని వేగముగా రమ్ము

వేత్ర:—చిత్తం మహాప్రభు. (కొన్నియడుగులు నడిచి మరలివచ్చి) మహప్రభు, వారిద్దఱును ఈలోకములోనివారుగా కనఁబడలేదు, మహప్రభూ!

భీమ:—మఱెవరుగాఁ గనుపడుచున్నారు?

వేత్ర:—నాకుఁజెప్ప శక్యంగాదు మహాప్రభు, వారిముఖముయొక్క తేజస్సు, వారిసొగసు, ఠీవి, స్థితిగతి, యేమిచెప్పను మహాప్రభు మన్మథుఁడు వారిని జూచితే సిగ్గుపడకమానఁడు.

భీమ:—ఆర్యులారా! వేత్రవతిమాటలు వినుచున్నారా!

సర్వా:—వేత్రవతి యన్న ప్రతిమాటలోని ప్రత్యక్షరమును నిజమే.

భీమ:—ఆలాగా, సరియే, మీకందఱికిని నేత్రశ్రోత్రానన్దము సిద్ధమ నామట్టుకొక్కటియే; సిద్ధులు వరమిచ్చినరీతిని త్వరలో రెండుఁ లభింపవచ్చునేమో, ఆయాశతోనే యుందుముగాక, ఆశలేనియె ప్రపంచకృత్యమే యుండదుగదా?

మంత్రిసర్వా:—శ్రీయేలినవారికి పై యానన్దములు రెండును వెంట లభింపకతప్పవు.

భీమ:—అనుగృహీతోస్మి. వేత్రవతి! వారిని వెంటనే తోడ్కొనిరమ్ము.

వేత్ర:—చిత్తం మహాప్రభూ (అని వెళ్లుచున్నది.)

భీమ:—వేత్రవతి చెప్పినది వాస్తవమేనా.

సర్వా:—ప్రత్యక్షరమును వాస్తవమే. వారినిజూచి నాకు మతిభ్రమ గఁబోయినది, మహాప్రభు! శ్రీయేలినవారు చూచినతరువా మమ్మంపటని మీరే యానన్దింతురని గట్టిగ మనవి చేయఁగలన

ఆత్మా:—రాజు మెచ్చినది రంభకదా!

సర్వా:—రాజు మెచ్చునదిరంభో రెడ్డిమెచ్చునదిరంభో యీక్షణమే తేట పడుచున్నది, ఇదిగో వారువచ్చిరి.

వేత్ర:—ఇలాదయచేయండి (అనుచు నిద్దరితోఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

లలిత, తిలో:—విజయతాం విజయతాం దేవః.

భీమ:—ధన్యోస్మి, అనుగృహీతోస్మి, విద్వాంసుల కాసన మొసగుడు.

లలిత, తిలో క్షేమ:—కూర్చున్నాము మహాప్రభు.

ఆత్మ:—(జనాన్తికము) అవునోయి! నీమాటలన్నియు వాస్తవమే ఈరీతివ్యక్తులు ఆశ్రుతదృష్టపూర్వములే. అహాహా! ఏమిసొగసు, నేడు మంచిసుదినము వీరిని జూచినాను.

సర్వా:—నా మాటంటే మీకు లక్ష్యములేదు, ఏమిచేయుదు.

భీమ:—సంగీతవిద్వాంసుల నామధేయ మేమో.

తిలో:—నాదబ్రహ్మానందుడు.

భీమ:—జ్యోతిష్కులదో.

లలిత:—గణితమూర్తి యందురు.

భీమ:—మిమ్ముఁ జూచునంతటిపుణ్యము నేఁ జేసికొనలేదు.

ఇద్దరు:—త్వరలో నీ తమ కావిచారము దీరుసుగాక.

భీమ:—కొంచెము సుసిగా నుండినందున వెంటనే దర్శన మిప్పింపలేక పోతిమి. వేఱొకవిధముగా నెంచవలదు.

ఇద్దరు:—ప్రభువుగారు ఆలాగు సెలవియ్యనక్కఱలేదు. "రాజ్యంస్వహా స్తధృతదండమివాతపత్రం" అను సంశయము మేము నెఱిఁగినదా రమే.

భీమ:—చాల బాగుగ నన్నారు. సర్వానందులుగారు! సంగీతములో కొంతకాలక్షేపము చేయుదమా.

అందరు:—చిత్తం మహాప్రభు!

భీమ:—మీరేమి గాత్రయంత్రములతో చేసిసి వినిపించెదరు?

[illegible]

భీమ:—అయిన గాత్రముతో పాడెదరుగదా!

తిలో:—చిత్తము.

భీమ:—సరియే. కాని, సంగీతశాస్త్రవిచారము కొంతచేయువచ్చునా.

తిలో:—నామనవియే యది.

భీమ:—చాలసంతోషము, కమలామనోహరి యే రాగజన్యము?

తిలో:—సరసాంగిజన్యము. ౨౭ వ మేళకర్త.

భీమ:—గానమూర్తి జన్యరాగములేవి?

తిలో:—లలితతోడి, సారంగలలిత, సామవరాళి, భిన్నపంచమము, గిరికర్ణిక, సురటి, మలార్, మంగళగౌరి, త్రియంబకప్రియ.

భీమ:—కోకిలధ్వనికి ఆరోహణావరోహణక్రమమును, దెలుపవలయు.

తిలో:—సరిగమ, ధనిధస, సనిధనిపమగరిస.

భీమ:—చాలబాగుగ నన్నారు. పుష్పలతికారాగములో వర్జ్యస్వరము లేవి. అది యే మేళకర్త జన్యము?

తిలో:—ధైవతమొకటియే వర్జ్యము; ౨౨ వ మేళకర్త ఖరహరప్రియాజన్యము.

భీమ:—నాయకికిని దర్బారునకును దేనిలో భేదము.

తిలో:—ఆరోహణములో పధపస-నాయకి పధనిస-దర్బారు. రెంటికిని గాంధారము వర్జ్యము.

భీమ:—మీజ్ఞానమునకుఁ జాల మెచ్చితిమి. విశేషముగఁ బరిశ్రమచేసి పరిజ్ఞానము సంపాదించియున్నారు. సర్వానందు లేమనుచున్నారో.

సర్వా:—ఏలినవారు సెలవిచ్చినదే నాయభిప్రాయముగూడ. సెలవైనచో శృంగారరసవిషయములందుఁ గొన్నియంశముల నడిగెదను.

భీమ:—ఆలాగే. విద్వాంసు లేమనుచున్నారో?

తిలో:—తెలిసినంతవఱకుఁ జెప్ప బద్ధుఁడనై యున్నాను.

సర్వా:—మంచిది అడిగెదను. శఠనాయకునికి లక్షణమేమి?

తిలో:—"గూఢవిప్రియకృత్ శఠః"

సర్వా:—ఖండితనాయికకు లక్షణపద్య మేదైనఁ జదివినఁ జాల సంతో షింతును.

తిలో:—చిత్తము. జ్యోతిష్కులుగారు తమ కేదైనఁ దెలియునా (అనగా)

లలిత:—నాకొకటి తెలియును. "జాత స్తే నిశి" అనునది.

తిలో:—నాకును అది తెలియును గనుక మనమిద్దఱమును గలసి చదువ వచ్చునుగదా.

లలిత:—ఆలాగు చేయవచ్చును. (అని యిద్దఱును జదువుచున్నారు)

(రాగము - భైరవి.)

"జాత స్తే నిశి జాగరః, మమ పునః, నేత్రాంబుజే శోణిమా
నిష్పీతం భవతా మధు ప్రవితతం, వ్యాఘూర్ణితం మే మనః।
భ్రామ్యద్భృంగ ఘనే నికుంజ భవనే, లబ్ధం త్వయా శ్రీఫలం
పంచేషుః పునరేష మాం, హుతవహాక్రూరైః శరైః కృన్తతి.॥"

భీమ:—సెబాస్! మనసంస్థానపండితు లందఱును వీరివద్ద శిష్యత్వికము చేయవలసియుండు నన్నట్టులున్నదే.

సర్వా:—ఆలాగేయున్నది మహాప్రభు. వీరి ప్రజ్ఞ, చాలదొడ్డదిగఁ గనఁ బడుచున్నది. మఱియొక ప్రశ్నమాత్ర మడుగుచున్నాను. దాని కేమిసమాధానము చెప్పెదరో చూడవలెను.

లలి, తిలో:—మాకుఁ దెలిసినంతవఱకు మనవిచేసికొనుట మాకు విధాయకముగదా.

సర్వా:—విధాయకమని నేననుగాని మీరు చెప్పఁదగిన సామర్థ్యము గలవారనియే యడుగుచున్నాను.

లలి, తిలో:—సెలవియ్యవలయును.

సర్వా:—నాయకులను, అనుకూలుఁడు, దక్షిణుఁడు, శఠుఁడు, ధూర్తుఁడు అని నాలుగుతెరగతులుగా మాత్రమే విభజించి పాఱవేసిరే. నాయికలను మాత్రము దిక్కుపాలినన్ని తెరగతులుగా విభజింపఁ గారణమేమి?

తిలో, లలిత:—ఈచర్చ చాలసొగసైనదిగాని, తగిన సమాధానము చెప్పఁగలమో లేమో. అయినను ప్రస్తుతము స్ఫురించుదానిని మనవిచేసికొనుచున్నాము. సృష్టిలోనే, పురుషులకును స్త్రీలకును భేదముగొప్పది. ఇదిగాక, పురుషులపద్ధతులు, అవస్థలు, ఊహలు, బుద్ధికౌశలములు వేఱు. ఇవియే స్త్రీలయందు వేఱుగానున్నవి.

భీమ:—అయిననేమి.

తిలో:—ఈభేదములనుబట్టి స్త్రీలకు సహజములగు కొన్నియంశములు పురుషుల కమరవు.

సర్వా:—నాకు బోధపడలేదు, తేటతెల్లముగ దయచేసి చెప్పవలెను.

తిలో:—చిత్తము; నాయికలను స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య, అనివిభజించియున్నారుగదా. నాయకునకు పరకీయత్వము ఎంతమాత్ర మదుకదే.

సర్వా:—ఏల ?

తిలో:—పరకీయత్వము నాయకులకుఁ జెప్పినచో, ప్రతిపక్షనాయకుఁడు ను పరకీయుఁడగునుగదా.

భీమ:— బాగు.

తిలో:—మఱియు నాయికలకష్టవిధావస్థలు చెప్పియున్నారుగదా. ఈయష్టవిధావస్థలు నాయకుల కదుకవే.

సర్వా:—ఏలయదుకవు ప్రోషితనాయికత్వము, విరహోత్కంఠితత్వము, కలహాంతరితత్వము, అభిసారికత్వము, నాయకుల కుండవచ్చును గదా.

తిలో:—చిత్తము, ఇవియుండవచ్చును, గాని స్వాధీననాయికత్వము, వాసకసజ్జికత్వము, ఖండితత్వము, ఇవినాయకుల కుండఁదగినవి కావుకదా ?

సర్వా:—ఖండితత్వ మేలకూడదు ?

తిలో:—నాయకుఁడు ఖండితుఁడగునేని, తన్నాయిక కులటయగును. అనాయకుఁడా నాయికయొక్క ముఖముఁ జూడఁడు.

సర్వా:—అటులేల? సన్యాయిక పరకీయగ నుండఁగూడదా ?

తిలో, లలిత:—ఒకనాయిక కులకాంతగనుండియు, తనభర్తపైఁగాక యితరున్యునిపై మోహావేశచిత్తురాలై, కళ్యాకృత్రిమములఁ జేయునది పరకీయగాని, వ్యవస్థలేక యనేకులతోఁ బ్రవర్తించునది కాదు గదా.

సర్వా:—మీరన్నది సత్యమే; (కొంచె మాలోచించి) కాని యానాయకను సామాన్యయన్నచో ?

తిలో, లలిత:—సామాన్యకునయితము కులమున్నదిగదా, తనకులమునకు నుచితమగు ప్రవర్తనల వదలిపెట్టి యథేచ్ఛముగఁదిరుగునది కులట కులకాంతగనుండి, అన్యసంగవికృతగ, స్వనాయకుని కగుపడునదికులటయేగాని సామాన్యకాదు. నాయకుఁడట్టినాయికను కన్నెత్తిచూడఁడు. కనుక నాయకునికి ఖండితత్వముఁ గల్పించుట కడు రసభంగద్యోతకముగనుండును.

సర్వా:—మంచిసమాధానము.

లో:—ఈకారణములంబట్టి నాయకులకును నాయికలకును నేకరీతిగ విభాగము గల్పించిన అవ్యాప్తిదోషము, అతివ్యాప్తిదోషము రెండును పొటస్థించుననిమూని వేసిరని తోఁచెడిని.

ముఁడు:—చాల ప్రశస్తమైన సమాధానము.

లిత:—సెటిరియొక కారణముకూడ తోఁచుచున్నది; మహాప్రభు!

ముఁడు:—ఏమది ?

లిత:—ఈయష్టవిధావస్థలఁదెలుపుమాటలుగాని కల్పనలుగాని నాయికల నోటవచ్చిన చాల నాజూకుగనుండును. నాయకులనోట మోటుగా నుండుటయేగాక అంతగా పొందిపొసగియుండదనుట.

ము:—సెబాసు, సెబాసు, మీరు చెప్పినది బహుయుక్తియుక్తముగ నున్నది. ఏమనుచున్నారు సభవారందరును.

సదలు:—నోరెత్తనెవరికిని శక్యముగాకయున్నది. వీరిద్దరి విద్వత్తును కడునిర్మలమైనది.

భీము:—సంగీతవిద్వాంసులకు ఇతరుల శ్రమము కొంచెము గలుగజేయ వలయునను కోరిక కలిగి యున్నది.

తిలో, లలిత:—శ్రీయేలిన వారియాజ్ఞను శిరసావహించుట మాప్రధాన ధర్మము.

భీము:—కొన్ని రాగప్రయుక్తశంక చిరకాలముగ నాకు గలిగియున్నది. దాని నివారణము గలిగించదగిన సందర్భ మిదివరకుదటస్థించలేదు. సంగీతములో వీరిప్రజ్ఞచాల దొడ్డదిగనున్నది. కనుక వీరే యాశంకను దొలగింతురని దృఢముగ నమ్మెదను.

తిలో, లలిత:—దయచేసి సెలవియ్యవలయును.

భీము:—ఆభేరిరాగమే మేళకర్తాజన్యము ?

తిలో:—ఈప్రశ్నచాల నాజూకైనది. కాని యీశంకయే నాకునుగలిగి యొకరీతిని నివారించుకొని యున్నాను. దాని మనవిజేసికొనియెద. ఈరాగమును శుద్ధధైవతముతో కొందరును, చతుశ్రుతిధైవతముతో మరికొందరును పాడుట వాడుకలో నున్నది. రెండుపద్ధతులును రమ్యములుగానే యున్నవి. కనుక పైరాగము నటభైరవిజన్యముగనుండిన నుండవచ్చును, లేక ఖరహరప్రియజన్యముగ నుండిన నుండవచ్చును. (కొంతతాళి) ఇది నాసిద్ధాంతము.

భీము:—సారంగ శుద్ధమధ్యమరాగమా, ప్రతిమధ్యమరాగమా ?

లలిత:—ఈరాగములో రెండుమధ్యమములును బలుకుచున్నవి. కాని ప్రతిమధ్యమ మూర్ఛనకే ప్రాధాన్యమిచ్చియున్నారు గాన శుద్ధమధ్యమరాగమనుటకు వీలులేదని తోచుచున్నది.

భీము:—సౌరాష్ట్రమే మేళకర్తాజన్యము ?

తిలో:—ఈరాగము మాయామాళవగౌళజన్యమని పెక్కు గ్రంథములలో జెప్పఁబడి యున్నది, కాని ప్రకృతము గొప్పవిద్వాంసులు పాడుచుండురీతింబట్టి ధీరశంకరాభరణజన్యమని తోచుచున్నది.

భీము:—మీయభిప్రాయములంబట్టి చూడ, ప్రాచీనసంగీతలక్షణగ్రంథములలో వివరించియుండు పద్ధతికిని ప్రకృతము సంగీతవిద్వచ్ఛిరోమణులు పాడుటలో నవలంబించు పద్ధతికినిగొన్ని యంశములలో భేదమున్నదని యూహించవలసినదే కదా?

ఇద్దరు:—చిత్తము లక్ష్యములోనుండి లక్షణముబుట్టుట సహజము. లక్ష్యము ప్రధానము. లక్షణము తల్లక్ష్యములోనుండి కల్పింపబడి, దానికి సహకారిగ నుండవలసినదే; కనుక ప్రాచీనసంగీతోద్గ్రంథములలో విపరింపబడియుండు పద్ధతికిని, ప్రస్తుతము పాడువారపద్ధతికిని, యథోచితముగ సవరణముజేయ నిప్పటిసంగీతవిద్వాంససార్వభౌములుద్యమించుట సుతరాం శ్లాఘనీయమని మా మనవి.

భీము:—సర్వానందులుంగారు! సంగీతము, జ్యోతిషము, రెంటిలోను వీరిద్దరికిని సమానమైన దొడ్డప్రజ్ఞ కనంబడుచున్నది. కొన్నిరాగప్రయుక్తమై నాకు గలిగియుండు శంకను నివారించుటకై వీరిచ్చిన యభిప్రాయములు ఇదివరకు నాకు గలిగియుండినవియే, నాయభిప్రాయములనే వీరు కనుగొని చెప్పుట గొప్ప విచిత్రము. జ్యోతిషముయొక్క శక్తి కాబోలు.

ఇద్దరు:—శ్రీయేలినవారికి మాయందు గలిగియుండు నిర్హేతుక జాయమానకటాక్షఫలమే కాని వేఱుకాదు.

భీము:—శాస్త్రచర్చనుచాలించి, సంగీతము కొంచెము విందుము గాని.

అందఱు:—చిత్తము మహాప్రభూ!

భీము:—జ్యోతిష్కులకు గూడ గీతములో మంచిప్రవేశమున్నది. ఇద్దఱును కలసిపాడుట మంచిది.

ఇద్దఱు:—చిత్తము (కలసిమాటలాడి) సెలవుప్రకారము పాడెదము (అని పాడుచున్నారు.)

(రాగము-కాపి. తాళము-చాపు.)

పల్లవి:—పరిపాలయ, కేశవ! మాం, పరిపాలయ కేశవ.

అనుపల్లవి:—పరిపాలయ, కేశవ! మాధవ,
శ్రీధర దామోదర! పరిపాలయ కేశవ.
చరణము:—జానకీజీవ మనోనాయక, దు
ర్దానవవంశదావపావక!
శ్రీనివాసదాస శ్రీమోదదాయక! పరిపాలయ.

భీము:—కడు రమణీయమగు సంగీతము. భావమును తదనుకూలముగ నున్నది. భక్తిరసముచాలు శృంగారరసములో నొకటి పాడిన జాల సంతోషించెదము.

ఇద్దరు:—అలాగే (అని పాడెదరు).

(రాగము—యదుకులకాంభోజి. తాళము—త్రిపుట)

పల్లవి:—విజయకుమార! విజయావతార!, వినుమా మా విన్నపము.
అనుపల్లవి:—సుజనాంబుధిచన్ద్ర! సుగుణసాన్ద్ర! నిన్ను
గజరాజగమన గతిగా నమ్మియున్నది. విజయ.

చరణములు:—పుష్పబాణరూప! పురుషసింహ! నిన్ను
పుడమిలోనందరు పొగడగ వినియే, యీ
పూబోణివలచి, యాపూవింటివానితో
పోరాడలేక నీ పొందే కోరియున్నది. విజయ.

మోహనాకార! యీ ముద్దియ మారుని
మోహానివలెవచ్చి, కొంగుబట్టుచున్నది
మోసమయ్యె నాకు మున్నారిసుతునిచే
మోముజూపి యొక ముద్దైననిమ్మని. విజయ.

గానలోల! వేలు మానవేశుని, నీ
మానినికోరదా, శ్రీనివాసుండెసాక్షి.

ప్రాణత్యాగము జేయుదు ననుకొన్నది, దీని
పాణిగ్రహణము జేసి పాలింపవలె దేవా. విజయం.

భీము:—మీరందఱును వింటిరిగదా! ఇదిగదా సంగీతము. ఒకతూరి కాదు నాలుగుమారులు, ఫలజాగ్రత్తగా వడపోసిన సంగీత మిది. ఆధీనమా, భావానుగుణముగ రాగము, సంగతులు అన్నియు చాల సొగసుగ పొంది పొసగియున్నవి. మంత్రీ! మీయభిప్రాయమేమో? పండితు లేమనుచున్నారో.

అందఱు:—శ్రీయేలినవారు సెలవిచ్చినదంతయు వాస్తవమే. విన్న నిటు వంటి సంగీతమే వినవలెను.

ఆత్మా:—విషమతాళములతో జనిసేతు రేమో?

తిలో:—చిత్తము చేయగలనుగాని యెటువంటివన్నియు సంగీతపుగరిడియే, కాని వానిలో సుఖభాగము చాలతక్కువ.

ఆత్మా:—అవసులు చాల కష్టమైనవి కావా?

తిలో:—చిత్తము, అవును. గుండురాళ్లు మ్రింగుటకష్టమే. కొండదరద్దమును గాలికిగడువులడరు. ఇదియు గష్టమే. వీనిజేయువారి కేమిలాభము? ఇతరులకేమి లాభము? సంగీతము సుఖమునకై పుట్టినది. పాడువారికిని, వినువారికిని, సుఖమునిచ్చుసంగీతమే సంగీతము. విషమతాళములతో బల్లిపాడుచు, అవృత్తమొకటి నాలుగుగడియలసేపుపాడుచు, ... యెక్కించుపులియ్య ప్రయత్నముచేయు వారిముఖభంగులు, కరచరణాద్యవయవములయవస్థలు సెంతసొంపుగనుండునో, శ్రోతలు హేళనచే పత్రగించినయంతవరకే గదా! అట్టి యవస్థలో వారిపాటపాట సెలువుపుట్టద్దమునుంచినచో వారికి వారే సిగ్గుపడకమానరు.

సర్వా:—సెబాసు! మంచిదెబ్బ గొట్టితిరి. మంచిరసభరితములగుమాట లంటిరి.

భీము:—మీగికి జాల శ్రమనిచ్చి గట్టిగ చేసినాము.

ఇద్దరు:—ఎంతమాత్రములేదు మహాప్రభు, రెండునిమిషములు సెలవుద యచేయవలయును. ఇప్పుడే వచ్చెదము.

భీము:—ఆలాగే.

ఇద్దఱు:—(పైకివచ్చి) ఈరాజుగారు రసికాగ్రేసర శిరోమణిగ నున్నారు.

లలిత:—కాని, ఆత్మబుద్ధి యంతగా శ్లాఘ్యములని నాకుతోచలేదు.

తిలో:—ఏలాగు.

లలిత:—వెనుక జునివిచేసెద (అనివెళ్లుదురు).

భీము:—మంత్రీ రెండవతూరిపాడినశృంగారపదము ఏమో భావగర్భితము గనుండు నటులు దోచుచున్నది కాదా!

మంత్రి, సర్వా:—అవును మహాప్రభూ!

మంత్రి:—(జనాన్తికముగ) సర్వానన్దులు గారు! వీరిద్దఱిమోములును జక్కగఁ జూచినారా?

సర్వా:—(జనాన్తికముగ) నేనడుగఁ దలఁచి యుంటిని, మీరే యడిగితిరి. మంచిది. వీరెవరో లోకోత్తర స్త్రీలు, ఏదోకార్యార్థముగఁ బురుషవేషములు దాల్చి వచ్చియున్నారని తోచుచున్నది.

మంత్రి:—బాగుగా సెలవిచ్చినారు. "విజయకుమార" అనియారంభము లో నుపయోగించిరి. ఇందేదో పరమాద్భుతరహస్యమున్నదనుట స్పష్టము.

సర్వా:—అవును. అదియు వేగమే తేటపడును. (ఇంతలో నిద్దఱునురాఁగా) ఇదిగో వారేవచ్చిరి.

భీము:—జ్యోతిష్కులకు కొంత శ్రమనిచ్చువచ్చునా.

లలి:—చిత్తము కనిపెట్టికొనియున్నాను.

భీము:—నానలుగురు కుమారు లెప్పుడువత్తురు?

లలి:—"ప్రశ్నాక్షరం ద్విగుణితం ద్వాదశాక్షర మిశ్రితం, గ్రహసంఖ్యాహరేద్భాగం శేషం ఫల ముదీరయేత్." (కొంత లెక్క చూచి) "రసైశ్చతుర్భిః నిజకార్యసిద్ధిః" మహాప్రభు! అతివేగమే వచ్చుచున్నారు.

దౌవారి:—(తొందరతో బ్రవేశించి) మహాప్రభూ! కుమారులువచ్చుచు
ను చాలతొందరతో పరుగెత్తివచ్చుచున్నారు.

అందఱు:—ఏమాశ్చర్యము! జ్యోతిష్కులకోటిమాటకోటయుండగానే వ
చ్చిరే! (కుమారులు, మూర్తితప్పముగ్గురును నొకరిపై నొకరుప
డుచు బ్రవేశించి) నేనుతెచ్చితిని. మహాప్రభు! నేనుతెచ్చితినిమహా
ప్రభు! అని కేకలువేయుదురు).

భీము:—బిడ్డలారా! సురక్షితులైవచ్చినారుగదా చాలా సంతోషము.
నేఁడుమంచిసుదినం.

ముగ్గురు:—(మూర్తితప్ప ముగ్గురు కమలమునుబట్టుకొని) చాలగొప్ప
సాహసములుచేసి యీపూవుఁదెచ్చినాము తండ్రీ మేము దీనికై
పడినపాట్లు చెప్పశక్యముకాదు. (అని పూవునుతండ్రిగారు కంటి
మీఁదనుంచుదురు).

లో:—(ఆత్మగతము)నలుగురేమి! నాస్థలమునకువచ్చుటేమి! ఈపూవును
తెచ్చుటేమి! ఏమో గొప్పవింతజరిగియున్నది. త్వరలోనే తేఁడపడ
వచ్చును.

లిత:—(తిలోత్తమతో జనాంతికము) ఏమోగొప్ప ఘోరముగజరిగియు
న్నది. పూవుదెచ్చినవారువీరుకారు, వేఱొకరుండవలెను. అతనికిని
వీరికిని సంబంధముండునటులనున్నది. ఈపూర్వోత్తరము వెనుక
మనవిచేసెదను.

ముఁడు:—(ఆపూవు కంటికిదగిలినంతనే దృష్టిరాఁగా (గన్నులుతెఱచి
చూచిపిశేషానందముతోనలుప్రక్కలముఖము ద్రిప్పి)ఓహోహో!
ఏమివింత! ఈకుసుమముయొక్కమహామహిమనేమనవచ్చును! నాకి
పుడొకవిజాతీయమగు బుద్ధికుశలతయును బ్రహ్మానందమును గలు
గుచున్నవి. బిడ్డలారా! పుత్త్రులనఁగా మీరేపుత్త్రులు, మఱే
మననక్కఱలేదు. క్రొత్తజన్మము గలిగించితిరిగా (అని వారిని
వేఱువేఱుగా నాలింగనము జేసికొనును.)

శ్త్రా:—చూచితిరా! కుమారులేలాటిగొప్పపని చేసినారో.

మంత్రి, సర్వా:—బాగుగనున్నది. (జనాంతికముగ నొండొరులతో)

ఏమియపండితులక్కా? ఏకాదా గొప్పచింత జరిగినట్లున్నది. (అని మంత్రియనఁగా సభ్యులందఱు) చింతేకాదు గొప్పకృత్రిమము మోసమును జరిగియున్నది. [illegible] కాని యన్నియు వెంటనే బయటపడక [illegible]

భీము:—సభ్యులార! నాజీవితకాలమునందు నేఁటిదినమువంటి దిన మిదివఱకు లేదు. ఇఁక రాదు. గొప్ప స్త్రీ పుత్త్రులు. (అని వారిని మఱి మఱియుఁ గౌఁగిలించుకొనును.)

ముగ్గురు:—తండ్రి! ఇది యేమి గొప్పపని. నెలవైన సేతుణామే యింద్రునికి సంకెళ్లుతగిలించి తనుదొపుటఁ బెట్టుదము.

భీము:—ఈరీతిని మీరు వాక్స్తి చేయుటకు నేరుట శ్రేయోవహముగాదు. ఇంద్రుఁడు అంతటికిం బూజనీయుఁడు (దౌవారికుఁడు ప్రవేశించి మంత్రిచేతికి జల దాంతో బ్రహ్మశిరమునుమన్నది దియొకటియియ్యగా దానితో నుండు భూర్జపత్రమునం వ్రాసియున్న యుత్తరమును మంత్రి చదువుకొని)

మంత్రి:—మహాప్రభు; మనరాజ్యమునకు నొక్క సరిహద్దులో మనరాజధానికి కొంతదూరములో నెవఁడో మహానుభావుఁడు కొన్నాళ్లకు ముందువచ్చి, గొప్పనగరమొకటి నిర్మించెననియు, మనపురవాసులనేకులు మననగరమును విడలిపెట్టి, యామహానుభావునియాశ్రయముచే నతని నగరమునకు వెడలిపోయి, యక్కడనే కాపురస్థులయి యుండిరనియు శ్రీయేలినవారి దివ్యచిత్తమునకు విశదమైనదే కదా.

భీము:—అవునవును, అతఁడు మనదర్శనముఁగోరి మనపురమునకు దయచేయుఁడని యీవఱకే ఒకటి రెండుసారులు ఉత్తరములు వ్రాసెను. మీరిప్పుడు చదివిన యీయుత్తర మతనినద్దనుండి వచ్చినదేనా.

మంత్రి:—చిత్తము మహాప్రభూ!

భీము:—ఏమనుచున్నాఁడు చదువుఁడీ.

మంత్రి:—మహాఘనతవహించిన శ్రీ శ్రీ శ్రీ భీమేశ్వర మహారాజుగారి

దివ్యపాదపద్మములకు, అనంతకోటివందనము లాచరించి, అతి వినయపురస్సరముగఁ జేయువిజ్ఞాపనము ; శ్రీమహాప్రభువువారు సకుటుంబపరివారులై యుప్పుడై నదయచేసి, నాగృహమును దమ పాదాంబుజస్పర్శముచే పునీతముఁజేసి, నాయందు కరుణార్ద్రచిత్తులై నాయాతిథ్యమును జేకొనవలయునని మిగులఁ బ్రార్థించు చున్నాఁడను. తమ సేవకులలో నొకఁడు.

భీముఁడు:—అతనిపే రేమియుఁ దెలుపలేదా ?

మంత్రి:—లేదు మహాప్రభు.

భీముఁడు:—సభ్యులయభిప్రాయ మేమో.

మంత్రి, సర్వా:—మహాప్రభు! అతఁడు గొప్పవాఁడుగ నగపడుచున్నాఁడు, అతనివ్యవహారవ్యాపారములు కరుణాద్భుతరహస్యమిశ్రములై యున్నవి. శ్రీయేలినవారు అతనిప్రార్థననంగీకరించి, దయచేసినచో నతని పూర్వోత్తరములు దేటపడును ఇది మామనవి.

కర్త్రా:—అతనియందుండు గొప్పతనము కరుణాద్భుతరహస్యములు నేమో సెలవిచ్చెదరా ?

సర్వా:—మనవిచేసెదను. నాస్తి యనుమాట యతని నోటలేదు ; సరికదా. అడుగువారికోరికకు ద్విగుణమునకుఁ జైఁగానే యేదిగాని సన్యమైనది యడిగిన నిచ్చుచున్నాఁడు. ఇది కరుణాసూచకము. అతని నగరము ప్రస్తుత మేస్థలమునందుఁబుట్టి పెరిగియున్నదో యాస్థలముకొన్నాళ్లకుఁ గ్రిందట క్షుద్రజంతుభూయిష్ఠమగు ఘోరారణ్యమైయుండెను ; అతని మహాలన్ననో విశ్వకర్మనిర్మితముగాని మనుష్యులు కట్టినది కాదని చూచినవారందఱు నుద్ఘోషించుచున్నారు. అతనిసగవి యింద్రుని పదవికన్న దశాంశమధికముగ నీభూలోకములో నున్నదని మననగరవాసులు, ఆబాలవృద్ధముఁ జెప్పుచున్నారు. వేయేల ? ఈనగరవాసులలో మూఁడుభాగముల వారు, ఆనగరమునఁ జేరిరి. ఇచ్చట గుడిసెలకు గతిలేనివారికి అచట మిద్దెలు మేడలు వస్తువాహనములు అతిసులభముగ సంప్రాప్తములైనవి. ఇవి యన్నియును అద్భుతములుకావా ?

వీని నన్నిటిని గల్పింప నతనికి శక్తియేలాగు కలిగెనో యది రహస్యముకాదా? ఇతఁడెవఁడో, ఏవర్ణస్థుఁడో, ఎక్కడివాఁడో, తెలియదు. అతిస్వల్పకాలములో నిట్టివింతలును లోకోపకారమును గలుగఁజేసినవాఁడు గొప్పవాఁడు గాఁడా!

భీముఁడు:—బాగుగనన్నారు అతనిగురించి నేను గూడ కొన్నియంశములువిన్నాను. గొప్పవాఁడే. మనము దర్శనమియ్యఁదగినవాఁడే. అక్కడికి వెళ్లుటకు మీకిష్టమేనా?

మంత్రి, సర్వు:—మాప్రార్థనయే యది.

భీముఁడు:—అయిన రేపే వెళ్లుదము. ఇది మనకుత్సవకాలము గనుక నీయుత్సవానందమునుగూడఁ బొందుదముగాని. ఆనగరము చాల దూరమున నున్నది గదా!

మంత్రి:—ఏలినవారు దయచేతురని తలఁచి, యొకవారమువఱకు గజతురగాందోళికలను అంచెలుగాఁబెట్టి యంతయు జాగ్రత్తచేసియున్నానని వ్రాసియున్నాఁడు. కనుక జాముకాలములో నానగరముఁ జేరవచ్చును.

మూర్తి మొదలు నలుగురు:—మహాప్రభూ! మేముగూడఁ జూచినాము. దారిలో నెక్కడ జూచిన నేనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, పల్లకీలు మున్నగునవి నిండియున్నవి. వాఁడెవఁడో గొప్పవాఁడుగా నేయున్నాఁడు. మేము వెళ్లునప్పుడు ఆచోటు వట్టిపుడవిగనే యుండెను, మరల తిరిగి వచ్చునప్పుడుకూడ నదియడవిగనే యుండెను. అక్కడ నుండి పైకివెళ్లిపోయి మరల తిరిగి యాదారిగానే వచ్చినాము. అప్పుడా జాగాలోనే గొప్పబ్రహ్మాండమంతపట్టణమొకటి కనఁబడెను. మనపట్టణముకన్న నది చాల గొప్పది మహాప్రభూ!

భీముఁడు:—ఆలాగా, మీరుగూడ వానిఘనతను జూచితిరా, మంచిది. మీరు చాలకాలము దేశాటనముఁ జేసితిరిగదా. మీకందఱికిఁ బ్రయాణసదుపాయము లేలాగు జరిగెను?

పరముఁడు:—(మూర్తివద్దువద్దని సంజ్ఞలుచేయుచుండఁగా) మేము కాశికిఁ

జేరితిమి మహాప్రభు. అచ్చట నొక పదునెనిమిదేండ్లప్రాయముగల యొకడుపడుచు రాజ్యముం జేయుచున్నది. అది గొప్పసొగసుకత్తె యని యందఱుఁ జెప్పఁగా దానిని జూడవలెనని మా కాశ పుట్టెను.

భీముఁడు:—చూచినారా?

వజ్రుఁడు:—చూచినాము, చూచినాము, ఓహోహో!! ఏమి చెప్పుదుము మహాప్రభూ! దానివంటి యందకత్తెను కని విని కూడ నెఱుఁగము. మన మెఱిఁగిన రాజస్త్రీలందఱును దానికి దిష్టితీసి వేయుటకుఁగూడఁ దగినవారు గారు. సాక్షాద్విశాలాక్షీ దేవి యవతారమేమో (అటునిటుఁజూడ లలిత కనఁబడగా దాని ప్రక్కకుఁ దిరిగి చేతితోఁజూపి) ఈముఖముయొక్క చాటమే యామెముఖము; కాని దానిసౌందర్యము వర్ణింపతరమే కాదు మహాప్రభు.

భీముఁడు:—సరే కాని దానిసౌందర్యముతో మనకేమిపని యిపుడు ?

భట్టుఁడు:—ఆపడుచు మాకు దారిలో కావలసిన సదుపాయములకు అన్నిసన్నాహములు చేసిపెట్టెను. కాని యాపడుచు చాలగడుసుదియు పెంకెదియును కూడ. (ఈమాటలన్ని విని లలిత మోము నొకప్రక్కకుఁ ద్రిప్పుకొనును, తిలోత్తమ లలితనే చూచు చుండును.)

భీముఁడు:—మీకుఁ జేసినసదుపాయములకై నెనరుంచక ఆపెను దూషించుట బాగుకాదు. మంచిది మనము రేపే సకుటుంబపరివారముగ నక్కడికి వెళ్ల నిశ్చయించుకొన్నాము, మంత్రీ! ఈవర్తమానమతనికి తెలియఁ జేయవచ్చును.

మంత్రి:—చిత్తము మహాప్రభూ!

భీముఁడు:—ఆత్మానందులుగారు! సర్వానందులుగారు! మీరును తప్పక రావలెను.

ఇద్దఱు:—చిత్తము, చిత్తము.

భీముఁడు:—ఈగిడుబడులో విద్వాంసులనుమఱచితిమి(వారింజూచి మంత్రి, మొదలగువారితో జనాంతికముగ) అవునవును. సర్వానందులు

గారు! మీరును వేత్రపతియును జెప్పిన ప్రత్యుత్తరము నిజమే. వీరు మిక్కిలి చక్కనివారిలోఁ జక్కనివారు. (ప్రకాశముగ) విద్వాంసులార! మీరు కూడ మాతో నాస్థలమునకు రావలయునని మాయిష్టము. అక్కడి వింతలు మీరును జూడవచ్చును.

ఇద్దఱు:—మాప్రార్థనయు నదియే.

భీముఁడు:—మేమిపుడు కుమారులతో నంతఃపురమునకుఁ బోయెదము. ఆత్మానందులుగారు రండు. (భీముఁడు కుమారులు ఆత్మానందుఁడు వెళ్లుదురు)

మంత్రి:—(జనాంతికముగ సర్వానందునితో) ఇదేమిస్వామీ! "వినాయకం ప్రకుర్వాణో రచయామాస వానరః" మ్మనినట్లే అయినదే.

సర్వా:—తప్పే అన్నియంశములు శుభ్రిముగ బయలుపడకమానవు. వాఁడు మనవాఁడే అనియెంచవలసియున్నది.

మంత్రి:—మీకు నాలాగే తోఁచుచున్నదా?

సర్వా:—తోఁచుటయేకాదు, దృఢమైననమ్మకముగూడఁ గలిగియున్నది. కాని యీపూవు వీరిచేతికిదొరికినదిమాత్రము కడువింతగనున్నది.

మంత్రి:—ఏమోగొప్పమోసముజరిగియుండును. తేవంతియుఁబరిష్కారము గాకమానదు. ప్రస్తుతముమనము చేయునదియేమియు లేదు, వెళ్లుదముఁరండు. (విద్వాంసులతో) మీరుసన్నద్ధులైయుండవలయును (అనిమంత్రియు, సర్వానందుఁడు వెళ్లుదురు.)

లలిత:—మనముఁగూడ వెళ్లుటబాగు.

తిలో:—వీరివృత్తాంతము వెనుకఁ జెప్పెదమంటిరే.

లలిత:—నేను కాశికివచ్చియుంటిని. అపుడురాచకొమరులు నలుగురు కాశీరాణిగారి చెఱసాలలోఁ బడియుండి విడిపింపఁబడిరని లోకులనఁగా వింటిని, వీరే వారుగనుండవచ్చును.

తిలో:—ఆలాగా, తాముచెప్పినదినమ్మఁదగినదే. (ఆత్మగతముగ) ఆరాణి యీమెయే యైయుండనోపు అన్నివింతలు తప్పుబయలుపడవచ్చును.)

శ్లో:—(ఆత్మగతము) తేపుచూడఁ బోవునగరాధిపుఁడునాప్రాణే
శుఁడై యుండవలయును. అతఁడును వీరును ఏకకుటుంబములోఁ జే
రినవారుగ నుండవలయును. ఈయంశమును దెలుపఁదగినపోలికలు
వీరందఱియందును బాగుగఁ గనపడుచున్నవి. మేమిద్దఱమునతనినే
కోరి వెదకుచున్నాముగాఁ బోలు. అహాహా! ఏమిసంవిధానకము!!

రాగము-సావేరి లేక వరాళి.

సఖియఁ బోలుఁ దొలుత, సవతిఁబోలును వెనుక
మదికిఁ గానవచ్చు నెదుటివ్యక్తి
మైత్రివిడువదెటులో మదికసూయతగ్గుఁ
గలుగఁ బోవుఫలము దెలియరాదు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము.

సప్తమాంకము - ప్రథమస్థలము.

[సర్వంసహాదేవిగది]

(విజయుఁడు సర్వంసహాదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు)

విజయుఁడు:—అమ్మా! మాతండ్రిగారికి మనపై నుండువిసువును ద్వేషమును నేఁడుపూర్తిగా తొలఁగునుగదా?

సర్వం:—మనమిన్నాళ్లదాఁక నీప్రపంచములో నుంటిమని వారికి జ్ఞాపకమే యుండదు. ప్రస్తుతమెక్కడనైన నుండవచ్చునేమో యనుతలంపుసయితమునుండదు.

విజయుఁడు:—నీవన్నదివాస్తవమే! కానిమనకీకరిన్నాళ్లదాక సుంతయులేకుండనేయుండి, యిప్పుడు గభీమనియాకాశమునుండి దుమికినట్లు కనఁబడి,యీయత్యుచ్ఛ్రాయదశలో మనముండుటంజూడఁగా, వారికి మనమీఁదను గనికరముఁ బ్రేమయుఁగలుగవా?

సర్వం:—కలిగించఁగలవాఁడవు నీవేకాని నాచేత నేమియుఁ గాదు నాయనా !

విజయుఁడు:—ఔను ! దానికిఁదగినశస్త్రాస్త్రములు నాయొద్దనున్నవి.

సర్వం:—నీకాధైర్యముండిన నాకుఁ బరమానందము. కాని నాబంగారు తండ్రీ ! ఈపనికిఁ బూనుకొనుటచే నీకేకీడును రాకుండునా ?

విజయుఁడు:—నన్ను గూర్చి నాకేచింతయు లేదు. ఇప్పుడే యీచింతలఁ బెట్టుకొనఁ గూడదు. ఇఁక నాస్థితిగతులు పెక్కుమార్పులం బొందవచ్చును. పొందకమానవు. ఇపుడిపుడే నేనీ ప్రపంచముఁ జూడనారంభించియున్నానుగదా? ఇఁక ననేక సుఖదుఃఖములు, మేలుగీడులును రా

కమానవు. కనుక నన్నిటం జేకొన సన్నద్ధుఁడనై యున్నాను. కాని నీ గర్భవాసమునఁబుత్త్రుడనై పుట్టినందులకు నిరపరాధురాలవగు నీ యందు నీభర్తకు నిష్కారణముగఁ గల్గిన ద్వేషమును దొలఁగించి, ప్రప్రథమమునమీకిద్దరికినుండిన సౌదాంపత్యమునుమరలఁగలుగఁ జేయుట నాప్రధానధర్మము. ఆధర్మమును నేఁటికాచరించెదను.

స్వ:—నీకు నేనుజెప్పవలసినదికాని నీకు దెలియునిది కాని యేమి యున్నది?

ియుఁడు:—ఏమియు లేను. కాని నేనువర్తమానముంబంపునపుడు వెంటనే సభకు రావలయునని నాప్రార్థన.

స్వ:—అలాగే! నేను వెళ్లుచున్నాను

(అని నిష్క్రమించును).

యుఁడు:—ఎవరోయి అక్కడ?

చకుఁడు:—(ప్రవేశించి) చిత్తం!

యుఁడు:—ఇపుడు ప్రొద్దెంతాయెను.

చకుఁడు:—మూఁడుఝాములు.

యుఁడు:—నా సెలవందఱును బోధపఱుచుకొన్నారా? అన్నియు సన్నద్ధములయియున్నవా?

చకుఁడు:—చిత్తం!

యుఁడు:—నీవు సింహద్వారమునఁ గనిపెట్టియుండి వారిసవారియర క్రోసులోఁ గనఁబడఁగా, నాతో మనవిచేయవలెను. నేను సభామంటపమునయుందును.

చకుఁడు:—చిత్త! (అని వెళ్లును)

ియుఁడు:—నాతల్లిగారిని బట్టినశని నేఁటికివదలునుగా

(అనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సప్తమాంకము - ద్వితీయస్థలము.

(విజయునిహర్మ్యములోఁ బ్రధానమంటపము)

(స్వర్ణరజత మిళితములగు శిల్పికల్పితాలంకారములతో నిండి యుండు మంటపములలో గొప్పచక్రవర్తికిఁ దగినశ్వేతచ్ఛత్రము, వాలవ్యజనములు, శిఖిపింఛతాళవృంతములు చేతఁబట్టుకొని సేవకులును, మంగళహారతులుపట్టుకొని కన్నియలిద్దఱునుండ, విజయుఁడు సాధారణములగు వస్త్రాలంకారములు ధరియించినవాఁడై ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విజయుఁడు:—(నిలఁబడి అంజలిఁ జేసి) శ్రీరామచంద్రప్రభూ! నేఁటిదినము అన్నియంశముల సుదినమై యుండునటుల ననుగ్రహింపవలయునని నీపాదపద్మములఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

రాగము - బలహంస. తాళము - ఆది.

పల్లవి:—కరుణతోఁ జూడుమా రఘుపతీ
శరణంబనిన్నే కోరితి.

అనుపల్లవి:—ఎఱుకలేక నాతండ్రి చేసిన
పరిభవంబులం బాఱఁద్రోలి - కరుణ.

చరణము:—ఇఁకనైన గృహచ్ఛిద్రము లేక
యింటనంద ఱేకచిత్తులయి
సుఖముతోఁ గలసిమెలసియుండు
శుభము మాకొసఁగి సుప్రసన్నుఁడవై. కరుణ.

(అని యాసనముపైని గూర్చుండ పరిజనులు సమీపింపఁగా) ఈ మర్యాదలు నాకుఁగావు రాఁబోవువారికి.

సేవకుఁడు:—(ప్రవేశించి) సవారీవచ్చుచున్నది.

విజ:—అలాగా! (అనివెళ్లి వారితోఁ బ్రవేశించి) సుదినము! స్వాగతము! నాజన్మమిపుడే సఫలము. నాగృహమిపుడే పావనము, దయచేసి

యుండఱు నాసనముల నలంకరింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాఁడను (భీముఁ డగ్రాసనముపై నతనికుడిప్రక్క కుమారులు, ఎడమ ప్రక్క నొకయాసనము వదలి, ఆత్మానందుఁడు, మంత్రి సర్వానందుఁడు, లలిత, తిలోత్తమ కూర్చుందురు. (లలితయును తిలోత్తమయును విజయునిచూచి)

లలిత:—(ఆత్మగతము) దేవ దేవ! నాప్రాణేశుని ముఖచంద్రదర్శన మాయెను. ఇఁక నాజన్మము సఫలమే.

తిలోత్తమ:—(ఆత్మగతము) నాహృదయచోరుఁడు హృదయానందుఁడు దొరకినాఁడు. ఇఁక నేచింతయు లేదు.

విజయుఁడు:—మంగళహారతి! (అనఁగా నిద్దఱుకన్నెలు హారతినెత్తుచు పాడుదురు.)

రాగము - ఆనందభైరవి. తాళం - ఆది.

పల్లవి:—మంగళం మంగళం మంగళం
మధురాపురీశ మంగళం.

అనుపల్లవి:—సంగరరంగభీకరధామ
సజ్జనసంఘ సన్నుతనామ. మంగళం॥

చరణము:—నిమివంశాంబుధిచంద్రా
కమలాకటాక్షసాంద్రా
అమరేశ రమాలంకృతభూప
సుమశరతుల్యసుందరరూప. మంగళం॥

మంత్రి-సర్వా:—(అమితానందముతో జనాంతికముగ) మనయూహలు నిజమాయెనే! ఈగడియలోనే పెక్కుగొప్పవింతలు చూచుచుంటిమి. ఏమి మహాదశవీనికి! ఏలాగువచ్చెను? (భీముఁ డత్యాశ్చర్యముతో మయిమఱచి మెల్లగ నలుప్రక్కలు చూచుచుండ)

మూర్తి:—(జనాంతికము) తమ్ములారా! చూచితిరా? ఈక్షణమే మన

భవిష్యము నున్నగనారంబోవుచున్నది. అనుభవింపుడు. నా మాట వినకపోవుటకు ఫలమిది! మనకుగతి దేవుడే! (తమ్ములు లజ్జచే తలవంచుకొందురు)

భీముడు:—ఇదేమిమంటపము! ఇదేమిమహాలు! ఇదేమినగరము! ఈ పరిజనపరివారము లేమి! ఈయేర్పాటు లేమి! ఈమహాసంపద యేమి! ఈనగరముచుట్టు కొన్నియామడలవఱకు లేమి యనుమాటయే యుండదనితోచుచున్నదే! ఈయేబదియాఱు దేశములరాజుల సంపదలన్నియుం గూడబెట్టిన నీసంపదలో సగము కానేరదే! ఇదేమి యశ్రుతదృష్టపూర్వాద్భుతము! సభ్యులారా! ఏమను చున్నారు?

కుమారులుతప్ప నితరులు:—మహాప్రభూ! మాకిదమిథ్యమ్మని తోచక యున్నది. అమరావతి యనునగరమిదియే కాంబోలును.

భీముడు:—సుధర్మయునిదియే! కాని దేవేంద్రుడును, బృహస్పతియును లేకపోవు టొక్కటియేలోపము.

విజయుడు:—(అతివినయముతో) కొద్దియో గొప్పయో అన్నియు భగవంతునియొక్కయు తపయొక్కయు అనుగ్రహమహిమయేగాని వేఱుగాదు. నాసాష్టాంగదండప్రణామంబులం జేకొనవలయునని వినయముతో బ్రార్థించుచున్నాను. (అని నమస్కరించును.)

భీముడు:—దీర్ఘాయుష్మాన్భవ! సకలసంపత్సద్గుణ సంపన్నోభూయాః! (లేచికౌగిలించుకొని) నాయనా! నిన్ను నేను "నాయనా" యని పిలువవలయునని నామనసు ప్రేరేపించుచున్నది. ఏలయన, నీదర్శనముంజేసిన నిమిసముమొదలు నీయెడల నాకుంబుత్రవాత్సల్యమెకలిగియున్నది. కనుక వేఱు మర్యాదచేయ నక్కఱలేదుగదా? నాప్రక్కను గూర్చుండుము.

విజయుడు:—ధన్యోఽస్మి! అనుగ్రహీతోఽస్మి! నామనఃపూర్వక ప్రార్థన యిదియే! వేఱేమియునుగాదు.

భీముడు:—(ఆత్మగతము) ఇదేమి యద్భుతము? వీనిముఖము సర్వాంసహా

దేవిముఖము వలెనే యున్నదే! ఆతల్లీపిల్లలను బహిష్కారముచేసి రమారమి పదునెనిమిదివర్షములాయెను. ఇంతకాలము వారిప్రస్తావమే లేకపోయెనుగదా! ఆపిల్లఁడు వీఁడుగనుండునా? (ప్రకాశముగ) నాయనా! నీపూర్వోత్తరములు మాకేమియుఁ దెలియవు. కొంతతెలిపిన చాలసంతోషింతుము.

ఆత్మా:—(ఆత్మగతము) వీఁడు సర్వసంపహా కొడుకుగనుండునా!

విజయుఁడు:—శేయయనుగ్రహామే నాపూర్వోత్తరము. మఱియేమియు లేదు.

మంత్రి-సర్వా:—(జనాంతికము) సెబాస్! మంచి గడుసైన ప్రత్యుత్తరము.

విజయుఁడు:—కాని తమతో దయచేసినవారికి నమస్కారములు సేయవలయునుగదా? (అని లేచి) వీరుమంత్రిగారుగదా? నమస్కారము. వీరుపండితులు! నమస్కారము.

మంత్రి-సర్వానందుఁడు:—దీర్ఘాయుష్మాన్భవ! సర్వమంగళాభీష్టసిద్ధిరస్తు. (ఆత్మానందుఁడు కన్నులెఱ్ఱఁజేసి ఊరకుండును.)

విజయుఁడు:—(లలితాలతోత్తముల ప్రక్కఁజేరి) వీరును పండితులే. (వారి ముఖములు నింపాదిగఁజూచి యాత్మగతము.) ఈముఖములు క్రొత్తముఖములుగావే! చూచినవిగానే కనఁబడుచున్నవి. ఏమి గాత్రము! ఏమి తేజస్సు! ఏమిసౌందర్యము! కొంతిసేపుతాళుదును గాక (ప్రకాశము) మీరు నాకన్న చిన్నవారివలెనున్నారు, తమదర్శనముచే నేను ధన్యుఁడను సఫలజన్ముఁడనునైతిని. (కుమారులవైపు తిరిగి) కుమారులుకదా! నాకన్న కొంచెము పెద్దలవలె నున్నారు. నమస్కారము. (వారు చేతులుమాత్రము జోడించి యూరకుందురు. విజయుఁడు ధనునిప్రక్కనున్న యాసనముపైని గూర్చుండును.)

ధముఁడు:—నాయనా! నీవు గొప్పసుజనుఁడవు. నీసాంగత్యము మాకు మిగుల శ్రేయోవహము.

విజయుఁడు:—తమకన్న నాకు సహస్రాంశ మధికము. తమకు దృష్టిలో నేమో లోపముండెనని ప్రజలు చెప్పఁగా విన్నాను. భగవంతుని కృపచే నది తొలఁగినటులున్నది. ఇదియు నాభాగ్యమే.

భీముఁడు:—ఈనాకుమారుల సాహాయ్యముచే నాకు మరల దృష్టిలభించెను. ఆమహిమ వీరి దే.

విజయుఁడు:— ఆలాగా, వీరికి మరలవందనము చేసెద. తలిదండ్రులకును తమకును సుఖముగలిగించువారే సుపుత్త్రులు. (అని చిఱునవ్వుతో వారిని చూచును, వారు తలవంచుకొందురు) ఏరీతిని వీరు తమకు మరలదృష్టి నిప్పించిరో? (కొంతతాళి) అదియొక పురాణము కాఁబోలును.

భీముఁడు:—అవును, నాయనా!

విజయుఁడు:—ఈ కుమారరత్నములుగాక తమకు వేఱొకకుమారుఁ డెవఁడైనగలఁడా?

భీముఁడు:—వేఱు కుమారుఁడా! (కొంతతాళి) చాలకాలమునకు ముందొకఁడు గలిగెను. ఏమీ?

విజయుఁడు:—వానికి నామకరణము జరిగెనా?

భీముఁడు:—(ఆత్మగతము) వీనిముఖమో సర్వంసహాదేవి ముఖమే! వీని ప్రశ్నోత్తరములో, మిగుల గూఢార్థములుగలవై యున్నవి. ఏమో గొప్పవింత బయలుపడునటులున్నది. (ప్రకాశముగ) వాని జననకాలము కడుశ్లాఘ్యమనియు, వాఁడు గొప్పసాహసిగ నుండుననియు, జ్యోతిష్కులుచెప్ప, విజయుఁడని వానికి నామమిడిరి. (కొంతతాళి) కాని వాని జననాంతరమే మాకు దృష్టిహానికలిగెను. కనుక వానియందును వాని జననియందును మాకు జుగుప్సకలిగెను. వారేమయిరో మాకుఁ దెలియదు.

విజయుఁడు:—ఆలాగా? ఈయంశములో తమరును, వారును, ఇరుప్రక్కవారును శోకింపవలసినదే! కాని భగవంతుని యనుగ్రహముచేతఁ దమకు మరల దృష్టివచ్చెనుగదా? ఆరీతిగనే భగవంతుని యనుగ్ర

హామువేత నావిజయుడును సజీవుడైయుండి, యిపుడు తమయెదుటం బడిననో ?

భీముడు:—(ఆత్మగతము) వీడే. నిస్సంశయము. లేనిచోం బుత్రవాత్సల్యము వీనియం దేలాగుకలుగును? (ప్రకాశము) మిగుల సంతోషించి యాలింగనముంజేసి ముద్దుంబెట్టుకొందును.

విజయు:—(లేచి పాదములపైంబడి) మహాప్రభూ! నాతండ్రి! సర్వంసహాదేవిపుత్రుడు విజయుడు వీడే. ఏకాలముచే దమకు మరల దృష్టివచ్చెనో యాకములమును దెచ్చినవాడనువీడె! వీరుకారు.

మంత్రి-సర్వా:—సెబాస్! నిక్కము దాగునా?

మూర్తితప్ప ముగ్గురు:—మహాప్రభూ! వీడెవడో పెద్దదొంగ. ఇచ్చకు వచ్చినమచ్చున డచ్చీలుకొట్టుచున్నాడు. వీని వ్యవహారవృత్తాంతములంజూడం జిత్రదీపకథగానున్నది. మహాప్రభూ!

విజయుడు:—చాల బాగుగ సెలవిచ్చిరి. నా వ్యవహారవృత్తాంతములు చిత్ర దీపకథవంటివే. నిస్సంశయము. అవి యింతటితో బరిసమాప్తినొందునవి కావు. వీనికన్న గొప్పచిత్రములువింతలు నావిషయమ్మై యింకమీందనుగూడ కలుగునేమో! నేనువింతలకై జన్మించినవాడనుగనుపడెను. కాని "డచ్చీ" అనంగనేమో ? ఇచ్చకు వచ్చిన మచ్చునడచ్చీలుకొట్టుట' యనంగ నేమో నేనెఱుంగను. నేను దొంగనో మఱియెవరు దొంగలో యాక్షణమే నిరూపించెద. (చేతులు జోడించి) యక్షరాజా (అని పిలువంగా అతండు ప్రత్యక్షమాను. అదిమొదలు యందఱును ఆశ్చర్యముతో స్తబ్ధులయి నిలంబడుదురు.)

యక్షరాజు:—(విజయునితో) ఇది మంచిసుదినము. తమదర్శనము మరల లభించెను. నా మనవి జ్ఞాపకముంచి నారాకనుగోరితిరే. చాల సంతోషము. ఏమి యాజ్ఞ!

విజయుడు:—నన్నుగుఱించి తమ కేమిదెలియునో దయచేసి సెలవియ్యవలయును.

యక్షరాజు:—ఇంతేనా? అందఱువినుఁడీ! నాకు శాపముచే దృష్టినష్టము సంభవించియుండెను. అందుచే బ్రాణము విసిగి దేశాటనముఁ జేయుచుండఁ గొన్నాళ్లకుముందు నొకానొకస్థలములో 'కన్ను పొడిపించుకొండి పోయినకన్ను మరల నిప్పించెద' అను మాటలు నా చెవింబడెను. వెంటనే "ఎవరో యామహాత్ముఁడు పోయినకంటి నిప్పించువాఁడు నాకుఁ గన్నుపోయెను దయచేసి యిప్పించవలెను" అని కేకలు వేసితిని. అప్పుడు (విజయునిఁ జూపి) ఈమహానుభావుఁడు కిసలమొకటి నాకంటి మీఁదను బెట్టగానే యథాపూర్వకముగ నాకు దృష్టివచ్చెను. అపుడు "మహాత్మా! నీకృపచే నాకుఁ బోయినకన్ను మరలవచ్చెను. నాచేత నీకెపుడైన సాహాయ్యముగావలసియుండునేని యక్షరాజా! అని పిలిచిన ప్రత్యక్షమయ్యెదను." అని మనవిచేసి సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్లితిని. (కుమారుల ప్రక్కఁజూచి) ఈనలుగురును శృంగభంగ మయినవారివలె నితని వెనుక నిలఁబడియుండిరి. సెలవు. అని యంతర్ధానమౌను.)

పరముఁడు:—(లేచి గెంతుచు) మహాప్రభూ! వీఁడుగారడి, ఇన్ద్రజాలము మహేంద్రజాలము, చిల్లంగి, మొదలగు నీచవిద్యలచే జీవనోపాయము వెదకుచున్నాఁడు. మంచిది! ఇప్పుడు వచ్చినాఁడే యెవఁడో యక్షరాజని, వాఁడేమన్నాఁడు? ఈ పువ్వును కంటిమీఁద బెట్టినన్నాఁడుగాని తెచ్చెనన్నాఁడా! పైవారుదెచ్చినదాని లాగుకొని వీఁడు కంటనుంచియుండఁగూడదో?

భీముఁడు:—ఇదంతయు నేమో అయోమయముగనున్నది. ఇదమిత్థమని నాకేమియుఁ దోఁచలేదు. మంత్రి; సర్వానందులు! ఆత్మానందులు! మీరే యీవ్యవహారమును బరిష్కరింపవలయును.

విజయుఁడు:— ఆత్మానందులుగారును కరటకసిద్ధాంతిగారును కలసి చేసిన కుత్రచేతగదా యింతదూరమునకువచ్చెను. కనుక నీవ్యవహారము పరిష్కారముగాకపోవుటయే వారిప్రార్థన, మంత్రిగారికిని సర్వానందులగారికిని, నాయన్నలు నలుగురును నాకమలమునకై బయ

లు దేరిన పిదప నేను దానికై బయలు దేరి వెళ్లినంతవఱకును
దెలియును గాని పై నిజరిగిన దేమియు తెలియదే!

ముడు:—ఏమనియెదరు? ఇది నిజమేనా?

మంత్రి-సర్వానందులు:—నిజమే.

లిత:—(తిలోత్తమతో జనాన్తికము) ఈ రాజుగారికి మనస్థైర్యము
స్వబుద్ధి లేదని ముందు మనవి చేసితినిగదా?

లోత్తమ:—(జనాన్తికము) అది యిప్పుడు చక్కఁగఁ దేటబడెను.

ముడు:—అయిన పెద్దగమ్మత్తే!

జయుడు:—జరిగినవృత్తాంతమును మనవిచేసెద. నేనాకమలమును సంగ్రహించి మననగరముంగూర్చి వచ్చుచుండ నీస్థలములోనే నా యన్నలు నలుగురునుగనఁబడిరి. ఈస్థల మప్పుడు ఘోరారణ్యమై యుండె. వీరితో నాకమలవృత్తాంతముం జెప్పితిని. అప్పుడే కన్ను పొడిపించుకొన్న మరల కంటినిచ్చెద ననుమాటలు వినవచ్చినవి. ఈయకు రాజనకు దృష్టివచ్చుటంజూచి యేరీతినైననీపూవును సంపాదింపవలయునను దుష్బుద్ధివీరికిఁగలిగెను. "అన్నలార! మనము కలసి మననగరమునకు వెళ్లుదము." అని పలువిధముల నేను ప్రార్థించినను నామాటలువినరైరి. వీరిజాడలగనుకొని నావెనాన నేను వెళ్లుచుండ, క్షత్రియధర్మముమాని, నాకుఁ దెలియకుండనే వెనుకప్రక్కకు వచ్చి, నన్నుబడద్రోసి, కాళ్లుచేతులు గట్టివేసి యీపూవులాగుకొని పరుగెత్తిరి. ఇది జరిగినవృత్తాంతము. దీనికి మంత్రిమూర్తులుసాక్షులు.

మంత్రి-సర్వా:—(జనాంతికము) ఆహాహా! ఏమిఘాతుకత్వము!

లిత-తిలోత్తమ:—(జనాన్తికము) ఎంతగొప్పశౌర్యము?

లోత్తమ:—(లలితతో జనాన్తికము) ఇది మంచిసమయము. వీరివృత్తాంతము మీకు దెలిసినంతవరకు స్పష్టముగఁ బలుకుట బాగు. ఈమహాపురుషునికిని మఱికొందఱికింగూడ పరమోపకారముఁ జేసిననా రౌదురు. లజ్జకుసమయ మిదికాదు.

భట్టుడు:—వీడు చెప్పినదంతయు నబద్ధమే. సర్వానందమునను. మంత్రియ మాకు విపక్షులేకదా ?

లలిత:—(పైకివచ్చి) సభ్యులార ! ఈవ్యవహారము నాకు కొంచెము దెలి యును. అదిమనవిచేసెద. కాశిలో నొకపడు చేలుచున్నదనియు అది మిక్కిలి గడుసుది, పెంకెది అనియు, నిన్న తమతో నీనలుగుర ను మనవిచేసిరి కదా? దానిం బెండ్లాడఁగోరి, చదరంగములో దానిం జయింపలేక, దాని కారాగృహములోఁ బడియుండిరి. ఈ మహాపురుషుఁడు వీరిని విడిపించెను.

ముగ్గురు:—(అతికోపముతో) నీకేలాగు తెలియును. పెంకెమనిషి ?

లలిత:—వీరివీపుమీఁద నారాణి రాజ్యాంగముద్ర కాలవేసి ముద్రిం పించినది. చిత్తగింపవచ్చును. (అనఁగా నలుగురు చిన్నబోయి తలవంచుకొందురు.)

భీముడు:—మూర్తి ? నిన్నటినుండి నీవు మర్మముతో నన్నిటికిని నో రెత్తకనేయున్నావు. ఈవ్యవహారముయొక్క తత్వమే మో అందఱికి బోధపడినటులే, అయినను నిజమేమో నీనోరారఁ జెప్పుము,

మూర్తి:—(సాష్టాంగముచేసి) మహాప్రభూ ! విజయుఁడన్నమాట లన్ని యు సత్యము. సత్యము. సత్యము.

ముగ్గురు:—(దీని లక్ష్యపెట్టక) నీవెవరు ?

లలిత:—నేనా ? మీ నల్గురకు నెఱిగినవ్యక్తినే (అనఁగా విజయుఁడు దానిదగ్గఱకు వెళ్లును. లలిత నిజరూపమును జూపును.)

విజయుఁడు:—నాప్రాణేశ్వరీ ! లలితాదేవి! ఏమిమహాభాగ్యము ! ఏమియ ద్భుతము ! ఏమిబ్రహ్మానందము! (అని రెండుచేతులుపట్టి తనకంట నద్దుకొని చేతులముద్దాడి) నేఁడు కడుసుదినము. ఈసమయమో మహా సమయము. లజ్జకిది వేళకాదు. నాతోఁగూడరమ్ము: ఇదిగో మామగారు. నమస్కారము చేయుము:

లలిత:—(నమస్కరించును.)

భీముఁడు:—దీర్ఘసుమంగలీభూయాః! ఏమి బ్రహ్మానందము!! ఏమిభాగ్యము!!!

విజయుఁడు:—వీరు నీబావలు. నీకుఁ దెలిసినవారే. నమస్కారము సేయుము.

లలిత:—(నలుగురు బావలకును వరుసగ నమస్కరించును.)

మూర్తి:—ధీమతీభవ! గుణవతీభవ! (తతిమబావ లూరకుందురు)

త్రిలోత్త:—(ఆత్మగతమున) లలిత! నీభాగ్యమేభాగ్యము. నన్ను మించు కొన్నావుకదా? బాధకము లేదు.

విజయుఁడు:—వీరు మహాపండితులు. వీరు మంత్రిగారు. వీరే మనభాగ్యములకుఁ గారణభూతులు.

లలిత:—(నమస్కరించును.)

ముగ్గురు:—దీర్ఘసుమంగలీ భూయాః మరేమియు మేమాశీర్వదింప నక్కఱలేదు.

భీముఁడు:—ఇవన్నియు నటుండనీ. నీతల్లియెక్కడ? ఈగడబిడలో దానిని బొత్తిగామఱచినామే.

విజయుఁడు:—ఎవరక్కడ?

సేవకుడు:—చిత్తం.

విజయుఁడు:—అమ్మగారిని దయచేయుమను.(అనఁగా వెళ్లి సర్వంసహాతోఁ బ్రవేశించును. అందఱు నిలఁబడుదురు).

భీముఁడు:—(పరుగెత్తి) దేవిసర్వంసహా? నేను నీకును మనకుమారరత్నమునకును పరమాపరాధముం జేసితి. నీవు నన్నుదయతో క్షమింప వలయును. కాలములో నాకు బుద్ధిస్థైర్యములేకపోయెను. కనుక, అబుద్ధిపూర్వకముగ కొంతవ్యవహరించియున్నాను.

సర్వంసహా:—ఆర్యపుత్త్రలాలాగు సెలవియ్యనక్కఱలేదు. నాపూర్వ జన్మకృత పాపఫలమును లప్పుడాలాగు పరిణమించినవి. ఇదిగాక ఆర్యపుత్త్రు లాలాగుసేయకపోయిన మనముద్దుకుమారుని కీమహాదశ, ఈభాగ్యము, ఈవైభవము, ఏలాగుసంప్రాప్తములౌను,

భీముఁడు:—భాగ్యమన్న భాగ్యమా? భాగ్యమటుండనీ. నీకోడలినింజూ నావా? ఈనారీరత్నము మనకోడలౌటకు నేనుచేసిన మహాపరా మే కారణము.

అత్త:—దేవిగారు! నేనే యీభాగ్యాతిశయములకు ముఖ్యకారణభూతుఁడనై యున్నాను గాన నామీఁద నాగ్రహింపఁగూడదు.

పర్వం:—చిత్తము. ఈవ్యవహారములో నాకుఁ గీడుచేయఁదలచినవారం అను నాకును కుమారునికిని బరమాప్తులే. వారికి సదానమస్కరించెదను.

భీముఁడు:—లలిత! అత్తగారికి నమస్కారము సేయుము.

లలిత:—(నమస్కరించును.)

పర్వం:—అన్నియంశములలో విజయునికిఁదగిన దేవిగ సుందవుగాత! (ర్వానన్దునిమంత్రినిఁజూచి) తమరిద్దరు మాకుఁజేసినమహోపకారమునకుఁ దగినప్రత్యుపకారముం జేయ మాతరమా? కానేకాదు ఉపచారపుమాటబాడుటచే ఫల మేమి? మాకృతజ్ఞతకు మామనస్సాక్షి.

ఇద్దరు:—దేవిగారు! మాధర్మము మేముచేసితిమిగాని గొప్ప మేమియును గాదు. తమకటాక్షమే మాభాగ్యము. తమన్వైభవమే మాకుఁ ప్రత్యుపకారము.

భీముఁడు:—సంగీతవిద్వాంసులుగారు! మాకు నేటిదినము శ్లాఘ్యతరమైన దినము. మేమందఱము కడుస్వాదువైన యానందామృతమును బానముచేయుచున్నాము. అమృతములో మాధువు కొంచెముగలిపిన దానిరుచి ద్విగుణమౌనుకదా?

అందఱు:—చిత్తముమహాప్రభూ!

భీముఁడు:—మీసంగీతము శుభ్రమైనమధువే! కనుక మీసంగీతమును తేనెను మాయానన్దామృతముతోఁ గొంతగలుపవలయునను నుత్సాహము మాకుఁగలిగియున్నది. మఱియు మంగళకాలములో సంగీతము నితరాము శ్రేష్ఠముగదా? కనుక భైరవియందు నాకుపక్షపాతము; ఆరాగముతో నొకచిన్నశ్లోకమును చదివి యొక పాటఁ బాడవలయునని నాప్రార్థన.

తిలోత్తమ:— చిత్తము! అలాగే. (అనిపాడుచున్నది)

రాగము భైరవి.

తవేదంపశ్యన్త్యాః ప్రసరదనురాగంబహిరివ
ప్రియాపాదాలక్తస్ఫురితమరుణచ్ఛాయహృదయం
మమాద్యప్రఖ్యాతప్రణయభరభంగేన, కితవ !
త్వదాలోకః శోకాదివ, కిమపిలజ్జాంజనయతి.

భీముఁడు:— విన్నారాశ్లోకముచదువుట. ఇదిపద్ధతి. రాగముయొక్క తేటలు కళలుపూర్తిగవచ్చినవిగదా. రాగమాలాపించినటులేయున్నది.

సర్వా:— ఇంతియేగాక మఱికొన్నిసొగసులు గనఁబడుచున్నది. మంచి పండితు లనేకులుచదువునప్పుడుగూడ, అక్షరములుగాని పదములుగాని శ్రోతలకేమియు వినరావు "తననననరిరిరిరి" తో శ్లోకములు గప్పఁబడుచుండును. శ్లోకము లేమిఁయుబోధపడవు. వీరు చదువు పద్ధతిలోఁ బ్రతియక్షరము బ్రతిపదము శుభ్రముగవినువారికిఁ దెలియవచ్చుచున్నది. "తననననరిరిరిరి" పిసరైనను లేదు. విరామములు కడురమణీయములుగ నున్నవి. ఏయచ్చులో విరామమో ఆయచ్చులోనే రాగాలాపనము. వీరిపద్ధతిలో శ్లోకభావము వినువారికి స్పష్టముగ తెలియవచ్చుచున్నది. గొప్పఖండితనాయిక యొకతె, అన్యాసంగ విశ్రుతుఁడగు తననాయకుని యెదుటనిలఁబడి, తన యవస్థను దెలుపుటకై చదివినటులున్నదిగాని, మగవారు చదివినటుల లేనేలేదు. (అని తిలోత్తమనుజూడఁగా ఆపెతలవంచుకొనుచున్నది).

భీముఁడు:— శ్లోకముచాలును.

తిలోత్తమ:— (పదముపాడుచున్నది.)

రాగము - భైరవి - తాళము త్రిపుట.

పల్లవి:— ఇటువంటివిభుఁడు నీకెటులభించెనె
ఇది నీపూజాఫలమే

అనుపల్లవి:— కుటిలాక్షిరో ! నీదుకోరికలెల్లను
కొనసాగివచ్చెనుగా యీయిలలో. నిట.

చరణము:—భూలోకమారుఁడే భువనైకవీరుఁడే, లోలాక్షిహృచ్చోరుఁ
పాలకడలికన్యాపతి సువతారుఁడే, నీలనీరదసన్నిభోదారుఁడే ఇట

నానాశ్రితజన నవనిధిసమానుఁడే, మానైకయానుడే
గానాద్యానందకరకలాభిమానుడే, శ్రీనివాసకృపాశ్రేయస్సంపన్నుడె
ఇట

లలిత:—(జనాంతికము విజయునితో) వినినారా! ఈపదముయొక్క భా
ము. (అని సిగ్గుతో తలవంచుకొనుచున్నది.)

భీముఁడు:—వీరిపాటలో ప్రతిపదము సాభిప్రాయమైయున్నది. చిత్రము
(అనగా తిలోత్తమ సిగ్గుచూపును.) వీరికి చాలశ్రమ యిచ్చి
నాము. కాని తగినసమ్మానముచేయ మాశక్యముగాదు. విజయ
కుమారుఁడే చేయుఁదగినవాఁడు.

తిలో:—(కొనమాటలు విని ఆత్మగతము) సత్యం! సత్యం! పునః సత్యం

భీముఁడు:—కుమారా! ఈస్థలము ఘోరారణ్యముగా నుండెనంటివిగదా
ఈస్వల్పకాలములోనే యమరావతిం ధిక్కరింపఁదగిన యీనగ
రవరము, వైజయంతముంబరిహసింపఁదగిన యీప్రాసాదము, ఈమ
హావైభవము, ఇవియన్నియు నీస్థలములో బాలుఁడవగు నీకె
లాగు లభించెను? ఇది చిత్రములో చిత్రముగనున్నది. (అన
గా నందఱును వానిప్రక్కఁదిరిగి శ్రద్ధతోఁ జూచుచుండ నతఁడు
కొంత యాలోచించుచుండును.)

తిలోత్తమ:—(ఆత్మగతము) లలిత! నన్ను మించుకొన్నావుగదా!
మంచిది! బాధకములేదు. కాని నీభాగ్యములో నాకును భాగము
గలదు. "తనదువిభునివేలు తరుణిచేతికిచ్చి తాళపశ మెట్టితరుణి
కయిన" అనుమాట లున్నవిగాని నిజమయినసాధ్వి కది లక్షణ
ముకాదు; కనుక నీయందు నా కసూయ యుండదు. నీకును
నాయందుండదనినమ్ముదును. మనస్సునకు మనసేసాక్షి. నీభాగ్యము
లోని నాభాగమును రేపే గలుగఁజేసికొనుచున్నాను. (అనియంత
ర్ధానమౌను.)

విజయుఁడు:—(ఆత్మగతమున) బదులేమిచెప్పను? ఇది పరమరహస్యమే! నాకు నది సమూలముగఁ దెలియదు. కాని యీలాగనుట బాగు. (ప్రకాశము) ఇవి యన్నియు నీయుంగరముయొక్క మాహాత్మ్యములు. (అని యుంగరమును జూపి) కాని "ఇదియెవరిది? యెక్కడిది"? అనిమాత్రము ప్రస్తుత మడగకయుండవలయు నని నా ముఖ్యప్రార్థన. కాలక్రమమున నన్నియుఁ దేటపడును.

భీముఁడు:—మంచిదాలాగే (తిరిగిచూచి) సంగీతవిద్వాంసు లేమైరి?

అందరు:—(నలుప్రక్కలంజూచి) కనఁబడలేదే!

లలిత:—విజయునితో (జనాంతికము.) విద్వాంసురాలనుట బాగు. ఆపె నావలెనే యేకారణముచేతనో పురుషవేషముదాల్చి వచ్చియుండెను.

భీము:—ఇదేమి వింత? అంతర్ధానమైరే? కుమార! నీ వేమనుచున్నావు?

విజయుఁడు:—ఏమో నాకును వింతగానే యున్నది (ఆత్మగతము). లలిత చెప్పినది నిజముగ నుండవచ్చును.

సర్వా, మంత్రి:—మహాప్రభూ! మాకుఁ దోఁచిన కొన్నియంశముల మనవిచేసెదము. అన్తర్ధానమైనవ్యక్తి విద్వాంసురాలేగాని విద్వాంసుఁడుగాఁడు. కోడలుగారివలె నేకారణముచేతనో పురుషరూపమున వచ్చియుండెను. మనకుమారుఁడు వింతముద్దుపట్టియై పుట్టియున్నాఁడు. ఈసంగీతవిద్వాంసురాలు టకీమని కనఁబడకపోవుట, యీయుంగరముయొక్క మహిమ, ఇదివఱకు మనము చూచినవింతలు, ఇవియన్నిటి నాలోచించిచూడ నిటుపయినిగూడ మనము కొన్నివింతల ననుభవింపఁబోవుదుమని మాకుఁ దోఁచెడిని.

భీముఁడు:—నాకును నాలాగే తోఁచుచున్నది. కుమారుఁ డేమనుచున్నాఁడో?

విజయుఁడు:—నేనేమియుం జెప్పఁజాలను మహాప్రభూ! ఇప్పట్లో సమర్థకముగ నాకు నేమియుఁ దెలియదు.

మూర్తి, ముగ్గురు:— దొడ్డమ్మగారు! తమకు మేమేమియు కీడుచేయలేదు గదా?

సర్వం:—అయ్యో! మీరేమిచేసితిరి? మీరు నాకుమారులేగా? మీ పెద్దలు. విజయుఁడు చిన్న. అంతే!

నలుగురు:—మామీఁద నాగ్రహము లేదుకదా?

సర్వం:—ఎంతమాత్రము లేదు.

భీముఁడు:—మూర్తీ! ఈకకర్త్వపని యేలచేసితిరి?

మూర్తి:—మతిలేక మహాప్రభూ! వలదువలదని పలుమారు చెప్పిన విన్నారుకారు.

భీముఁడు:—తుచ్ఛులార! మీకేమిశిక్షచేయవలెను?

విజయుఁడు:—(అడ్డపడి) మహాప్రభూ! శ్రీయేలినవారలాగు విచ్చుట ధర్మముగాదు. ఏయుపాయముచేతనైనను దనకుభా యుదశను సంపాదింపఁగోరుట మనుష్యసహజమైన ధర్మము. ఆ స్థితిని నేనుండిన నేను నాలాగే చేసియుందునేమో?

భీముఁడు:—అయిన నీయభీష్టమేమి? కుమార!

విజయుఁడు:—శ్రీయేలినవారికి నెనరయం జేరీతి నాగ్రహ ముండఁ డదు. మనకుటుంబములో కలహము, మనస్తాపము, అల్లరి,విన గూడదు. ఇది నాప్రార్థన. (అని పాదములమీఁదఁబడును.)

ఆత్మా:—(విజయుని లేవఁదీసి కౌగలించుకొని) నీవింతటిసుజనోత్త డవవుదువని కొండఱు దలఁపకే పోయిరిగదా! వారియందు నీ గ్రహ ముండఁగూడదని మిగులఁ బ్రార్థించెదను.

విజయుఁడు:—స్వామి! ఆగ్రహమనుమాట మనకుటుంబములో నిఁకనె నోటనురాదు, ఈసభకుఁ దమరందఱును దయచేయుటకు మున నేనుచేసినప్రార్థనచే నాసిద్ధాన్తము నందఱును గనుఁగొనవచ్చు అది మరలఁబాడెదను. అమ్మ! కలసిపాడుదము, (ఇద్దఱును పా దురు.) కరుణతో... ...

భీముఁడు:—"సుపుత్రః కులదీపకః" అనువాక్యము విజయునికై పుట్టె

కంచుకి:—సంధ్యాకాలము మహాప్రభూ!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు).

కమలాపహరణము.

అష్టమాంకము - ప్రథమస్థలము.

(తిలోత్తమనగరుతోఁ జేరిన యారామము.)

(పై యారామములో నేకాంతస్థలమునందు లతాగృహమందు పర్యంకమునం గూర్చుండి, విశేషానందోత్సాహభరితులై, తిలోత్తమావిజయులు ప్రవేశించుచున్నారు).

విజయుఁడు, సుందరి:—

(రాగము - తోడి.)

కొంటివి నాదు దృష్టి నతికోమలరూపముచేత, దానితోఁ
గొంటివి శ్రోత్రనాసికలఁ గూడ సునాద సుగంధ శక్తిచే
తుంటరియైన జిహ్వయును ధూర్తశరీరము నేల నాకు, ని
న్నంటియె యుంట వీని విధి యానతి యిమ్మటు నేయ మానినీ.

మఱియు.—

నాదు మనంబుఁ గొంటివి, గొనందగుఁ గాని మనంబులేక, కా
లూఁదఁగ నౌనె, జూడుము తలోదరి! నీమనమైన నిమ్ము, స
మ్మోదమునం జరింతు, నిట ముద్దులగుమ్మ! యొసంగు టాత్మకుం
జేఁదగు నేని, ముద్దొకటి చిన్నది యిమ్ము మనంబు పుట్టెడిన్.

తిలో:—నా మనోహర!

(రాగము - తోడి.)

వపువు, హృషీకము, న్మనము, ప్రాణము, మానము, చేతనాత్మలుం
గపటి యొకండుఁ దాఁ గొనియె. గానకరోనెద, వాఁడు నీవొకో,
నృపవర! నిన్ననీవడిగి, నెమ్మదినెమ్మో, మఱి ముద్దొ, మోహమో
వపువొ, రుచించు నెద్ది, యది వారక గొమ్మొరులేఁడ వేఁడఁగన్.

(ఇది నాయకనాయిక లేకాంతముగనుండునమయము గన దత్సూచకముగ మొదటితెరను దింపి, రెండుమూడునిమిష ములుంచి, మరలఁ బైకెత్తవలయును.)

తిలోత్తమ:—సామి!

(రాగము - కళ్యాణి, తాళము - చాపు.)

పల్లవి:—ఏమని విన్నవింతు, నామోహము, నేమని విన్నవింతు

అనుపల్లవి:—నామనసువంటిదే నీమనసైన
కామదేవునికోర్కెల్ కడతేరు నాసామి. ఏమ

చరణము:—ముందు, వెనుక, ప్రక్కలెందుఁజూచిన నీదు
సుందరరూపై యుందురా, నీపై
తంత్రీయుక్తమైపాడ, నీవు నాతొడపైని
తాళము వేసినట్లుండురా,
మందయానలు వీఁడెమగఁడు నీకన
బ్రహ్మానందమగ్న నాదురా
కందర్పజనకునిసాక్షిగ నీకు నాడెంద మర్పించితిరా,
ముద్దులసామి. ఏమ

విజయుఁడు:—ప్రియురాల! నీమోహమును వర్ణించితివిగాని, నావె హమెట్టిదో తెలిసికొన్నావా?

తిలోత్తమ:—తెలిసికొన్నాను, కాని నామోహమునకు సరికా సామీ!

విజయుఁడు:—అయినను కొంతదయచేసి వినుము.

(రాగము - కళ్యాణి, తాళము - చాపు.)

సోముని బింబముఁబూచిన నీముద్దుమోముగానే యుండునే,
సౌదామి నీలతను, వేమాఱుఁజూడ నీమేనుగగనఁబడునే.
కామదేవునిపూజఁ గావింపఁదలఁపనీ నామమె మునువచ్చునే
కోమలీమణినాదు ప్రేమాతిరేకంబీ మహినెందుండు నే, నాముద్దియ
ఏమ

తిలోత్తమ:—ఇప్పుడు మన వ్యామోహములు సమానములే; అయిన నొక చిన్న మనవి?

జయుడు:—ఆజ్ఞాపింపుము, సుందరీ!

తిలోత్తమ:—

(కందార్థము. రాగము - తోడి.)

వలపెఱుఁగదు సిగ్గనునది
తెలియునుగా స్వామి! నేను తెలిసినవిషయం
బులు, వేగఁ దలచినను
జలకమగా నెంచఁ దగదు

(తాళము - ఆది.)

సుగుణగణాగ్రగణ్యా గంధర్వజాతిమణితిలోత్తమపుణ్యా!
రాగసిద్దేయని యెంచి, మగఁడుగా నినునాకు
భగవంతుఁడేచ్చెనె నాభాగ్యమేభాగ్యము, సుగుణగణాగ్రగణ్యా.

జయుఁడు:—ప్రాణేశ్వరీ!

(కందార్థము రాగము - తోడి.)

నగుఁ డొకఁడు సిరివిగోరం
దొరకునొ దొరకదయొపోనో, దుర్లభయగునా
సిరికెవ్వఁడు దుర్లభుఁడగు,
బరమాద్భుతకరముగనా

(తాళము - ఆది.)

భువనలక్ష్మి వైతివి, దానిచేనేను వాసవుండనైతిని
ఎవరు నాసాటివా రిలలోన లేరు, త్రి
భువనములోను నాసాటిధన్యుఁడు లేఁడు, భువనలక్ష్మివైతివి.

తిలోత్తమ:—(ఆత్మగతము) ఏమదృష్టమువాటులు, ఏమిప్రేమాతిరేకము!

జయుఁడు:—(తిలోత్తమను కౌఁగిలించుకొని) నాప్రాణనాయికా! నాజన్మమిప్పుడే సఫలమయినది; నాజీవితకాలమువంతు నేఁటిదినము

వంటిదినము మఱియొకటి యింకదొరకదు. నీవిట్టులేచుండుము.
తాంబూలమిచ్చెదను.

తిలోత్తమ:—చిత్తము. నాకును శ్రమముగనున్నది (అని ప్రియుని ముసఁ బస్వాలించుచున్నది. విజయుఁడు తాంబూలమిచ్చును, లో సగము వేసికొనుచు).

విజయుఁడు:—ప్రాణేశ్వరీ!

(రాగము - సావేరి.)

నీవే నాగృహలక్ష్మివి, నీవే నాకన్నులకు నిర్మలసుధవుగ
నీవు శశిశిశిర దేహవు, నీవిరహము దప్ప నీకు నిఖిలముసుఖమా

(ఇంతలో తిలోత్తమ తల్లిదండ్రులు ప్రవేశించుచున్నారు)

తల్లి:—(తిలోత్తమ దగ్గఱకుఁ జేరి) ఎక్కడనా వంశనాశకురాలు? దాగుర్వురాలా! ఈలాటినీచప్రుఁబని చేయుటకా నాకడుపునఁబుట్టిన (తిలోత్తమ భయముతో లేచుచున్నది, తల్లిదండ్రులిద్దఱును యుని చెయ్యిపట్టిలాగి) ద్రోహీ! నీకీపసితనమా? నీరూపమును గదా యీపిల్లను మోహింపఁజేసినవాఁడవు. నీకీరూపముపో పిశాచరూపమువచ్చి పిశాచలోకములోఁ బడుదువుగాక. (తోసివేయుచున్నారు)

తిలోత్తమ:—(ఇది యంతయుఁజూచి) హా నాప్రాణేశ్వరా! (అని మూ పొంది క్రిందఁబడుచున్నది)

తల్లి:—ఎవరక్కడ? దీనినింటిలోపలికిఁ దీసికొనిపొండు (అనఁగా నిరుగ చెలులు వచ్చి తిలోత్తమ నెత్తుకొని లోపలికిఁబోవుచున్నారు) మానము వెళ్లిపోదమురండు.

తండ్రి:—(కోపముపోవఁ బశ్చాత్తాపమునొందుచు) అక్కటా! ఈచంలవుఁగోపమ్మున నెంతటిపని నేసితిని! (అని దుఃఖించుచు నందఱిలేడనే నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

కమలాపహరణము.

నవమాంకము - ప్రథమస్థలము.

ఒకగుహాలోఁ జేరిన ఘోరారణ్యము.

(విజయుఁడు వికృతరూపుఁడై ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విజయుఁడు:—(తన దేహమును తాను పలుమాఱు చూచుకొనుచు) హా! దేవదేవా! రామభద్ర! ఈగతి నాకుఁ గల్పించినావే! నేనేమి సేతును! నీవు పరమకారుణికుఁడవే! ఇదివఱకు ననేకాపదలనుండి తేల్చినావే! అది అంతయు నీఘోరగతిని గలుగఁజేయుటకేనా! హా! ఆశ్రిత వాత్సల్యజలధీ! నీకరుణతప్పునంతటిపాపము నేనేమిచేసినానో! అంబా! నన్నిందులకొకంటివి? యథాక్రమముగ రావలసినరాజ్యమూ పోయినది. హఠాత్తుగావచ్చిన లలితరాజ్యమూ పోయినది. మహానాయికయగు లలితసాంగత్యమూ పోయినది. తల్లిగారిసన్నిధానమూ పోయినది. తుదకు నాదివ్యమంగళవిగ్రహముగూడఁబోయినది. ఇవి యన్నియుఁబోవుటచేత చింత లేదు. తిలోత్తమా! నీముఖచంద్ర దర్శనము పోయెనుగదా! హా ప్రాణసఖీ! (అని మూర్ఛనొందిపడు చున్నాఁడు.)

(ఇంతలో గుహలోనుండి ముగ్గురుపిశాచపుపిల్లలువచ్చి విజయుని నూరడించి "నానా" "తాత" (అనఁగానే విజయుఁడు కన్నుతెఱచిచూచి)

విజయుఁడు:— హా! విధీ! దేవదేవా! ఇదేమిప్రారబ్ధము. ఇదివఱకుపడిన పాట్లుచాలవా. ఈఘోరముగూడనా! (అని మరల కనులు మూసి

కొనుచున్నాడు. పిశాచపుపిల్లలు నిదురలేచి యేడ్చుచు గెంతుచు చున్నారు.)

పిశాచపుపిల్లలు:—ఏమిరా నీవు? నాయనా! చాలు, చాలు, కో
మా చెలిమికత్తె నిద్రాభంగము సేయుదురా.

విజయుడు—(లేచి) వీరెవరు? పిశాచమ్ములా?

పిశాచపుపిల్లలు:—లేనుఖ్యడవు దరిద్రప్రాణివి మా పితా!

హద్దులేని మారేపు? నద్దవెంక నేమము
నిద్దురించు మాయమ్మ సద్దువింట లేచును.

విజయుడు:—ఓరి దరిద్రపిశాచపుపిల్లలారా? మీరెవరు? మీ త
వరు? ఈశ్వరా! ? ఇదేమి ప్రారబ్ధము! మీ యమ్మ లేచిన నా

పిశాచపుపిల్లలు:—అలాగా! మా అమ్మన స్తే తెలుస్తుంది, గమ్మత్తు.

అమ్మన స్తేపిలకబట్టిపిమ్మి గుద్దులాడును,
ఉమ్మను నీమూతిస్ని, రమ్మురమ్ము యిప్పుడే.

విజయుడు:— అయ్యయ్యయ్యో! ఇదేమి గ్రహచారము. దేవ!
మంచికుటుంబమును గల్పించినావు!

పిశాచపుపిల్లలు:—మసం అమ్మను తెస్తాం రండి (గుహలోనికి వెళ్లిపోద

విజయుడు:—ఇదేమి ఇది! అప్పుడే నిదుర పట్టలేదు! ఇదేమి అహ్వా
రామచంద్రా! ఇవియన్నియు నీకు ఉల్లాసములే! అన్నియు
ఇట్టి ఘోరసంసారమొకటి నాకు తెలియకుండనె కల్పించినావే!
మి! అనుకూలురును మనోహరులునై సదారాపత్యములు
యుండు సంసారము స్వర్గమే. ఆ సంసారసుఖమునకు సమా
నసుఖాంతరము దైవసృష్టిలో లేదు. బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్య
వానప్రస్థము, సన్న్యాసము, అను నాలుగాశ్రమములలో గ
స్థాశ్రమము, అన్నిధర్మకర్మములకును అనుకూలముగ నుం

చేతను, సమస్తసుఖావహముగ నుండుటచేతను, శ్రేష్ఠతమమని పెద్దలు చెప్పియున్నారు. దీనికి గొప్పనిదర్శనము త్రిమూర్తులు గృహస్థాశ్రమము నవలంబించియుండుటయే. ఇట్లుండ కొందఱు ఇట్టి రసమయమైన సంసారమును ఘోరసాగరమని నిందించుచున్నారు. కారణమేమో వారికే తెలియును. అయినను అట్టి ఘోరసంసారమునుగూడ ఇప్పుడు నాతో బంధుత్వమునుగోరుచున్న యీ తుచ్ఛవ్యక్తులతోఁ జేరియుండుసంసారమే, నిస్సంశయము. (ఇంతలో పిశాచపుపిల్లలు తల్లితో ప్రవేశించున్నారు.)

తల్లి:—(గెంతుచు)

రారా నాసామి! ఇంటికిరా. రాకుంటే నిన్ను నేవదలనురా,
పోరాదు, నన్నువదలకురా, పోతే నీకాళ్లను విరిచేసురా
కూఁగలు నారలు లేనంటి రా, కొనితెస్తానన్నావు యేమాయెరా
గారెలు బూరెలు జేసేనురా, జోరుగా దినవచ్చు వెంటనేరా
బిరాన నాకోకముద్దియ్యరా, భేష్షైన గమ్మత్తు చేస్తానురా.

విజయుఁడు:—ఓ బ్రహ్మహంత్రీ! నన్నెందుకు పిలచెదవు? నీ వెవరు? నే నెవరు?

తల్లి:—నీవు మొగుడవు. నేను పెళ్లాం. అందరు పెళ్లాలు మొగుళ్లను ఎందుకు పిలుస్తారో అందుకే పిలుస్తాను.

విజయుఁడు:—ఇటువంటి కర్ణకఠోరములగు మాటలను గూడ వినవలసి వచ్చెనుగదా! హరిహరీ!

తల్లి:—(విజయుని పిలకబట్టుకుని) ఇంటికొస్తావా లేదా? (అనిలాగగా విజయునికి కోపమువచ్చి తల్లి పిల్లలను గట్టిగా తన్ని కొట్టగా, వారు గుహలోనికి పారిపోవుచున్నారు.)

విజయుఁడు:—ఇంతకష్టింపతో ఈప్రారబ్ధమువదలినది. ఇఁక నేమిచేయను! సర్వము పోయినది. దేహముగూడ ఘోరవికృతిజెందినదే! ఆహా! ఏమిగతి నాకు వచ్చినది ఈశ్వరా!

(రాగము, శ్రీరంజని - తాళము, ఆది.)

పల్లవి:— కరుణించుమురా, శ్రీరామచంద్ర, కరుణించుమురా!

అనుపల్లవి:—సురబృందమునకె సమ్మతంబొసగి
పరసౌఖ్యములను వర్షించిన రామా, కరుణించుమురా

చరణము:— పరమపదమొసంగఁ దైవనీవే
పరదైవమని భజియించు నాకు
నరమాత్రుఁడైన నాకీవిపదా
కరణంబుచేత ఘనమానమీకు, కరుణించు రా
పోన్, ఈమహాకఠోరశిక్ష కర్హుఁడనుగా నను జేయఁదగిన
నేరమేమిచేసినాను? రామ చంద్ర, కరుణా సాగర!!!

(రాగము యదుకుల కాంభోజి)

అతిసాహసము నాపైఁగల
సతిపై నేనుంచు ప్రేమనైఁబడక, నాకీ
గతిని విధించితి వకటా!
క్షితిఁ బాపుల నెటులనీవు శిక్షింపెదవో.

ప్రాణత్యాగముచేయువారికి సూర్యప్రకాశము లేని గాఢాంధకార నిబిడమగులోకము విధింపఁబడుచున్నది. అని ఋషులు చెప్పుచున్నారు, అయిన నాకిప్పుడే యీలోకము విధింపఁబడియున్నది ఎటులనిన, నీపిశాచలోకములో సూర్యరశ్మి లేనే లేదు. ఇదే కాబోలు. ఆలోకము. కనుక నాకు నేరముచేయుటకు మునుపే శిక్ష తటస్థించినది. ఈకారణమునుబట్టి ప్రాణత్యాగముచే యుటకన్న గత్యంతరము కానరాదు. నాయొద్దను ఏయాయుధమును లేదాయెను. (అని నలుప్రక్కల దిరిగిచూచి) ఇదిగో నూయ్యొకటి గనఁబడుచున్నది. దీనిలోఁ బడిపోయెదను. (అని దాని ప్రక్కఁజేరి కూర్చుండి) ఆహా! నేను పుట్టినదెక్కడ! పెరిగినదెక్కడ! అనుభ

వించిన దేవార్చనములును లోకోత్తరములు నగు సుఖములెక్కడ? ఇప్పుడు నాకు వచ్చియున్న యీగతియెక్కడ! ఇరువదియేండ్ల ప్రాయములోనే యిన్నియిక్కట్టులయినవిగా! (అని నూతిలోఁ బడఁబోయి మనసుమార్చి) హాహా! ఈనశ్వరదేహమెంత తీపుగ నున్నది! ఈలోకవాసన యెంతగొప్పది! ఇంక నాకేరీతి సుఖముండదని దృఢముగ తెలిసియు నీఘోరరూపముగల దేహమును వదలివేయ మనస్సు రాదే! అహాహా! ఏమితప్పు! ఇక నెంతకాలము జీవించిన నిదేగతి. ఈసారి మనస్సు గట్టిచేసికొనవలెను.

రాగము, ఉశేని. తాళము, రూపకము.

హరి హరి హరి దీనరక్షక! ఓనారాయణా!
ఆపద్బాంధు! దుష్టశిక్షక!
పరమపురుష! భక్తపోషక! ఓదేవదేవా!
పాపబృందపంకశోషక!
పంకజాక్ష! గరుడవాహన! శ్రీదైత్యరిపు!
శత్రుతూలహవ్యవాహన!
కరిమొరవిని కాచినావుగా! సర్వేశ నాపై!
కరుణయుంచి బ్రోవ నీవుగా!
శరణము వేఱెఱుఁగలేనురా! శ్రీనాథ! నీదు
చరణముల నే నమ్మినానురా!
గరళపానమమృత మరియు శస్త్రము నీయాజ్ఞచే, నా
గాత్రము నీకరుణావశము.

(అని నూతిగట్టుచేరి) తల్లి సర్వంసహా! సఖి నిర్మలచిత్తా! దేవి లలితా! ప్రియసఖి మారీచూడ! సఖి హిడింబి! హృదయేశ్వరి శైలోత్తమా! నాగతి ఇంతే! ఇదేకడసారి మిమ్ము తలంచుట. నేను జనిపోయెదను. (అని నూతిలోఁ బడిపోవును. ఆనూతియందు

వికృతరూపమును పోఁగొట్టి యథార్థరూపము నిచ్చు శక్తియుం టంజేసి, విజయుండు మునిఁగి తేలఁగా తననిజరూపము వచ్చియుండుటంజూచి) ఓహోహో! ఇదేమిచోద్యము! (అని గట్టుమీదికివచ్చి తన దేహమును తెస్సగాఁ జూచుకొని) నా నిజరూపము మరలవచ్చినది! ఇది కొంతపుణ్యమే! ఈనూతిలో నేమో విషమున్నది. మరల మునిఁగిచూచెద (అని మునిఁగి తేలఁగా, మును ముందటివికృతరూపము వచ్చుటనుజూచి గట్టునకువచ్చి) ఇదేమి మరల వికృతరూపము వచ్చినదే! పరీక్షచేయఁబోయి ప్రమాదము దెచ్చుకొన్నట్లున్నదే! అయిన మరల మునిఁగిచూచెద. (అని మునిఁగఁగా, మరల నిజరూపవచ్చినఁ జూచి) ఇంతటితోఁ జాలు విపరీతము. ఈనూతిస్వభావము తెలిసికొన్నాను. నా నిజరూపము దొరకినది చాలు. ఇదియు గోపచంద్రుని కృపాబలమే! ఇక నేమి చేయుదును. (నాలుగడుగులు ముందుపెట్టి) ఇదిగో ఒకదారి వెయున్నది. దీనింబట్టి పోయెదను. ఇదివఱకు సకలశాస్త్రకోవిదుఁడను, తత్వజ్ఞానుండను, కనుఁగొనదు గూఢరహస్యము లనేకము లుద్ధరణీయము మున్నవి. కనుక వెళ్లుచు వెళ్లుచు నుండఁగాఁ గొంత లేమేమి కాటస్థిపనున్నవో! (ఇంతలోఁ కుటీర మున్నదియుఁ జూచి సంతోషముతో) ఇక్కడేమి శుభసూచన.

రాగం - పున్నాగవరాళి.

అదరెదవేలే కన్నా!
యిదివఱకును సౌఖ్యబృందమెంతో కలిగె
న్నదిదలచినదుఃఖానహా
మదియో, నిను నమ్మరాదిఁక గొనుఁగొనఁజాలుఁగా.

(అని సిగ్గుపడుచున్నాఁడు

నవమాంకము - ద్వితీయస్థలము.

అగస్త్యాశ్రమములో మఱియొకభాగము.

(విజయుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

విజయుఁడు:—ఈయడవి బ్రహ్మర్షిసంబంధమగుటచే పవిత్రము. అతిరమ్యముగ నున్నది. (చుట్టుప్రక్కల తిరిగిచూచి) అయినను బహుదినములుగా మనుష్యసంచారము లేకున్నట్లున్నదే! కట్టివేసిన కాషాయవల్కలములు ఆరవేసినట్లే యున్నవే! అనేకదినములకు ముందు ప్రేల్చఁబడిన అగ్నిహోత్రము ఊరకనే చల్లారియున్నది. దర్భ, సమిధలు బహుదినములుగా కోయఁబడక యథేచ్ఛముగా పెరుగుచున్నవి. మఱియు చిలుకపంజరమొకటి, దానిప్రక్కను ఒకటి, రెండు, మూఁడు, నాలుగు, ఐదు, ఆఱు రాళ్లదెబ్బలున్నవి. ఇదేమిది! (అని ఆలోచించుచుండును.)

ఆకాశమున:—"ఓమహాత్మా! ఈచక్రముపైని నిలువఁబడి, ఈపంజరమునందుండు చిలుకను మూఁడుదెబ్బలు కొట్టితివేని మహాశాపము పోయి నిజరూపము వచ్చును, మాశత్రువును హతమొనర్తువు. తప్పితివేని నీవును రాయివై పోదువు" (అని వినఁబడును).

విజ:—ఇది యొకవింత! వింతలన్నియు నేఁడు పుట్టినవిగదా! ఈరాళ్లదెబ్బలన్నియు నాలాంటి [illegible]లు! అయ్యో! వీరల కెంతటికష్టము వచ్చినది! పాపము, కొన్నిసంవత్సరములలో దేవుఁడు నిర్ణయించునంతవఱకు [illegible]! ఈలోకములో ఎవఁడు తన [illegible] కానిపని సాధించునో వాఁడే య[illegible] మఱియు ప్రతిమనుష్యుఁడును [illegible] బుద్ధిపూర్వకముగా మేలుచేయునచ్చునే కాని, [illegible] తనకుఁ బాధి

చేసికొన్నం జేసికొనవచ్చును గనుక నే నీపనికి పూనుకొని సాగించితినా ఇతరులు సుఖపడుదురు నేనును సుఖపడుద తప్పుపోతినా వారికేమియును హానిలేదు. నాకేకదా హాని ! మం కొన్నాళ్లు శిలారూపమును ధరించి యుంటినికదా ! ఇ శిలయయిపోయిన బాగుకన్న బహుమేలు, ఏ జ్ఞానమును లేక య వచ్చును. (అని ధనుస్సునెత్తి గుణము నెక్కించి బాణసంధా చేసి) రామభద్ర ! నీకు పాతకముండిన నాకే కొఱంతయు ర (అని యొక బాణము వేయుటయు తప్పిపోయి ఓజగమాడు మో లువలకు గాయమైపోవును) ఇంతలోనే మోకాలువఱకు ర రాయైనదే, ఏమిచేతు నిక ! "శ్రేయాంసి బహువిఘ్నాని" తెలుంగున నేనే మంచిపని యారంభించిన ప్రథమమున కీడే చున్నది మఱియొకదెబ్బ కొట్టిచూచెదను. (అని రెండవబా వేయుటగా నదియు తప్పిపోయి నడుమువఱకు శిలయైపోవును, (ముతో) హా దేవ ! నా నతిథుల నిగ్రహించినదే ఏమిసేతు జగమొక దెబ్బలో తేలునో నానేమో, పరిహారమై చున్నాం. దీనిని కొట్టినపుడు. రామభద్రా ! నన్ను కా పలరాడుదు. (అని పాడుచుండును)

నాగ సురేశ్వరాగ. తాళము. ఆది.

పల్లవి:— రామ నిన్నె నమ్మినాను రాఘునందనా !

అనుపల్లవి:—తామసులైన వారినెల్ల దునుమన్న
తాళగలవ నే వృద్ధాప్రాయమున ‖ ౮

చరణము:— ఇం నీకెంత సేవ నొనరించినా, యెంతకీ లేదు నాకు
ప్రత్యక్షమైన శిలనన్నేగ చేసితివి న్యాయమో నీ
నీకపాలగ్రద్ధ పిల్ల తోట కొన ప్రత్యక్షముం చితివే
సకలలోకపాలక శ్రీనివాస !
సంతసించినను సంరక్షింపుమా‖ ౧

(అని మూఁడవదెబ్బకొట్టఁగా ఆ చిలుకపై తగులుచున్నది, విజయునికి మొలపటికను కలిగియుండిన శిలాత్వముపోయి నిజరూపు మరల వచ్చుచున్నది. అప్పుడు పంజరముకు నొకకొమ్మమీఁదను గూర్చుండి ఘోరాకృతిని పొందియుండిన యొక బ్రహ్మరాక్షసి క్రిందకు దిగివచ్చి, అతివేగముగ విజయునిదగ్గఱకుఁ జేరి అతివినయముతో)

బ్రహ్మరాక్షసి:—ఓ మహాత్మా! నీకృపచే నేను, మంచికొందఱును, ధన్యులమైయుంటిమి. నీకు అనంతకోటిపుణ్యములు గలవు. నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుగాను, సకల సంపత్సంపన్నుఁడవుగాను, సుందువు గాక.

విజయుఁడు.—(వానిం జూచి భయభక్తులతో) మునినాథా! మీరెవరు? ఈ ఘోరరూపమేలవచ్చె? ఈ ఘంటలేమి? మువ్వలేమి? దయతో సెలవియ్యవలయును.

బ్రహ్మరాక్షసి:—నేను భరతమునిశిష్యుఁడను, ఒకగంధర్వకన్యక నాదగ్గర సంగీతనృత్యవిద్య లభ్యసింపఁగోరి వచ్చుచుండఁగా, నాకు మతిపోయి నాతో కలసిననే కాని నీకు విద్యచెప్పనన్నాను. అందుపై ఆమె కోపగించి, నాసహాధ్యాయుఁగు మాటియొక ఋషియొద్దచేరి, ఈవృత్తాంతములు చెప్ప, నతఁడు నామీఁద నాగ్రహించి, కన్యాత్రిపడి విద్యచెప్పనందున బ్రహ్మరాక్షసివై పొమ్మనుయునని నన్ను శపించినాఁడు. అందుమీఁద నాకాగ్రహము వచ్చి, ఆగంధర్వకన్యకయును ఆఋషియును శిలలై పోవలయునని, నేను శపించినాను. వారును మాకెప్పుడు శాపవిమోచనమనియడుగ, నీచిలుకపంజరమును ధనుర్బాణములను నీచక్రమును గల్పించి, ఎవ్వఁడైననొకఁడీచక్రము మీఁద నిలఁబడి, మూఁడుదెబ్బలలో నీచిలుకను ఎప్పుడు గొట్టునో అప్పుడనియు, అలాగు కొట్టఁ దప్పిపోయిన వాఁడును శిలయై పోవుననియు, మీరందఱకు నీలాగుననొకఁడు కొట్టినప్పుడు శాపవిమోచనమనియు నేను జెప్పినాను. నాకును నాశాపవిమోచనమప్పుడే యనిన్ని ఆఋషియుచెప్పినాఁడు. వేదచతుష్టయమును ఈచేతనున్న

నాలుగు పెద్దఘంటలయునవి, ఘంటాస్త్రములను ఈచేతః చిన్నఘంటలైనవి, సంగీతశాస్త్రము తెలుపుచున్న మువ్వలయి నృత్యశాస్త్రము కాళ్లపొందికను తెలుపునవైనవి. నీయనుగ్రహము న నా యందుంచి ప్రతిష్ఠించెను. ఇకనేనిచట నుండరాదు. వెళ్లిపో యెదను. సెలవు. రక్షణభారము నీయందే యుంచుచున్న.

విజయుండు:—మునినాథ ! నాకు బిలుకుటకు, నర్తింపనుసు, ఆ పవిత్ర నమైనందులకు చాలసంతోషించినాను. దయయుంచి మా మనలయును.

బ్రహ్మరాక్షసి:—నా మనోభీష్టములన్నియును తీరినవి. ఇలాగే చేసు కొనుచున్నది. నీ సేవకులందరును (అని నాలుగు మూగులున ఇక నందరు తెలియుచు (అని పోవునుచున్నది. ఈమాటచెప్పు అంతరాళ్ళబ్బలను విడిచి, ఒకఋషి, ఒక గంధర్వకన్యక, గుహ రాజకుమారుడు, బయట బేరుచున్నారు.)

విజ:—(నారింజాచి అత్యాశ్చర్యాసక్తులలో) ఇదేమి గొప్ప గనున్నదే !

ఋషి:—ఓమహాత్మా! నీకు సర్వశక్తిసిద్ధియగుగాక ! నీకృపచే మాం దతకె శాపవిమోచనము కలిగెను. ఇంతటి సుకారనముచేసిన నీభా మే భాగ్యము.

విజయుండు:—మునినాథ ! మీరెవరు ? దయచేసి సెలవియ్యవలయును

ఋషి:—నే భరతమునిశిష్యుడను.

విజయుండు:—ఇప్పుడు నాకిప్పుడు విశదమగుచున్నది, మీ శిష్యురా గంధర్వకన్యక కాబోలు ?

ఋషి:—ఔను.

విజయుండు:—ఈనలుగురు రాజకుమారులెవరో !

ఋషి:—నాకును తెలియదు.

విజయుండు:—(గంధర్వకన్యకను జూచి ఆశ్చర్యపడుచు) ఆహాహా! ఎంతటి కోత్తరమైన సౌందర్యము! (దగ్గఱకు జేరి) ఓ భాగ్యవతీ! పేరు

కుమారులై యున్నారు. వీరిని బలుకరించి వెనుక నిన్ను కుశల ప్రశ్నచేయవచ్చునా? ఆజ్ఞయిచ్చెదవా?

గంధర్వ:—చిత్తము భద్రముఖా! ఆలాగుననే కానిమ్ము. (అనఁగా విజయుఁడు వారి దగ్గరగాఁ బోవ ఆత్మగతము) ఈమహాపురుషుఁడెవఁడో! వీనిచూచినంతట నాకేమో చిత్తవికారము కలుగుచున్నదే!

రాజపుత్రులు:—మహాత్మా! మేమందఱమును సవినయముగ మీకు వందనము చేయుచున్నాము.

విజయుఁడు:—రాజపుత్రులార! నాయనంతకోటి వందనములు దయతోఁ జేకొనవలయును. మీ రెవరో మీ కేల యీ ఘోరదుర్గతివచ్చినదో. దయచేసి సెలవిచ్చితిరేని సంతోషించెదను.

రాజపుత్రులు, ఒకఁడు:—నేను కాశ్మీరదేశపు రాజపుత్రుఁడను. దేశాటనము చేయుచు ఈయరణ్యమునకు రాఁగా నొకయశరీరవాక్కు వినవచ్చినది.

విజయుఁడు:—నాకును అలాగుననే వినవచ్చినది.

రా. ఒకఁడు:—ఆయిన వెనుక జరిగినది మీ రూహింపఁగలరు.

విజయుఁడు:—ఔను.

రెండవ రాజపుత్రుఁడు:—నేను పాంచాలరాజకుమారుఁడను. వీరికివచ్చిన రీతిని నాకు నీగతివచ్చినది.

మూఁడవ రాజపుత్రుఁడు:—నేను ఘూర్జరరాజకుమారుఁడను, నా వృత్తాంతము నిదియే.

నాల్గవ రాజపుత్రుఁడు:—నేను కేరళరాజకుమారుఁడను, నా వృత్తాంతము నిదియే.

విజయుఁడు:—నాచేత మీ కిఁ దరిక నీయుపకారము గలిగినది నే నెంత పుణ్యుఁడను!

రాజపుత్రులు సమస్తగా:—మహాత్మా! మీరు మహాపురుషులు, కానియెడల నీలాటి సత్కార్యముచేయ సమర్థత కలుగదు. మేము ఎప్పుడుగాని ఈమహోపకారమునకు తగిన ప్రత్యుపకారముల జేయసమర్థులము

కాంచాలము. మాయొక్క వినయసౌశీల్యప్రతిష్ఠాభాస్వ
లగు వందనములను కృపతో నంగీకరింపవలయును. మేము
ము నేకమనస్కులమై ప్రార్థించుచున్నాము.

విజయుఁడు:—చిత్తము. నావందనములను సమరంగులను గ్రహించ
రించి నన్ను మఱచిపోక నాయెడ భ్రాతృవాత్సల్యము నుంచ
యుమని నాముఖ్యప్రార్థన.

రాజపుత్రులు నలుగురు:—పరస్పరమాలాగే. ఒకమనవి. మీవృత్త
ము కొంత తెలిసిన సంతోషించెదము.

విజయుఁడు:—మీతో మనవిచేయఁదగిన వృత్తాంతమేదియు లే
ఏదో కొంచెముండినను దాని దెలుప సమయమిది కాదు. దయ
మన్నింపవలయును.

రా. నలుగురు:—మీవినయము మనస్యాదృశము. కాలక్రమమున తె
లిసికొనవచ్చునుగదా ?

విజయుఁడు:—చిత్తము, అలాగే.

రా. నలుగురు:—ఇఁక మేము సెలవుపుచ్చుకొందుమా ?

విజయుఁడు:—చిత్తము.

రా. నలుగురు:—(గంధర్వస్త్రీ దగ్గరఁ జేరి) సౌభాగ్యవతీ ! సె
(ఋషితో) మునినాథా ! సెలవు (అని వెళ్లుచు జనాంతికమ
ఈ స్త్రీ) దేవతాస్త్రీ) కాఁబోలు. ఏమిలావణ్యము ! ఇట్టినారీ
దర్శనమైనదే ! ఈదినము కడుగొప్పది. (అని వెళ్లిపోవుచున్నా

విజయుఁడు:—(గంధర్వకన్యకను జూచి) సౌభాగ్యవతీ ! నీపూర్వ
త్తాంతమును దయచేసి కొంచెము తెలియఁజేయవచ్చు
నీవు వీరివద్ద విద్యాభ్యాసమునకై వచ్చి శాపమును బొంద
మాత్రము నాకు తెలియును.

గంధర్వ:—ఓపురుషోత్తమా ! నాపేరు విద్యుల్లత.

విజయుఁడు:—ఆనామము మన్వర్థమైనది.

విద్యుల్లత:—నేను తిలోత్తమయను గంధర్వకన్యక చెల్లెలను.

విజయుఁడు:—(ఆమాటవిని) హా! ప్రాణేశ్వరీ! (అని మూర్ఛిల్లి పడిపోవు చున్నాఁడు.)

విద్యుల్లత. ఋషి:—ఇదేమి కరుణాద్భుతరసము! భద్రముఖ! సమాశ్వసిల్లుము. (అని యుపచరించుచున్నారు.)

విజయుఁడు:— (సమాశ్వసిల్లి) హా! సుందరీ! హా! మనోన్మణీ! హా! జీవాధారమా! నిన్నెటులఁజూతునే! ప్రాణనాయికా! (అని ఏడ్చుచున్నాఁడు.)

ఋషి:—(జనాంతికము) విద్యుల్లత! ఇతఁడు మీతిలోత్తమనాయకుఁడుగా నుండవలయును.

విద్యుల్లత.—నాకును నాలాగే తోఁచుచున్నది. అయిన నడిగి తెలిసికొందము. (ప్రకాశముగ) ప్రియవయస్యుఁడ! నాకునవియొకటి చిన్నదున్నది.

విజయుఁడు:—సౌభాగ్యవతీ! నిర్భయముగఁ జెప్పుము.

విద్యుల్లత:—త్రిభువనసుందరా! తిలోత్తమను కలిసికొని యెన్నాళ్లాయెను? ఈవియోగ మెట్లాగువచ్చెను?

విజయుఁడు:—ఒకరాత్రి నిర్మలముగ చంద్రుఁడు వెలుగుచుండ, నేనును, నాప్రియురాలును, నుద్యానవనమందలి లతాగృహంబున నత్యుత్సాహసంగ స్నేహావిష్టచిత్తులమై, శృంగార వ్యాపారములచే సుఖముగా విహరించుచుంటిమి. మరల నట్టిసమయము దొరకునా! దొరకదు! దొరకదు! ఆమనోహర...సమయములో కడు క్రోధముతో స్త్రీపురుషులిద్దరు, భూతలిదంద్రులు కాఁబోలు, వచ్చి నన్ను నానందానుభవమును పొందుమని శపించి, అమోఘమయమగు నాగిన్నెలనుండి పడద్రోసిపోయిరి. నాప్రాణసఖి మూర్ఛిల్లిపడిపోయినది. అపిమ్మట నేమాయెనో ఏలాగున్నదో నాకుఁదెలియదు. నాస్థితియు నాకుదెలియదు. ఆపిశాచరూపముతో పడరానిపాట్లు పడుచు నన్నాళ్లుగడపినాను. తుదకు దైవకృపచే నిజరూపమువచ్చినది. ఇన్నాళ్లకు నీలాగున ప్రాణేశ్వరిని జూడక, ప్రాణత్యాగమును జేయక

గడపినానో నాకే ఆశ్చర్యముగనున్నది. ఎట్టులు నీహాతజీవిత నా దేహమును త్యజింపకున్నది. ఇది నాస్థితి. నావంటి దాగ్యుడు లోకములో నెవఁడైన కలఁడా ?

విద్యుల్లత:—ప్రియవయస్య ! అయ్యో! మీకీలాటి యిక్కట్లువచ్చిన గతించినదానికై చింతించుటచే రాఁగలదేమి ? ప్రకృతము జరుపవలసినదాని నాలోచింపవలయును. మనమిద్దరము కలిసి నగరునకు వెళ్లుదము. రండు ! నేను మీకు మరల సమావేశ చేయించెదను.

విజయుఁడు:—నీయాజ్ఞచొప్పునఁ జేయ సన్నద్ధుఁడనై యున్నాను. కా మీతల్లిదండ్రులకు మరల కోపమువచ్చునేమో యని నా చింతింపవలసియున్నది.

విద్యుల్లత:—అట్టిచింతవలదు. నేనన్నిటిని సమగసపఱచఁగలను. యుటంగాక, తల్లిదండ్రులు, భర్తృవియోగముచే దుహి దుఃఖపడుటను జూచి దీర్ఘకాలమోర్వలేరు. నిర్భయముగ రం నామనవి దయచేసి అంగీకరింపవలయును.

ఋషి:— మహాత్మా ! విద్యుల్లతచెప్పినదంతయు వాస్తవమే. నీకేచింతఁ వలదు. జ్ఞానదృష్టిచే నేను జూచినాను. అన్నియు ననుకూలము నున్నవి. ఇదేమంచిసమయము. తప్పక వెళ్లవలయును.

విజయుఁడు:—చిత్తము మునినాథ ! నాప్రాణనాయిక ముఖచంద్రద నము చాలును. వెనుక నేగతివచ్చినను సంతోషమే. సఖ! వె దము వచ్చెదవా ?

విద్యుల్లత:—చిత్తము. ఇదిగో సన్నద్ధురాలనే! మీరు నాకుఁ జేసినమహో పకారమునకు నింతటిప్రత్యుపకారమైనఁ జేయుకపోయిన నాజ మేల ? కాల్చనా ?

విజయుఁడు. విద్యుల్లత:—మునినాథ ! మేముసెలవు పుచ్చుకొం చున్నాము. అనంతకోటివందనములు.

ఋషి:—సకలసన్మంగళానిభవన్తు-వెళ్లుఁడు !

విద్యుల్లత:—(నిట్టూర్పుతో జనాంతికము) వీరి కన్యోన్యమోహాతిరేక మీలాగున్నది. నామనోభీష్టమునకుఁ బ్రవృత్తియేలాగు. (దుఃఖముతో) ఇప్పుడు నాయాత్మవ్యర్థమైనదిగాను, శోకింపఁదగినదిగాను నాయెను. హా! దేవ!

(అని యందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

నవమాంకము. తృతీయస్థలము.

తిలోత్తమనగరుతో జేరిన యారామములోని తటాకమువద్దనున్న వేదిక. (మనోరమ చింతాగ్రస్తురాలై పైవేదికమీఁద గూర్చున్నదై ప్రవేశించుచున్నది.)

మనో:—సుభాషిణి యూరినుండి యెప్పుడువచ్చునో! నాకేమియు తోఁచకున్నది.

సుభా:—[ప్రవేశించి] మనోరమ! నీమనను మిగులఁ గలతఁజెందియున్నటుల నున్నదే! క్రొత్తవిశేషము లేమైనగలవా?

మనో·—(నిట్టూర్పుతో) ఇదివరకునుండు విశేషములు చాలవా, ఊరినుండి యెపుడువచ్చినావు?

సుభా.—ఈనిమిషమే. వెంటనే మనసఖి తిలోత్తమ యెటులున్నదో యనుచింతతో, మేడంతయు వెదకి చూచినాను, ఎక్కడను గనఁబడలేదు; తుదకు నాపె తల్లిదండ్రులుండు గదిలో దూరితిని. కటకటా!! వారిస్థితి నేమనను!

మనో:—వారిస్థితినిబట్టియే నాకీమనఃక్లేశము. ఇది వారి స్వయంకృతానర్థము. కోపము సర్వచండాలమైనదికదా, దానిచేత నీదశను దెచ్చుకొన్నారు. మనకును తమ ముద్దుకూతునకును నివారింపఁగూడని యీదుర్దశఁగల్పించిరి. పోని వారేమన్నారు నీతో?

సుభా:—నన్ను జూచినవెంటనే "అమ్మ! సుభాషిణీ! మీసఖి తిలోత్తమ
ర్తృవియోగదుఃఖసాగరమగ్నయై యున్నదనుట నీకుఁ దెలిసి
కదా! తిండికూడ మానుకొనియుండుట యెటుండనీ; ఉరి
కొనునోయని మేము బెంగపెట్టుకొని యున్నాము. ఇల్లంతవె
నెక్కడనుగనఁబడదు. కాని వెతకి, కనిపెట్టి నీశక్తికొలది యోదా
మావద్దకుఁదీసికొనిరమ్ము" అని తల్లిగారు సెలవిచ్చిరి. తండ్రిగా
నో మాట, పలుకు, ఏమియును లేక శల్యత్వచర్మావశిష్టులై యున్నా

మనో:—ఈలాగే నాతోను సెలవిచ్చిరి. నేను రెండుగడియలు
ఇల్లు, తోట, అంతయు వెతకిచూచినాను. మనసఖి యెక్క
గనఁబడలేదు. నేనుగూడ బెంగపెట్టుకొనియున్నాను.

సుభా:—అయ్యో! వీరికివచ్చియుండు నీచండాలపు దుర్దశ, పరమశత్రు
నకుగూడ రాఁగూడదు; వీరి ముద్దుముచ్చటలు చెల్లించుటకు
కుండువారు ఆఁడుపిల్ల లిద్దరేకదా. వారిలో రెండవదిగ
విద్యుల్లత యేగతినొందినదో జీవముతోనైన నున్నదో, తె
తెలియదు. మొదటికూతునకు వచ్చియుండుగతియా, ఇ
లున్నది. ఈలోకప్రయుక్తసుఖము వీరి కేమున్నది! మనమి
ముఁగలసి మరల నీయారామమును జక్కఁగ వెతకిచూతము

మనో:—ఆలాగే. (కొంచె మాలోచించి) సుభాషిణి! తిలోత్తమ
ను దానిప్రియుఁడును ఇంటికి కొంచెముదూరమున నేకాంత
ములో నుండు లతాగృహములో కదా మొట్టమొదట
కొన్నారు.

సుభా:—అవు నవును. దాని నేను వెతకకపోతిని.

మనో:—అక్కడనే మన సఖియుండును; అక్కడికి వెళ్లుదము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నా

నవమాంకము - చతుర్థస్థలము.

(తిలోత్తమ నగరుతోఁ జేరిన యారామము.)

(తిలోత్తమ పతివియోగదుఃఖముచేతఁ గృశించినదై, అలంకార మెద్దియు లేక, మైలగా నుండు బట్టగట్టుకొని, ఏకవేణీధరయై, పై యారామంబున నేకాంతస్థలములో నుండు లతాగృహములో, రాతిబల్లపై కూర్చున్నదియై ప్రవేశించుచున్నది.)

తిలో:—దేవదేవా, రామభద్రా, రామచంద్రా, కృష్ణా, దేవకీనందనా, శ్రీనివాసా ఇక నాగతియేమి!

మనో, సుభా:—(ప్రవేశించి) అదిగో మన సఖి! ఏలకో పలవరించుచున్నది. చాటున నుండి విందుముగాని రమ్ము.

తిలో.—

రాగము - పున్నాగవరాళి, తాళము-త్రిపుట.

పల్లవి. శ్రీనివాస దేవా, శ్రితపాలక నేను
మానిని నని యెఱుగవా!

మనో సుభా:—అయ్యయ్యో!!! మనసఖి లావణ్యమంతయు భూతపూర్వమైనది కదా, ఏమి ఘోరదుర్దశ.

తిలో.—

అనుపల్లవి. మానము గోరువారు ప్రాణము సైతము
మడియింప తెగింతురే, సుహీని నెచ్చోటను, శ్రీనివాస,

చరణము. ఏరీతి కీడును నెవ్వారికైనను
ఎందుకైన జేసి, యెఱుగనుగా
ఈరీతి దుర్గతి కేలా నేపాలైతి
మాంకి దశనాకుఁ బొరివచ్చియున్నది, శ్రీనివాస.

మనో॰,సుభా:—(తిలోత్తమ చెంతఁజేరి) సఖీ, తాళుకొనుము, తాళి
నుము,వేగమే మంచికాలము వచ్చును.

తిలోత్తమ.—

రాగము - తోడి, తాళము - ఆది.

పల్లవి. ఏమిసేతునే చెలి, ఎటులోర్తునే చెలి.

అనుపల్లవి. కామకాముఁడౌనా - సామినెడఁబాసినే

చరణములు. ఎల్లలోకములనా, వల్లభునిమాటలే
చల్లని తేనె యవి - దుర్లభములాయె చెలి.
భామరో ప్రాణేశుని - సోమసున్దరమైన
మోమునుజూడలేక - తామ దేవతనైతి
చానరో నాపైని - శ్రీనివాసునిదయ
గానరాలేదాయె భాగ్యహీననే నైతినయ్యో !

మనోరమ.—సఖి తిలోత్తమ ! నీవీలాగుచింతించుట ధర్మముగాదు-
మే మంచికాలము నీకురాకమానదు - దేవుఁడు పరమకా
రుఁడు గదా !

తిలోత్తమ.—చెలి ! దేవునిపరమకారుణికత్వము నేమనను! - ఏలాగ
బాగడను ?

రాగము - ఉశేని లేక యదుకులకాంబోది.

అతిమోహము నాపైఁగల
పతిపైనే నుంచియున్న భక్తికి, నాకీ
గతిని విధించెనె యకటా !
క్షితిఁబాపుల దేవుఁడెటుల శిక్షించునో

సుభాషిణి:— సఖి! బ్రహ్మదేవుఁడు లోకములో నిదివఱలోఁ దానేపు
చిన సున్దరులందఱిని దగఁ ద్రొక్కుఁదగన యొకసున్దరిని బుట్టి

నిశ్చయించి, ప్రపంచములో నక్కడక్కడ రమణీయతమము లగు వస్తువులలో రమణీయతమములగు భాగములలో తిల ప్రమాణముదీసి, నీమేనునుం జేసెనుగదా! కనుకనే నీకుఁ దిలో త్తమ యనునామమిడిరి. అదియునుంగాక, మనగంధర్వమాని నులు సైతము ఏకమనస్కులై, గంధర్వసుందరీనవమాలికావల్లికా మతల్లికయను బిరుదు నీకిచ్చియున్నారుగదా! అట్టి సర్వమంగళ కరమైన నీమేనును నీవే యీలాగు పాడుచేయుట న్యాయమా?

తిలో త్తమ:—చెలీ! ఈమే నికనెందుకే?

(రాగము-ఘంట, తాళము-జంపె.)

పల్లవి. ఈమేను జీవునకు నిఁక నేలనే?

అనుపల్లవి. పామాదిరోగములు పట్టితినుటకెగాని, ఈమేను.

చరణము. మానినికిఁ బతియె, యీ మహినిసర్వస్వంబు
మరియెద్దియునువాని సరికాదుగా.
శ్రీనివాసుఁడెతిన శ్రీగిఱొమ్మునఁ దాల్చి
చానరోనమునాథ హీనయగునటుచేసె, నీమేను.

సుభాషిణి:—సఖి! బంగారుబొమ్మవంటిపిల్లవాఁడున్నాఁడే, వానిమొ ముఁజూచి యోదార్చుకోవద్దా.

తిలో త్తమ.—చెలి!

(రాగము - ఆనందభైరవి.)

పిల్లఁడుండిననేమి, పెనిమిటిలేనిచో
రామకుదైవంబురమణుఁడుకదె
ఏమిసేయుదుదైవమేల నన్ బుట్టించెఁ
గోమలిగా, నేనుగోరినానె
అటుగోరియుండిననన్నియంశములలోఁ
గించలేకుండ నన్నుంచరాదె

సకలలోకములలోసాటిలేనట్టినా
సామినేనెడఁబాసినై ౯పఁగలనె.

(విజయుఁడు విద్యుల్లత ప్రవేశించి, కొంతదూరములో చాటఁ నిలఁబడి)

విద్యుల్లత:—(విజయునితో) ప్రియవయస్య! తిలోత్తమ కడుదీన రముతో విచారించుచున్నటులున్నదే.

విజయుఁడు:—నీవు ముందుపోయి యోదార్చుము. వెనుక నేనువచ్చు బాగు.

మనోరమ:—నీసామి ఘోరవికృతరూపుఁడై పోయెనే!

తిలో:—

(రాగము - ముఖారి.)

చూచువారికి, ఘోరపిశాచరూపి
యైననాకది రమ్యమే, యానబెట్టి
చెప్పుచున్నాను, మఱచిమాతప్పులన్ని
శ్రీనివాసావతార నాచెంతరావా ?

హాప్రాణనాథా! (అని మూర్ఛిల్లును.)

విజయుఁడు:—ప్రమాదము వచ్చునటులున్నది. వేగమే వెళ్లుము. (అనఁగ విద్యుల్లత పరుగెత్తివచ్చి).

విద్యుల్లత:—వచ్చినాఁడిదిగో నీప్రాణేశుఁడు. తాళుకొమ్ము తాళుకొమ్ము (అని తిలోత్తమ కుపచారముచేయును. ఆమెకు మూర్ఛనుండి తెలివిరాకపోవుటఁజూచి) ప్రియవయస్య! నాకశక్యముగనున్నది. రమ్ము రమ్ము!

విజయుఁడు:—(పరుగెత్తివచ్చి) నాప్రాణనాయికా! ఇదిగో నేను వచ్చినాను. తాళుకొమ్ము. (అనఁగా నాధ్వనివిని లేచి.)

తిలో_త్తమ:—ప్రాణేశ్వరా! (అని విజయునియొమ్ముపైఁబడి చేతులతో కౌఁగిలించుకొని, గద్గదస్వరముతో నేడ్చును. అందఱును ఆశ్చర్యర్యముతో స్తబ్ధులై నిలఁబడి యుందురు.)

విజయుఁడు:—ప్రాణేశ్వరీ! ఇఁక మనకానందమే! శోకమేల?

తిలో_త్తమ:—(విజయుని బాగుగఁ బ్రేమానన్దములతోఁ జూచుచు) కన్నులు నన్ను మోసపుచ్చలేదు గదా; నాముద్దుల సామి యేనా!.

విజయుఁడు.—నీముద్దులసామియే, చక్కఁగఁజూచుకొనుము.

తిలో_త్తమ.—నీవు పిశాచరూపివైనావన్నారే?

విజయుఁడు.—నారూప మిపుడేలాగున్నది సుందరీ?

తిలో_త్తమ.—ముందటికన్న నధికముగ ముద్దులొలుకుచున్నది-నాబంగారు సామీ! (అనఁగా నిద్దఱును ఒకరినొకరు మిక్కిలి ప్రేమాతిరేకముతో ముద్దులాడుకొనుచుందురు).

మనోరమ.—సుభాషిణి! ఈమంగళానంద వృత్తాంతము నమ్మగారితోఁ జెప్పుదముగా! (అని యిద్దఱును వెళ్లుదురు.)

తిలో_త్తమ.—నాముద్దులసామి! ఈయానన్దమనుభవించి యెన్నాళ్లాయెను! ఇన్నాళ్లు నేనుబడినచి_న్త దుఃఖము చెప్పఁదరముగాదు.

విజయుఁడు.—ముద్దియ! నేనుబడినదుఃఖ మటుండనీ-ఇడుమపాటుల నేమనునది!

తిలో_త్తమ.—ప్రాణేశ్వర, నావలనఁగదా నీకు దుఃఖము, ఇడుమపాటులు గలిగెను (అని కన్నీరునింపుచున్నది.)

విజయుఁడు.—శోకమువలదు ప్రాణేశ్వరీ! నీతల్లికిమాత్రము కోపములేకుండునేని మనకిఁపై నేలోపము కలుగదు - ఆనందముతోనేయుండవచ్చును.

తిలో_త్తమ.—ఆచి_న్తవలదు. నాతల్లి మనగతినిగుఱించి మిగులదుఃఖగ్రస్తురాలై, సదా తన్ను తానేతిట్టుకొనుచున్నది.

విజయుఁడు:—అయిన మనకిఁక నేరీతి యడ్డుచు లేనిపండుగే- (వీరిద్దరియానన్దమును జూచి విద్యుల్లత చిన్తాగ్రస్తురాలై నిలబడియుండును).

తిలోత్తమ:—మనకీబ్రహ్మానందముగలిగించిన దేవునికి మనమెనరును దెలుపుట సాధ్యమా! కానేకాదు!

విజయుఁడు:—దేవుని మాటయటుండనీ ! ప్రధానకారణమైన వ్యక్తి మనచెంతనే యున్నది. ఇటుతిరిగిచూడుము. (అని తిరిగి విద్యుల్లతనుజూపును.)

తిలోత్తమ.—ఓహోహో ! ఏమివిచిత్రము ! నాముద్దుచెల్లెలు విద్యుల్లత (అని కౌఁగలించుకొని ముద్దులాడి) చెల్లెలా ! కొంతసేపై మఱచియుంటిఁగాన నిన్నుఁ జూడనై తిని నాభాగ్యమే భాగ్యము. ఆనందముపై నానందము. నీశాపవిమోచన మాయెనుగదా నీభాగ్యమనన్యాదృశము. నాప్రియుని నన్ను మరలఁగూర్చుటకు నీవే కారణ భూతురాలవఁట !

విద్యుల్లత.— నాశాపవిమోచనమునకు నీప్రియుఁడే కారణభూతుఁడు.

తిలోత్తమ.—ఆలాగా ! ఈసంవిధానముయొక్క పూర్వోత్తరములు వెనుకఁ దెలిసికొందునుగాని నీకు పరమోపకారము నాప్రియుఁడు చేసె. అంతటి పరమోపకారము నాకు నీవు చేసినావు కదా ! ఈమహోపకారమునకుఁ దగిన ప్రత్యుపకారముఁ జేయ నాతరమా !

విద్యుల్లత —(సిగ్గుతో తలవంచుకొని విజయుని క్రేగంటితో నాజూకుగఁజూచుచు) నీతరమేకాని (కొంతతాళి) మరియెవరితరమునుగాదు. (అని సిగ్గుతోను చింతతోను కన్నెత్తి విజయునిచూచును.)

తిలోత్త:—నాతరమేగాని మరియెవరితరమును గాదా ? చక్కగ బోధపడ లేదే! (అని కొంతసేపాలోచించి విద్యుల్లతా విజయులముఖముల నింపాదిగ రెండుతడవలు చూచి) బాగు! బోధపడెను విద్యుల్లతా! నాభాగ్యములో పాలు నీకును గావలెనా ?

విదూషకుడు:—(...) [illegible] ! [illegible] నీవు [illegible] వేగదా !
(అని [illegible])

తిలో:—[illegible] (కొంతతడవు) [illegible] ఆలాగే ! నీవు [illegible] ప్రాణ[illegible] చాలదు ప్రాణసమా [illegible] నీవు [illegible] లలిత నన్ను మించి [illegible] ?

విజయుడు:—[illegible] !

తిలో:—[illegible] ! [illegible] మేము [illegible] భూనీళాదేవుల[illegible]; [illegible] నాయికలను [illegible] బుద్ధుసామి! నేనే [illegible] చేతిని విభుని చేతనుంచి), [illegible] జేవి [illegible] గంభీర [illegible] జూపంగూ [illegible] !

విదూ:—[illegible] కూడదా, [illegible],
[illegible]

ఇష్టగు:—[illegible].

విజయుడు:—[illegible] వనాయు [illegible] మియు [illegible] పురజనులం [illegible].

తిలో:—[illegible] ! [illegible] మననగరమును [illegible].

విజయుడు:—[illegible] ! [illegible] భీష్ట[illegible] లన్నియును కొనసాగెనుగాని [illegible] నీవే యనుగ్రహింప వలెను.

తిలో:—[illegible] !

విజయుడు:—[illegible] సుఖానంద [illegible] యున్నల కేమించియు [illegible].

తిలోత్తమ:—వారు మనకు కొంచెముపకారము....

విజయుఁడు:—(అడ్డపడి) ఆమాటనవలదు, ఇఁక నది యేమియు నుండదు.

తిలోత్తమ:—అయినసరి. నాచెలు లిద్దఱున్నారు.

విజయుఁడు:—మఱి యిద్దఱో!

విద్యుల్లత:—మనపినతల్లికూఁతు లిద్దఱున్నారే.

తిలోత్తమ:—అవునవును! నలుగురికి నలుగురుసరిపోయిరి. సామి! ఇల్లు గంధర్వస్త్రీలతో నిండియుండఁ బోవుచున్నది.

విజయుఁడు:—నాభాగ్యమేభాగ్యము.

తిలోత్తమ:—సామి! నావంటిమూఢురా లెవతైనఁగలదా? ఈ యానందములో మన కుమారరత్నమును బొత్తిగ మఱచినానే.

విజయుఁడు:—ఏమి! కుమారరత్నమే! కుమారరత్నమే! ఏమిభాగ్యము! ఎక్కడనతఁడు?

తిలోత్తమ:—అర్భకుఁడు అన్తఃపురములో నున్నాఁడు. చూతమురమ్ము!

విజయుఁడు:—ఓహోహో! శృంగారమా! నీమహిమ యిట్టిదని యెవరు చెప్పఁగలరు! కాని నాయనుభవమును బట్టి నిన్నుగురించి యొక నిర్వచనముచేసెద.

తిలో:—ప్రాణనాయక! నాకు నీభావ మిప్పుడుతోఁచెను, కనుక మనమిద్దరము గలసియే యాభావమును విశదము సేయుటబాగని నాకుఁదోఁచెడిని.

విజ:—బాగుగనన్నావు, అలాగే.

ఇద్దరు:—

(రాగము, పంతువరాళి.)

రసరాజము శృంగారం
బసలగుసంభోగమైననడియమృతంబే,
ఇసుమంతయుసుఖమియ్యక
విసికించును విప్రలంభవిధిదోడనునెడఁ.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

కమలాపహరణము.

దశమాంకము - ప్రథమస్థలము.

విజయునినగరుతో జేరిన సింహద్వారము.

విజయుఁడు, తిలోత్తమ, విద్యుల్లత, మరినలుగురు గంధర్వకన్నియలు ప్రవేశించుచున్నారు.

విజయు:—(స్త్రీల దూరమునను:ంచి తానుమాత్రము దగ్గరించి) ఎవరోయి యక్కడపారాసిపాయి?

సిపాయి:—(పెద్దగొంతుతో) ఎవరది యీవేళలో కేకలేశేది?

విజయు:—నారాయణ! ఇట్లురా.

సిపాయి:—(దగ్గరించి విజయునికనుఁగొని పాదములపైఁబడి) ఓ మహాప్రభూ! యేలినవారిదర్శనము లేక యీనగరమంతయు శోకసముద్రంలో మునిఁగియున్నది. మహాప్రభూ! యెన్నాళ్లాయె మహాప్రభూ (అనిపాదములపైఁబడును.)

విజయు:—ఇక శోకింపనక్కరలేదు, కేకలు వేయక నేను చెప్పినదంతయు చక్కగ బోధపఱచుకొనుము.

సిపాయి:—చిత్తం చిత్తం, మహాప్రభు!

విజయుఁడు:—మేమందరము సభామంటపములో నుండెదము. మేము వచ్చియున్నామని యెవరికిఁ దెలుపక, కంచుకితోమాత్రము చెప్పి యంతఃపురములో లలితాదేవిని లేపించి, గొప్పవింతఁ జూపించెదమని యిక్కడికిఁ దోడ్కొనిరమ్మను.

సిపాయి:— [illegible]

విజయుఁడు:—(స్త్రీ [illegible]) [illegible] మహా ప్తి [illegible]

[illegible]

తిర్యా [illegible] ఆ [illegible] కుండ [illegible]

విజయుఁడు:— [illegible] లెను. వింతలలో [illegible] కన్యావు [illegible] సంటపములో [illegible]

([illegible] ను.)

[illegible]

విజయుని [illegible]

విజయుఁడు మొదలగువారు [illegible] కంచుకి ప్రవేశించుచున్నారు.

లలిత:—(చాటుగనిలచి) [illegible] గదా! ఇప్పుడు [illegible] దలపఁదలప మనసునకు [illegible] సుఖ మిక [illegible].

కంచుకి:— దేవిగారు! [illegible] జూచిన వింతలకువింతగ [illegible] లోని వారందరికి [illegible] సంతోషోత్సాహకర ముగను, [illegible] నుండును. ఇదిచూచిన [illegible] లందరికిని మనఃక్లేశము దొలగిపోయి [illegible] గలుగును.

లలిత:—అలాగా, సంతోషమే. నీమాటలు సఫలమౌనుగాత.

కంచుకి:—అమాత్యుడిదిగో (అని సభామంటపములో నుండువారిని జూపు చున్నాడు)

లలిత:—(అటు నని జూడగానే) హా! ప్రాణనాథా! (అని పరుగెత్తి విజయుని రొమ్ముపై మోముంచి కౌగలించుకొని, గద్గదముతో నేడ్చు చున్నది.)

విజయుడు:—(చెక్కిలిముద్దాడి, శిరమును మూర్కొని) ప్రాణనాయకి! గద్గద మేల, శోకమేల? ఇక సంతోషమే గాని మరేమియు నుండదు. మోమెత్తి నను జూడుము.

లలిత:—(అలాగుచేసి) ఇది సుఖమో, దుఃఖమో తోచకున్నది. ఏమి జెప్పను నోరురాకున్నది. నాచైతన్యము వింతయైన భ్రమనుజెంది యున్నది. నాసామీ! ఇది నిజమేనా లేక నామతిభ్రమయా.

విజ:—నిజమే, నిజమే, నిజమే, నేటికిదయ్యాకు. ఎదురుచూడని యమితా నందముగల్గెను. నేడు నిక్కమైన స్వప్నమాయెనే ప్రాణేశ్వరి! ఇక నేరీతి చింత యుండదు. నీపక్క వచ్చిచేరితిని. ఇంకమనకు వియోగ మెన్నడను గల్గదు, సత్యం, సత్యం, పునస్సత్యం.

లలిత:—దేవా! నా ప్రాణేశ్వరా! నీకేమి నేను జేయగలను? ఏమిటే నా జన్మము సఫలమాయె. నాస్వామీ! ఇన్నాళ్లెక్కడనుంటివి, ఇచట నుండి యేలాగు వెళ్లిపోయినావు! నిన్నుజూచి యెంత యుగమాయెను గదా! రాత్రి నాపక్కనుండి మాయమైన గనబడకపోతివే.

విజ:—ముద్దుగుమ్మా! అదియంతయు గొప్పకథ. వెనుక చెప్పెదను గాని, సంక్షేపముగ నినుగూర్చి వినవలసినవింతలు మరికొన్నియున్నవి.

లలిత:—ఏమియవి. (అని సభాప్రక్కకు దిరిగిచూడ తిలోత్తమ మొదలగు వారు గనబడిరి) ఓహోహో! ఎంతలే వింతలే, (తిలోత్తమను దగ్గరకు చక్కగజూచి) సంగీతవిద్వాంసులువీరు, విద్వాంసురాలు అని అనవలెనని నీతో నప్పుడే చెప్పలేదా?

తిలో:—జ్యోతిష్కులుకదా మీరు. (అనగా నిద్దరు పకపక నవ్వుచున్నారు) మన మిద్దరము నేకమనస్కలమై యొకపనినిగురించియే పురుషవేషముఁదాల్చి, దేశాటనముఁ జేసి, తుదకు నెక్కడమనము గలసిమెలసి యుండవలయునో అక్కడనే ప్రప్రథమమున గలిసికొంటిమికదా.

లలిత:—బోధపడినది, (అని విజయుని జూచుచున్నది) (జనా) మాటలు భావగర్భములై యున్నవే.

విజయుఁడు:—లలిత! ఈమె తిలోత్తమ, గంధర్వకన్యక, ఈమె తోటలోని కమలమే నీమామగారికి కన్నుల మరలనిచ్చినది.

లలిత:—(ఆమాటలువినగానే తిలోత్తమను కౌఁగిలించుకొని సుఖవికాసముతోను, సంతోషముతోను, స్నేహభావముతోను) ఎంతగొప్ప మంగళవాహియగు సంగతివింటిని. నేటిదినము అన్నియంశములలో గొప్ప సుదినము. స్వామిదర్శనముతో కూడ మాకుటుంబమునకుఁ బరమోపకారియగు నీదర్శనమును లభించెను. ఇట్టి పరమోపకారముఁ జేసిన నీకుఁదగిన ప్రత్యుపకారముఁ జేయ మా తరమా? నీమంచికోరిక లన్నిటిని భగవంతుఁడు కొనసాగించుఁగాత! నేను జేయదగిన ప్రత్యుపకారము మీప్రార్థనయే. (విద్యుల్లతను జూచి) ఈమెయో.

విజయుఁడు:—ఈమెపేరు విద్యుల్లత.

లలిత:—ఇక్కడనే యీనామము సార్థకము. ఆపేరునకు మెరుగుఁబెట్టినదాయెను. వీరిద్దరును (కొంతతాళి) అప్పసెల్లెండ్రు గాఁబోలు.

తిలోత్తమ:—అవును. మనము ముగ్గురమును అప్పసెల్లెండ్రమే; నీవు మాకక్కయ్యవు; మేమిద్దరము నీకు చెల్లెండ్రము.

లలిత:—(విజయునితో జనాంతికము) స్వామి! ఈమాటలభావము కొంచెముకొంచెము బోధపడుచున్నది. అంతేనా.

విజయుఁడు:—(జనాంతికము) నీబుద్ధికి గోచరముకాని దేమియున్నది (ప్రకాశము) నేను తిలోత్తమను గలిసికొన్న వెంటనే పడరాని

యిక్కట్లు తటస్థించినవి. భగవంతుఁడు పరమకారుణికుఁడును భక్తవత్సలుఁడును గనుక నాయిక్కట్లను తొలగించెను. కాని నన్ను మరల తిలోత్తమతోఁ జేర్చినది యీవిద్యుల్లతయే.

లలిత:—ఆమహోపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారము విద్యుల్లతకు తిలోత్తమ యేమి చేసెను ?

తిలోత్తమ:—ఆమెను మననాధుని చేతి కప్పగించితిని.

లలిత:—సెబాస్, మొట్టమొదట మిమ్మందరిం జూచినపుడే యీసంగతి స్ఫురించెను. ప్రాణేశ్వర! నీముఖారవిందమును మరలజూచునంతటి మహోత్సవమును నాకు గలిగించిన వీరిద్దరికిని తగినప్రతి నే నేమి చేయఁగలను ?

తిలోత్తమ, విద్యు:—అక్కయ్యా ! నీకుఁదెలియని యంశ మేమున్నది ?

లలిత:—నేను జేయఁదగినదొక్కటే. (విజయునిచేతులంబట్టి) నాప్రాణనాథుని మీకప్పగించుటయే. (అని వారిచేతులఁబట్టి విజయుని చేతనుంచుచున్నది.)

తిలోత్తమ, విద్యు:—అక్కయ్యా ! నీవంటి పరమసాధ్వి లోకములో గలదా, నీకు నీవేసాటి. (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నారు.)

లలిత:—నేటిదినము కడుగొప్పదినము. నాకు బ్రహ్మానందముగనున్నది. (కాంతతాళి) కాని చెల్లెలా! నేనిపుడు చెప్పఁబోవునంశము మాత్రము మనమున దృఢముగ నాటించుకొనవలెను. ఉదారబుద్ధిలేని కొందరుసవతులు, తమనాయకుఁడు దక్షిణుడగునేని, అసూయఁదెచ్చిపెట్టుకొని, గృహచ్ఛిద్రము గలిగింతురు. ఈయంశముమాత్రము లేకుండవలెను. మనస్వామి మనవంటి నాయికల మఱికొందరిం గూడ సమముగ నేలఁదగినమేటిమగఁడు. కనుక మన కసూయ యనునది సుంతైన నుండకూడదుసుమా.

తిలో, విద్యు:—ప్రియసహోదరి ! అట్టిమచ్చపుఁబని మే మెన్నఁడుఁ జేయము. సత్యం, సత్యం, సత్యం. నీయాజ్ఞను మీఱరైన జవదాటము, (అని చేతులు జోడించి భక్తివిశ్వాసములతో లలిత మోమును జూచెదరు.)

లలి:—నేనిప్పుడు పరిపూర్ణ [illegible] (కొంతతాళి) తోటికోడలవద్దేనా?

విజయుం[illegible]:—సరుసు గంధ [illegible] లే.

లలిత:—అనిచెప్పనక్కరలేదు నేనిచో [illegible] కొట్టుందును?

స్త్రీలందరు:—మేము గంధ [illegible] పుందు మాది దీపటికి కిందికి [illegible].

లలిత:—ఆలాగనుట [illegible] మాటకే సౌందర్య [illegible] ముణులు. ముఖ్యము [illegible] గూడ [illegible] మోక్ష [illegible] కగినదానను మాత్రము కాను. అ [illegible] మానం దించుట యందరికి [illegible] గడు సంతోషము నిచ్చు [illegible] యేమి?

తిలో, విద్యు:—నీవన్న మాటే.

లలి:—(విజయునికౌగిలించుకొని) [illegible] మాట నీకే తగును. [illegible] నిన్ను బొగడ నెవరికి శక్యము [illegible] ముత్యా [illegible] దెలియ వద్దా? అత్తగారును [illegible] రే! ఎవరక్కడ? కంచుకి! వెళ్లి [illegible] చెప్పు అత్తగారు, మామ గారు, కుమారులు, మంత్రి, [illegible] జూ డని గొప్పవింత జూడవచ్చునని [illegible] యును.

కంచుకి:—చిత్తం (అని వెళ్లుచున్నాడు).

విద్యుల్లత, మరినలుగురు:—అక్కయ్యా [illegible] దేనీవు చేసినావుగదా?

తిలోత్తమ:—చేసినానుగాని [illegible] ఇప్పుడు నన్ను పోల్పగలరేమో?

లలిత.—ఎవరుపోల్చినఁ బోల్చకపోయిన మంత్రి, సర్వానందులు, పోల్చక మానరు. నీవంతర్ధానమైన వెంటనే సంగీతవిద్యాంసురాలను మాటను వారే తెచ్చిపెట్టిరి.

తిలోత్తమ.—ఆలాగా. సంగీతశాస్త్రవిచారము గొంతచేసిరే వారేకాఁ బోలు సర్వానందులు.

లలిత.—అవును.

(కంచుకి వేత్రవతి యుండగాతో బ్రవేశించుచున్నారు.)

భీమ, సర్వా.—వేత్రవతి! ఏమి వింతజూపింపఁబోవుచున్నావు. ఇదివరకుఁ జూడనివిచాలక ?

వేత్ర.—ఈవింత చాలాగొప్పది మహాప్రభు! ఇదిగో యావింత.

విజయుడు.—(తండ్రి మొదలగువారింజూచి, యెదుర్కొని) తండ్రీ! తల్లి! తప్పులు క్షమించి, కనికరించి, దీవింపవలెను. (అని పాదములపైఁ బడుచున్నాఁడు.)

ఇద్దఱు.—దీర్ఘాయుష్మాన్భవ. (అని యెత్తి కౌఁగిలించుకొని యమితానందముతో ముద్దులాడుచు.) కుమారరత్నమా ! నీముఖచంద్రదర్శనములేక శోకార్ణవమగ్నులమై యున్నాము! నినుజూడ నిన్నాళ్లకైన కలిగెను; అదేచాలు, మాకిక నేమియు వలదు. మాముద్దుపట్టి ! నీవు నిలఁబడినచోటనే తప్పనుమాట యుండదుకదా, నీసద్ద తప్పెక్కడిది ?

విజయుఁడు.—ధన్యోస్మి, అనుగ్రహీతోస్మి.

ఇద్దఱు.—వత్స! రాత్రియుండి యుదయమున గనబడకపోయినావు. ఈయుదయము మరలఁ గనఁబడినావు, ఓయబ్బ! యెన్నాళ్లాయెను! సంవత్సరము సంవత్సరమున్నర కావచ్చుచున్నదే. తండ్రీ ! ఏలాగు వెళ్లిపోయినావు. ఇన్నాళ్లెక్కడ నుంటివి, మరల నెట్లువచ్చినావు? ఇదంతయు చిత్రములో చిత్రముగానున్నదే.

విజయుఁడు.—ఇదంతయు చిత్రములో చిత్రమే, కాని పెద్దపురాణము. కొంతతాళి యన్నియు విశదముగ మనవిచేసికొనియెదను. నాతో నిచట మరికొందఱు వచ్చియున్నారు.

భీముఁడు.—ఆలాగా? నిన్ను జూచుటచేత గలిగిన యానందముచే మఱివేఱేమియుఁ దోచకపోయెను (అని స్త్రీలయందు ప్రక్కఁదిరిగిచూచి ఆనందాశ్చర్యములతో) ఇదియు పెద్దచిత్రమే, చంద్రసప్తకము సూర్యోదయకాలమునం దుదయించియున్నది. (లలితను జూచి) ప్రథమచంద్రుఁడు ప్రాఁతవాఁడే, తక్కినచంద్రులాఱుగురిలో మొదటి చంద్రముఖము పరిచితపూర్వమువలెఁ గనఁబడుచున్నది.

మంత్రి, సర్వా.—సంగీతవిద్వాంసులు, మహాప్రభు!

భీముఁడు.—అవునునుండీ. అపుడఁ మీరు సంగీతవిద్వాంసురాలని యనవలయు నన్నారుగదా.

విజయుఁడు.—ఈమె యొక గంధర్వకన్యక, తిలోత్తమ యనుపేరుగలది. శ్రీమహాప్రభువుగారికి దృష్టి మరలనిచ్చిన కమలము ఈమె తోటలోనిదే. ప్రతిదిన మొకకమల మచటఁ గలుగుచున్నది.

భీముఁడు.—ఓహోహో! ఈమెరాక మనకుటుంబమునకు గొప్ప శ్రేయోదాయి. (అని తిలోత్తమా విద్యుల్లతలను శ్రద్ధతోఁ జూచుచున్నాఁడు.)

విజయుఁడు.—(విద్యుల్లతను జూపి) ఈమె తిలోత్తమచెల్లెలు. ఈమెపేరు విద్యుల్లత. తిలోత్తమను నేను కలిసికొన్నపిదప, దైవదుర్విపాకముచేత చెప్పుగూడనియిక్కట్లు నాకు కలిగెను. వానిలోనుండి తొలగి, మరల తిలోత్తమను కలిసికొనుటకును, తన్మూలముగ నిచటికి మరల వచ్చి శ్రీయేలినవారిదర్శనభాగ్యముఁ బొందుటకును, ఈమెయే కారణభూతురాలు.

భీము.—ఆలాగా, వీరిద్దఱు మనకుటుంబమునకే గాదు, మనవంశమునకును, నగరమునకును, రాజ్యమునకును, పరమోపకారిణులు. వీరికిఁ బ్రత్యుపకారము.

విజయుఁడు.—(అర్ధోక్తిలో) వీరు నాతో కలసి రావలసివచ్చెను. (వారితో) మీ రిద్ద రందరికి నమస్కారము సేయుఁడు.

అందఱు:—(వారట్లుఁ జేయఁగా) దీర్ఘసుమంగల్యాభూయాస్తం, సమస్త సత్ప్రార్థనాసిద్ధిరస్తు!

విజ:—తల్లీ, తండ్రీ! బాలిశుని కకూర్మార్తిపనులను క్షమింపవలయును. (అని వారిపాదములమీదఁ బడుచున్నాఁడు.)

ఇద్దఱు:—కుమారరత్నమా! నీవేమి! కకూర్మార్తిపనిచేయుటయేమి! ఇట్టి యనర్ఘములగు కాంతారత్నములను గ్రహించు టెంత మాత్రము కకూర్మార్తిపనికాదు. నీవు చేసినదే వీరు మనకుఁ జేసిన పరమోపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారము. పండుజారి పాలలోఁబడి నట్లాయెను, అపుడు సంగీతవిద్వాంసులై తిలోత్తమ పాడినపుడు, "ఇటువంటివిభుఁడు నీకెట్టుల లభించెనే" అని లలితనుగురించియు, "విజయకుమార విజయావతార" అని నిన్నుగురించియు అన్యాపదేశముగఁ బాడెనుగదా, అది యన్వర్థమాయెను. మాకంతటికిఁ బరమానంద మాయెను. ఉత్తమక్షత్రియుఁడు బహువల్లభుఁ డగుట సవ్యమే.

మంత్రి,సచ్వా:—కాని శ్రీ యేలినవారు దేవీద్వయముం జేకొనుటచే కొంతబాధ—

యుఁడు:—(అర్ధోక్తిలో) ఆశంకయే నాకుం గొంచెము కలిగెను.

లిత, తిలో, విద్యు:—మావల్ల నట్టిబాధ పిసరైనఁ గలుగదు. సత్యం! సత్యం!! సత్యం!!!

ందఱు:—మీరు దేవాంశములవారు. ప్రమాణముఁ జేయ నక్కర లేదు. మీమాటే చాలు. మాకందఱికి నమితానందముం గలిగించితిరి.

యుఁడు:—మరినాలుగు నారీరత్నములు గనఁబడుచున్నవే! వారిమాట యేమి?

ంత్రి, సచ్వా, ఆత్మా:—అన్నలకు దేవులు గాబోలు.

జః—అవును మహాప్రభూ! వీరును గంధర్వకన్నియలే.

భీముఁడు:— (ఆశ్చర్యానందములకుఁ బరవశుఁడై స్తబ్ధుఁడై నిలఁబడు చున్నాఁడు)

మంత్రి, సర్వా, ఆత్మా:—కుమార! నీధైర్యస్థైర్యములు, బుద్ధికుశలత్వ, సునో వైశాల్యము, సహానము, శమదమములు, అశ్రుతదృష్టపూర్వ ములై యున్నవి. నీకు సమానుఁడవు నీవే. వేయేల? ఈలోకము లోని యన్నిసద్గుణములు మూర్తిభవించి యీరూపమున నవత రించి యున్నవి, వేరుకాదు.

భీముఁడు:— నే ననవలసినది మీరన్నారు. కుమారుని సౌజన్యము నాలో చించి చూడఁజూడ నాదేహము పరవశమగుచున్నది. నోట మా టలు రాకున్నవి.

విజ:—తామంద రిట్లు నన్ను బొగడుట ధర్మముకాదు. నేను చిన్నవాఁ డను. నావద్ద నంతగా శ్లాఘనీయగుణ మెద్దియులేదు. ఏదో కొంచె ముండిన నది శ్రీయేలినవారియొక్కయు మీయందఱియొ క్కయు కటాక్షమహిమయే.

భీము:—మూర్తి! నీవును నీతమ్ములును చేసినఘాతుకకృత్యమునకు విజయ కుమారుఁడు మీకేరీతి ప్రతిచేసినాఁడో, చూచితిరా?

రాగము - శంకరాభరణము.

మేలుబదులు నేత మేలుచేసెడువారి
కరిదియెందునైన నరసిచూడ
కీడెసేయుమీకు ఖేచరభోగంబుఁ
గలుగఁజేయుతమ్ముఁ డిలనుగలఁడె?

మూర్తి, తమ్ములు:—మహాప్రభూ! ఆతుచ్ఛపుబుద్ధి నప్పుడే త్యజించి తిమి. తమ్ముఁడు తమ్ముఁడు కాఁడు, మన యిలువేల్పు.

భీము:—పోనిండు, అంతకృతజ్ఞత చూపించుచున్నారుకదా, చాలు. విజ యా! నీపిన్నతల్లి యిప్పు డిచ్చట లేకపోయెనుగాని యున్న చో మం చిగమ్మత్తుగా నుండును.

విజ:—వారిదర్శనభాగ్యము నాకిదివరకుఁ గలుగలేదు.

భీమ:—రేపువచ్చును చూతువుగాని. మంత్రీ!

మంత్రి:—చిత్తము మహాప్రభూ.

భీమ:—క్షత్రియులకు గాంధర్వవివాహము శాస్త్రీయమే. విజయునికి లలితాతిలోత్తమావిద్యుల్లతలతో నట్టివివాహము జరిగియే యున్నను అయినను మహారాత్రిమొదలగు నలుగురికి నది జరుగలేదు గదా. కనుక క్షత్రియోచితమగు ప్రకారము కుమారుల కైదుగురికిని వివాహోత్సవము జరిపింపవలయునని నాయభిమతము. దేవి! ఏమనుచున్నావు.

సర్వాం:—నాకు చాలసంతోషము.

భీమ:—అందఱకు శ్లాఘనీయమగు సంకల్పము. కనుక ఆస్థానజ్యోతిష్కులతోఁ జెప్పి సుముహూర్తము నిశ్చయించి అతిత్వరలో వివాహము జరుగునటుల సన్నాహము చేయవలయును.

మంత్రి:—ఆజ్ఞ.

భీమ:—ఈవివాహమహోత్సవము నేలాగు జరిపింపవలయు ననగా, నిది వరకీ యేబదియారుదేశములలో నేకాలములలోఁగాని, యెక్కడఁగాని, యిట్టివివాహము జరుగలేదని యందఱు నుద్ఘోషించునటుల జరుపవలెను. కుమారులు పండితులు అందఱు కలసి యాలోచించి మిక్కిలి ప్రశస్తముగ జరుపవలెను.

అందఱు:—అలాగే.

భీమ:—విజయకుమారుఁడు పుట్టినపు డేరీతిగ నుత్సవాదులు జరిపించిరో దానికంటె సహస్రాంశ మధికముగ జరుపవలయు. ప్రధానాంశము సమారాధన. దానిలో నెంతమాత్రము లోపము కలుగ రాదు మనరాజ్యములోని యన్ని జాతులవారికిని వారియాచారము ననుసరించి, చోష్యలేహ్యచిత్రాన్నభక్ష్యచతుష్టయములలో సమృద్ధిగ నొకమాసము జరిపింపవలెను.

మంత్రి:—చిత్తము మహాప్రభూ! కాని—

భీము:—ఏల నసుకుచున్నారు? క్షత్రియవంశమున మంత్రులెక్కడను నసకుట మామూలే. కోశము సంపూర్ణముగ నున్నదే.

విజ:—ఉండకపోయినను జంకవలదు. లలితా తిలోత్తమలు వచ్చుచున్నారు.

లలి, తిలో:—మంత్రిగారి చేతిలో కేంద్రీకరించబడియున్న యుగక్రమమునకు సెలవు మాత్రము నిరీక్షించుచున్నాము.

భీము:—మంత్రీ! పండితోత్తములారా! మన రాజ్యమున కింత వైభవ మెట్లు కలిగినది? విజయము వహించె మనసుగను సర్వసామ్రాజ్యలక్ష్మి, ధనలక్ష్మి, విద్యాలక్ష్మి, బుద్ధిలక్ష్మి, ధైర్యలక్ష్మి, వినయలక్ష్మి, సౌజన్యలక్ష్మి, శాంతము సద్గుణలక్ష్మి ప్రసన్నమూర్తి వెలయుచున్నది.

మంత్రి, పండి:—విజయకుమారుడు వచ్చినతో ప్రభావశాలి యైనాడు సాక్షాత్ శ్రీనివాసుడే.

భీము:—కనుక మననగరము శ్రీవైకుంఠమే. నేను పరిపూర్ణకాముడనే, కాని యొక్కింతుక లోపమున్నది.

విజ:—ఆలోపమునైనను లేదు. మహాప్రభువారికి పౌత్రరత్నము కలిగియున్నాడు.

భీమ, సర్వ, లలిత:—ఏమేమి!!! పౌత్రుడే! పౌత్రుడే! ఎక్కడ నెక్కడ నారత్నము, ఎందుకు తేలేదు?

విజ:—అర్థమైనది, మహాప్రభు! ఎవరు తమ మనుమడు, వానియవ్వయు దాతయు వాని పసిబిడ్డ సమీపమైన నుండలేరు. ఇద్దరును కూడితేనే వారికి పిల్లలు, వారిని బంపవేసి, పిల్లవానిగూడ బంపి వేసిన, మేము మాయింట నెట్లుండుము. అని వారలు చింతించుచున్నారు.

భీము:—ఆడుపిల్లలు, గన్నవారిగతి యిట్లే. మనము వారి పుత్రునిమనసు వెడలి, గోమాన్యక్షేత్రము నేయుంచి, వారిని బ్రతుకుట, పౌత్రుని ముద్దులాడి, కొంత ఆనందము గలిగింతము.

మంత్రి, పండి:—బాగుగ సెలవిచ్చితిరి. అది కడు బాగు.

భీముడు:— దేవీ, కుమారులారా, మంత్రీ, పండితోత్తములారా ! ఇక మనము మధురాపురికి నేగ నక్కరలేదు. ఈనగరము లోకములోని యన్నినగరములకంటెను నన్నియంశములలోను శ్లాఘ్యతమమై యున్నది. ఇదియునుగాక, విజయకుమారుని కై సకలసామ్రాజ్యసౌభాగ్యసమేతముగ నదానుకూలనటుల దేవతాపురుషులచేత నిర్మింపంబడియున్నది. కనుక విజయపురమను నామమీనగరమున కిడి, దీనినే మన రాజధానిగా చేయింపవలయునని నాయభిమతము. మీరేమనుచున్నారు?

అందరు:— బాగు, కడుబాగు, అని మేమందర మేకమనస్కులమై యుద్ఘోషించుచున్నారము.

భీముడు:— మంత్రీ! ఈయంశము మన రాజ్యనివాసులందరికిం దెలియునటులం బ్రకటింపవలయును.

మంత్రి:— ఆజ్ఞ.

భీము:— ఇట్టి యనన్యసాధారణమగు మహాదశను మనకు దయచేయించిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తికి మనమెనమండ్రజూపునటుల నందఱ మేకమనస్కులమై కలసి స్తుతించి, వెనుక మంగళముం బాడెదము రండు.

రాగము, ఉశేని - తాళము, చాపు.

పల్లవి.— నిన్నే నమ్మితి కేశవ, మాధవ, నిన్నే నమ్మితి కేశవా !

అను.— నిన్నే నమ్మితినయ్యా, నిఖిలలోకాధార,
మున్నిటికన్నినమోహనాకార, మారమార, వీరవీర
ధారీకృతభక్తదురితాంధకారా! నిన్నే నమ్మితి.

చరణము.— సనకసనందన, శక్రశతానంద, సన్నుతసన్నామ,
జనక, పరాశర, వసిష్ఠాదాది, యమిజనజపకరధామ,
కనకకశిపుసుఖ కువలయామయ, శాంతి కరణవ్యాపశాస్త్ర,
దినకరకులచంద్ర, దీనదయాళుస్వన

జనగణపాలక, జానకీరమణా, రిక్తభరణా, సూత్రధరణా,
భక్తశ్రీనివాస భవబంధాపహరణా ! ! నిన్ను నమ్మితి.

రాగము సురటి. తాళము ఆది.

పల్లవి.—మంగళం జయ మంగళం, భగవంతే, మంగళం శుభమంగళం

అను.—అంగజజనక, రథాంగశంఖధర, గంగాధరసఖ, గరుడతురంగ
అరుణాబ్జనేత్ర, కరుణాసాంద్ర, శరణాగతగీర్వాణబృంద! మంగ

చరణం.—బృందావనలోల, విబుధానందశీల, గో
విందగోపాల కృష్ణ నందగోపబాల
ఇందిరాధరానీళానాయక
ఇనవంశకీర్తిదాయకసాయక
సుందరాంగ సూర్యమధ్యవాస
సుకృతస్వరూప శ్రీనివాస! మంగళం.

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)